

DE
VRIJE
UNIVERSITEIT
IN
OORLOGS-
TIJD

DE VRIJE UNIVERSITEIT IN OORLOGSTIJD

N.V. GEBR. ZOMER & KEUNING'S
UITGEVERSMAATSCHAPPIJ
WAGENINGEN

INHOUD:

	pag.
Ter leiding	7
Rede Prof. Mr. V. H. Rutgers, 16 September 1942	9
Rede Prof. Dr. J. Waterink, 10 December 1942	32
Rede Prof. Dr. D. Nauta, 22 September 1943.	35
Rede Prof. Mr. J. Oranje, 16 Februari 1945	56
Rede Prof. Mr. J. Oranje, 27 Maart 1945	60
Rede Prof. Dr. J. F. Koksma, 20 Juni 1945	70
Rede Prof. Mr. J. Oranje, 25 Juni 1945	89
Rede Prof. Dr. J. Waterink, 25 Juni 1945	101
Rede Prof. Dr. J. F. Koksma, 19 September 1945	108
Rede Prof. Mr. J. Oranje, 19 September 1945.	125
Toespraak Prof. Dr. J. Coops, 11 April 1946.	175

TER INLEIDING.

Heeft dit boek over „de Vrije Universiteit in Oorlogstijd" een inleiding noodig?

Vele vrienden van cinze Vereeniging en haar Universiteit hebben gevraagd, dat Directeuren, tot voorlichting van ons volk en om voor het nageslacht de herinnering aan de ervaringen van onze Stichting te bewaren, een boek als dit zouden samenstellen. Het zou van groote ondankbaarheid getuigen, indien aan dezen alleszins te billijken wensch geen gehoor werd gegeven.

Van ondankbaarheid in de eerste plaats jegens den Heere, onzen God, Die in Zijn groote gunst onze Universiteit heeft bewaard temidden van de stormen van den tijd.

Van ondankbaarheid ook jegens de vele mannen en vrouwen, die in groote trouw en opofferende liefde leven en goed hebben gewaagd voor het behoud van de Universiteit en voor de handhaving harer beginselen. Van ondankbaarheid tenslotte jegens hen uit onzen kring, die zichzelf hebben gegeven in den strijd tegen den gemeenschappelijken vijand.

Met groote erkentelijkheid en diepen eerbied aan dit alles gedachtig, hebben Directeuren dan bok gaarne tot de uitgave van dit werk besloten.

Het bevat niet anders dan de in en vlak na den oorlog uitgesproken herdenkingsredevoeringen.

Dat allen, die deze redevoeringen hebben gehouden, terstond bereid waren ze voor dit doel ter beschikking te stellen, stemt tot groote erkentelijkheid.

Tot diepen weemoed stemt het, dat twee aan wier moed en door-

zicht de Universiteit zoo onnoemelijk veel verschuldigd is, de hoogleeraren Rutgers en Oranje, niet meer zelf het toezicht op den druk hunner redevoeringen hebben kunnen verzorgen. Aan de hand hunner nagelaten aantekeningen hebben dit thans hunne nabestaanden gedaan; eventuele wijzigingen, die de auteurs zelve misschien zouden hebben willen aanbrengen, moesten nu uiteraard achterwege blijven.

De nagedachtenis van Rutgers wordt geeerd door een aangrijpende rede van Oranje.

Aan de nagedachtenis van Oranje is in dit boek een waardig In Memoriam gewijd door het opnemen van de toespraak van den Rector Magnificus bij de begrafenis.

Dat door de vriendelijke hulp van ouders en familie van de gevallen in den Universitair kring foto's konden worden opgenomen, zal, naar Directeuren vertrouwen, de waarde van dit boek verhoogen.

De redevoeringen zijn naar tijdsorde gerangschikt. Het is van belang zich bij lezing terug te denken in den tijd waarop de betreffende rede werd uitgesproken. Zoo is het uiteraard niet hetzelfde, of een rede is gehouden vóór de bevrijding dan wel daarna.

De redevoeringen van Prof. Dr. A. Sizoo bij de overdracht van het Rectoraat op 18 September 1940 en van Prof. Mr. V. H. Rutgers ter vermelding van de fata over den cursus 1940/1941 op 17 September 1941 zijn niet opgenomen: beide redevoeringen toch zijn reeds gepubliceerd: in het Jaarboek der Vrije Universiteit van 1940, resp. van 1941.

Het vertellen van de lotgevallen der Vereeniging en Universiteit is, bij alle rouw, die er is om de zware verliezen die ons troffen, toch steeds weer een gedenken van de gunst des Heeren, Die onze Hoogeschool spaarde.

Hem zij, daarvoor steeds weer en door allen die onze Universiteit liefhebben, lof en eere toegebracht.

Door Zijn genade blijve onze Universiteit ook in de toekomst dienstbaar aan de bevordering van Gods eer en van de godzaligheid in den lande.

REDE BIJ DE OVERDRACHT
VAN HET RECTORAAT AAN PROF. DR. D. NAUTA
OP 16 SEPTEMBER 1942, UITGESPROKEN DOOR
PROF. MR. V. H. RUTGERS ¹⁾

Aan het einde van het 62ste levensjaar der Vrije Universiteit rust op mij de taak de fata academica U te verhalen.

Bij de beschrijving van de geschiedenis van het academiejaar komt niet de Universiteit in engeren zin alleen aan de orde, maar ook, en daarmede moge ik beginnen, de organisatie, die haar gesticht heeft en onderhoudt, die om haar en voor haar bestaat, de Vereeniging voor Hooger Onderwijs op Gereformeerden grondslag en haar bestuur.

Een onderdeel van de Universiteit is die Vereeniging en is haar bestuur niet. Zij zitten achter de Universiteit en staan erboven, in zoover zij door hun materiele verzorging der Universiteit het leven mogelijk maken, en de bestuurshoogheid over de Universiteit bij Directeuren der Vereeniging berust. Directeuren vertegenwoordigen daarin de groote groep mannen en vrouwen, die zich aan de Universiteit verbonden gevoelen, en aan wie zij zich wederkeerig verbonden gevoelt; die aan onze school hun zonen en dochteren toevertrouwen; die van de beoefening der wetenschap op gereformeerden grondslag verdieping van het leven verwachten van kerk en staat, gezin en maatschappij; die beseffen, dat in het in gehoorzaamheid aan God onderzoeken van de door hem gestelde wetten, in het naspeuren van zijn werken, in de wetenschappelijke opleiding ook van jonge mannen en vrouwen tot

¹⁾ De plechtigheid vond plaats in het Gebouw van de Maatschappij voor den Werkenden Stand te Amsterdam.

zelfstandigen arbeid op alle levensterrein, ee taak wordt vervuld, van Godswege aan den mensch opgelegd. Die groep heeft in geloof en gehoorzaamheid onze Universiteit gesticht, en in onze verhouding tot Directeuren ligt daarom de grond van het bestaan onzer instellig en een waarborg voor haar karakter. Dat de Vereeniging voor Hooger Onderwijs op Gereformeerden grondslag de Vrije Universiteit aan Rijk of gemeente zou overdragen, gelijk met een tramonderneming of waterleidingbedrijf kan geschieden, - vergeef mij een zoo zonderlinge veronderstelling -, is kortweg ondenkbaar: onze school zou dan in den toestand komen van een visch op het droge, van een onwortelde plant. Behoud van onzen band aan de Vereeniging en aan Directeuren is voor ons een levensvraag.

Mijne Heeren Directeuren, ik gevoelde behoefte om deze korte beschouwing aan mijn mededeelingen te doen voorafgaan. De betrekkingen, die ik als Rector met Uw college had, - welke niet het minst onderhouden werden in Uwe vergaderingen, welke ik het steeds een voorrecht achtte te mogen bijwonen -, zijn veelal van zeer zakelijken aard; allerlei vragen van administratief, technisch, personeel karakter komen ter sprake. Ik heb die zakelijkheid nimmer als kil of koel gevoeld; zij was doorstroomd van warm leven, gedragen door een besef van roeping, door een heilig beginsel. Dit mag bij een gelegenheid als deze wel eens warden geconstateerd.

Gedurende het geheele jaar is het college van Directeuren niet voltallig geweest. De voorzitter van het college, dr. Colijn, vertoeft nog steeds buitenslands. De gedwongen afwezigheid van een man als hij, wijs van raad en kloek van daad, beteekent ook voor onze Universiteit een gevoelig gemis.

Gedurende het afgelopen jaar is het voorzitterschap van Directeuren waargenomen door den heer Schouten, die zich ook aan deze taak gegeven, heeft met zijn bekende toewijding en werkkraft, met zijn groote gaven van verstand en hart. Nog voordat zijn ambtstijd verstreken was, is hij ook aan dezen arbeid ontruikt. Het doet mij leed, dat ik hem hier niet persoonlijk den dank brengen kan, dien de Universiteit hem voor de gewichtige diensten, die hij haar bewezen heeft, schuldig is.

Onze gedachten gaan naar Dr. Colijn en den heer Schouten uit, gelijk zeker ook de hunne naar deze plechtigheid. En wij denken ook aan den Directeur, den heer van Halsema, die enkele dagen

na onze jaarvergadering gevangen genomen is en als gijzelaar te Haaren vertoeft. Gedurende het jaar, dat hij zitting in het college van Directeuren had, heeft hij een zeer werkzaam aandeel in het bestuur genomen.

Een tweetal andere Directeuren, de heeren mr. Bijleveld en mr. Terpstra, zijn voor het gijzelaarschap in aanmerking gekomen, maar zeer spoedig weder in vrijheid gesteld.

Waar aldus het college van Directeuren gevaar blijkt te lopen door onvoltalligheid geen besluiten te kunnen nemen, is het temeer verklaarbaar, dat de jaarvergadering der Vereeniging voor Hooger Onderwijs op Ger. grondslag besloot wederom het instituut van plaatsvervangende Directeuren in het leven te roepen, dat ook vroeger heeft bestaan. Aan Directeuren werd opgedragen personen aan te wijzen die als Directeur zullen optreden, wanneer dit ter vermindering van onvoltalligheid noodzakelijk is, een opdracht: waarvan Directeuren zich inmiddels hebben gekweten.

De jaarvergadering der vereeniging, waarvan ik ~~een~~ besluit vermeldde, had 9 Juli te Amsterdam plaats. Den voorafgaanden dag werden in de wetenschappelijke samel:komst, die door collega A. Sizoo werd gepresideerd, referaten besproken van onzen ambtgenoot Nauta over de geschiedbeschouwing van Calvijn en van dr. J. Booy te Amsterdam over de somatose van de psychopathie. Tegelijk werd een samenkomst gehouden van de organisatie „Vrouwen-V.U.-Hulp", waar onder leiding van mevrouw Verdam-Okma causerieen werden aangehoord van mevrouw Meijnen-Douma en van collega Waterink. Op den avond van dien dag werd in de Keizersgrachtkerk een bidtond gehouden, waar ds. T. Ferwerda vooring.

De jaarvergadering werd geopend met een rede van den voorzitter, den president-curator mr. de Vries. Haar belangrijkste besluit was de aanwijzing van een opvolger voor den heer Schouten, die aftrad en niet herkiesbaar was. Gekozen werd Dr. J. J. C. van Dijk, wien door Directeuren daaop ook de waarneming van het voorzitterschap werd opgedragen. Dr. van Dijk is niet een nieuweling in het college; zijn vorige ambtsperiode als Directeur werd eerst in 1941 afgesloten; de Senaat ziet hem tharis met evenveel vreugde terugkeeren, als hij verleden jaar leed droeg over zijn heengaan; ik ZOU dus kunnen volstaan met naar het toen gesprokene te verwijzen, maar voeg daaraan nog toe, dat ook de Senaat zich verheugde, toen dr. van Dijk in goede gezondheid zijn 70en verjaardag vierde op den 1sten December 1941.

De heer W. de Vries Gzn. werd opnieuw in de Commissie van Toezicht op het geldelijk beheer gekozen.

De jaarvergadering werd voorts opgeluisterd door drie redevoeringen: Prof. Anema sprak over „Waarom wetenschap”; Ds. Kruiswijk van Hilversum over „Strikt genomen” en Dr. Honig van Amsterdam over „De wetenschap op den tweesprong”.

De organisatie van de Vereeniging leverde dit jaar top-prestaties. Daarvoor is noodig inspanning van krachten van Directeuren, Voorzitters en Secretarissen van Provinciale Comite's, Ringcomite's, Locale Comite's, correspondenten, agenten, bestuurderezen, ringhoofden, en helpsters der Vrouwen-V.U.-Hulp; en harmonische samenwerking van al die krachten, - om van zoo verblijdende offervaardigheid der leden en begunstigers en van de busjeshoudsters en haar gezinnen te zwijgen. Bijzondere vermelding verdient de activiteit van de Commissie tot vermeerdering der inkomsten en van enkele harer leden, wier namen ik alleen hierom niet noem, omdat ik weet, dat dit hun niet aangenaam zou zijn. Het centrum van den arbeid is het bureau der Vereeniging, Keizersgracht 166, waar in de voorkamer de stille kracht zetelt, die alle draden in handen heeft, de administrateur Faber. Ook van heel dit organisatiewerk. geldt, wat ik straks opmerkte. De beteekenis ervan is niet dat wij ons sterk en machtig voelen door wagens en paarden, dat wij ons willen verheffen op onze macht en onze resultaten, en ook niet, dat wij door onze kracht en wijsheid aan de zaak van Gods Koninkrijk iets zouden toebrengen. De diepere zin van al dezen arbeid ligt in de gehoorzaamheid aan wat als plicht van Godswege wordt gezien en aanvaard, waarin tenslotte heel het leven van den christen zijn wijding moet vinden. In het College van Curatoren der Universiteit kwam ook dit jaar geen verandering. De aan de beurt van aftreding zijnde Curator, Mr. Verdam, werd herbenoemd en aanvaardde tot onze vreugde deze functie opnieuw. In dit college heeft hij nog zwaarder taak dan zijn collega's, wijl ook de lasten van het secretariaat op zijn schouders rusten, lasten die dit jaar vooral niet geringer zijn geweest dan in de andere jaren. Men zal hem intusschen over te zwaren druk nimmer hooren klagen.

Alvorens over te gaan tot de Universiteit zelve, moge ik nog vermelden, dat in het college van Deputaten der Gereformeerde Kerken voor de oefening van het Verband met de Theologische Faculteit onzer Universiteit ter vervanging van Ds. Hagen en dr. Thijs, die beiden om gezondheidsredenen uit het college zijn

getreden, zijn benoemd de heeren dr. G. Keizer, dr. C. Bouma en dr. W. G. Harrenstein. De opdracht van Deputaten moge hen alleen met de theologische faculteit in aanraking brengen, - ik kan ook de nieuw opgetreden verzeeken, dat hen in het Universiteitsgebouw en bij academische plechtigheden te ontmoeten ons allen steeds een voorrecht zal zijn.

Bij de Universiteit begin ik met eenige personalia. Collega Grosheide heeft 25 November 1941 zijn zestigsten verjaardag gevierd. Den zeventigjarigen leeftijd bereikten collega Anema 10 Februari en collega Van Gelderen, die veertig jaar geleden den doctoralen graad verwierf, 7 Juni van dit jaar. Aan dezen verjaardag pleegt voor hoogleeraren een bijsmaak verbonden te zijn, omdat daarmee de grens overschreden wordt haven welke men voor het hoogleeraarsambt niet meer voldoende krachten geacht wordt te bezitten. Met onze beide ambtgenooten is dit niet het geval; zij zullen hun academischen arbeid nog eenigen tijd voortzetten; dat zij zich daartoe bereid verklaarden, is niet alleen winst voor de Universiteit en de studenten, maar tegelijk een vreugde voor hun ambtgenooten. Ik noem hen hier in een adem, want al liggen hun studievakken even ver uiteen als hun temperament, hun aanleg, hun karakter, zij hebben dit gemeen, dat zij beiden in de door hen gekozen studierichting het hoogste hebben bereikt, en ook, dat zij onder hun ambtgenooten niet dan vrienden tellen.

Uit den kring der docenten ontviel ons ook op andere wijze niemand. Wel is het heengaan te vermelden van twee vrouwen, die vele jaren in den universitair kring hebben geleefd, mevrouw Fabius-van de Poll, die na lang lijden 31 Januari en mevrouw Bavinck-Schippers, die plotseling 31 Mei ontsliep. Slechts de ouderen onder de hoogleeraren hebben Fabius en Bavinck nog als ambtgenoot gekend, maar niet alleen zij bewaren een liefelijke herinnering aan deze beminnelijke vrouwen. Bij de teraardebestelling van mevrouw Bavinck vertegenwoordigde de Rector Magnificus den Senaat; bij de teraardebestelling van mevrouw Fabius ontbrak daartoe, zeer tot mijn leedwezen, de gelegenheid, tengevolge van verkeersstoornissen in verband met den zwaren sneeuwval.

Is in den kring der docenten geen plaats ledig gekomen, de series kon in het afgelopen jaar ook den aanvang vermelden der werkzaamheid van de reeds vroeger benoemde of toegelaten docenten, de heeren Hellema, Versteeg en Van Rooyen. Professor Hellema aanvaardde zijn ambt 14 November met een rede over „De rechts-

grond der fiscaalrechtelijke privileges"; Dr. van Rooyen begon zijn werkzaamheden als privaattoecent op 12 December 1941 met een openbare les over „De waarschijnlijkheidsrekening en het theorema van Bayes".

Omtrent de leden van het corpus docentium mogen nog de volgende bijzonderheden worden gereleveerd. Door collega Van Schelven werden aan de Rijksuniversiteit te Utrecht de colleges van professor Geyl waargenomen, door onzen hoogleeraar in het Romeinsche recht werd aan de Universiteit van Amsterdam een deel van de colleges van professor Hoetink, - die evenals professor Geyl als gijzelaar werd vastgehouden, - waargenomen. Op het 23ste Calvinistische studentencongres, van 24-28 Augustus in het Maarten Maartenshuis te Doorn gehouden, spraken, nevens anderen, de hoogleeraren Van der Horst over de beteekenis van het endocrine systeem voor het psychische leven, Dooyeweerd over de leer van den mensch (althans wanneer ik het programma goed versta: de schrijfwijze doet niet blijken of met „mens" nous of anthropos is bedoeld) in de wijsbegeerte der wetsidee, Bavinck over het evangelie en de Oostersche gedachtenwereld. Op de jaarvergadering van de Vereeniging voor Calvinistische Wijsbegeerte sprak collega Vollenhoven over psychologie en zieleleven. Collega Oranje werd door den Senaat aangewezen als lid van het bestuur van het Pensioenfonds en op voordracht van het Gerechtshof te Amsterdam tot plaatsvervangend Raadsheer in dat Hof benoemd, een eer die hij met onzen Directeur mr. Grosheide deelt. De heer Versteeg werd benoemd tot penningmeester der vereeniging Gereformeerd Schoolverband. Professor Aalders is, naar mag Worden aangenomen, tengevolge van een persoonsverwisseling, enkele dagen gevangen geweest. Collega Hellema was enkele maanden als gijzelaar van zijn vrijheid beroofd; een dergelijk lot ontging collega Van Haaften, doordat hij op grond van zijn leeftijd werd vrijgelaten; de heer Drewes, docent in de didactiek en de methodiek van het onderwijs in de Wiskunde, is thans ook gijzelaar.

Uit het even gezegde blijkt wel, dat moeilijkheden met de bezetting van ons land samenhangende ons niet gespaard bleven. Ook in deze vergadering blijkt dat, waar plaatsen ledig blijven van vrienden' der Universiteit die bij plechtigheden als deze gewoon waren aanwezig te zijn, een enkele plaats zelfs voor altijd ledig is, een gemis dat door ons pijnlijk, zeer pijnlijk, wordt gevoeld. Met groote dankbaarheid mag intusschen worden vermeld, dat het onderwijs het geheele jaar, behoudens enkele meest korte onder-

brekingen, kon worden gegeven. Na het verslag van de lotgevallen der Universiteit, door den Rector Magnificus op Woensdag 17 September uitgebracht, hield professor Diepenhorst op 24 September een college voor alle studenten, waarin hij tot hen sprak over de wijze, waarop verwacht kon worden dat aan onze hoogeschool door de studenten zal worden gestudeerd. Professor Grosheide herinnerde in het Vrije Universiteitsblad eraan, dat „zulke toespraken tot de studenten aan het begin van den cursus vroeger geregeld werden gehouden door den prorector, terwijl dan de Rector op 20 October een rede hield, waarbij tevens de lotgevallen van de Universiteit werden meegedeeld en het rectoraat werd overgedragen. Omdat het administratief moeite gaf, wanneer het rectoraat midden in den cursus werd overgedragen en de lotgevallen der Universiteit bij haar uitbreiding te talrijk werden om ze nog als aanhangsel bij een rectorale rede te kunnen verrielden werd de overdracht van het rectoraat verplaatst naar het begin van de cursus. Daarmede was echter de toespraak tot de studenten vervallen evenals het gemeenschappelijk gebed voor den aanvang van den arbeid; dit werd algemeen betreurd en zoo is er weer een algemeen college aan het begin van den cursus ingesteld, dat bij allen zeer in den smaak valt”.

Op den dies natalis der Universiteit hield professor Grosheide een **rede**. Ons reglement draagt die taak aan den Rector op; bij het geven van dit voorschrift is zeker niet gerekend met de mogelijkheid, dat dezelfde hoogleeraar twee jaar aaneen het rectoraat zou bekleeden. Hoe dit zij, de Rector is professor Grosheide ten eerste verplicht voor deze verlichting van zijn taak, en zij die zijn rede over „Existentieele exegese” aanhoorden of lazen, zullen zich over den loop der zaken allerminst beklagen.

Van het onderwijs is nog bijzondere vermelding waard de dit jaar aangevangen notarieele opleiding aan de Universiteit. Dertien studenten lieten zich hiervoor inschrijven, hetgeen zeker voor een eerste jaar bevredigend genoemd mag worden. Onze Universiteit telde in haar eerste jaar niet zooveel studenten. Een der notarieele studenten heeft zijn studie moeten onderbreken wegens hernieuwde krijgsgevangenschap.

Den 18den Juni had de Universiteit de eer een bezoek te ontfangen van den nieuwen chef van de afdeling Hooger Onderwijs van het Departement van Opvoeding, Wetenschap en Cultuurbescherming, den heer Jhr. Mr. L. P. D. Op ten Noort, waarbij de gelegenheid bestond over verschillende onderwerpen van

belang voor onze Universiteit van gedachten te wisselen. Op Vrijdag 12 Juni kwamen hoogleeraren en studenten bijeen tot sluiting van den cursus. In deze samenkomst heeft, nadat eenige schriftgedeelten gelezen waren en gezongen was, collega Grosheide een toespraak gehouden waarna collega Berkouwer vooring in gebed.

Nieuwe gebouwen werden dit jaar niet in gebruik genomen. Wel begint ten gevolge van de groote toename van het aantal studenten in de wis- en natuurkundige faculteit het vraagstuk van de ruimte in het natuurkundig en het scheikundig laboratorium urgent te worden. In verband hiermede staat eene nog niet voltooide kleine inwendige verbouwing, waardoor eenige uitbreiding voor de werkplaats zal worden verkregen. In mijn verslag van het vorige jaar deelde ik de schenking mede door gravin van Limburg Stirum te Arnhem van haar sterrenkijker; thans is op het laboratorium een kleine sterrenkoepel aangebracht, die bijna gereed is. Dank zij een buitengewone bijdrage voor bijzondere onderzoekingen uit het van Coevorden-Adriani-fonds kon voorts het laboratorium worden verrijkt met een kwartsspectograaf.

In het hoofdgebouw der Universiteit is een door mij verleden jaar geuite klacht verhoord: de verlichting is aanzienlijk verbeterd. Kleine verbeteringen van de Senaatszaal zijn te verwachten.

Ook hier zal de sterke toeneming van het aantal studenten de ruimtevraag eerlang aan de orde stellen. Moge zij ons niet overrompelen en voor ernstige moeilijkheden plaatsen!

Een aantal vraagstukken zijn nog aanhangig of in studie. Daar is de uitbreiding der Universiteit in verschillende richtingen, die geen oogenblik uit het oog verloren wordt. Daar is de vraag van het karakter van examens en promoties in verband met den grondslag der Universiteit. De vraag is gesteld of de zorg voor de gezondheid der studenten niet maatregelen noodig maakt. Meer punten zouden te noemen zijn. De straks optredende Rector behoeft niet te vreezen, dat agenda's voor de senaatsvergaderingen zullen ontbreken. In het afgelopen jaar moesten er zes gewone senaatsvergaderingen word gehouden, het dubbele van het normale aantal.

Het meest opvallende feit van het afgelopen jaar was de zeer bijzondere toeneming van het aantal studenten. Werd met 716 studenten het vorige jaar het aantal van 700 voor het eerst overschreden, dit jaar werden 1180 studenten ingeschreven, een stijging schier even groot als die welke zestig jaar geleden op den dies

natalis der Universiteit in de rectorale rede van mijn vader kon worden vermeld, toen het aantal studenten in het derde levensjaar der Universiteit van 14 tot 29 was gestegen.

Voordat ik betreffende de vermeerdering van het aantal studenten nog eenige gegevens mededeel, wordt melding gemaakt van de vermindering van dat aantal in het afgelopen jaar; normale vermindering na het beeindigen der academische studie; abnormale door het afbreken van die studie, of door het afgebroken worden: een student verloren wij door den dood, Jan Peppink, student in de theologie, die 2 September onder bijzonder tragische omstandigheden heenging, 24 jaar oud.

De getallen der nieuw ingeschreven studenten geef ik U in twee groepen verdeeld; ik houd afzonderlijk wat ik zou willen noemen de gewone nieuw ingeschrevenen, en daarnaast hen, die tengevolge van de bijzondere tijdsomstandigheden in den loop van het jaar tot ons kwamen. Voor de volkomen exactheid der onderscheiding kan ik niet instaan. Ik heb daarvoor gerekend met den datum van inschrijving: gedurende de eerste maanden van het academiejaar deden zich de bijzondere tijdsomstandigheden in dit opzicht nog niet of nauwelijks gelden; vooral heb ik gerekend met de vraag of de nieuw ingeschrevenen tevoren aan een andere Universiteit waren ingeschreven geweest. Welnu dan. Gewone nieuwe studenten waren in dit jaar 164 (het vorige jaar 160); daarnaast voerden de bijzondere tijdsomstandigheden ons 381 nieuwe studenten toe.

Naar de faculteiten gesplitst zijn de cijfers de volgende:

Nieuw ingeschreven werden voor de faculteit der:	gewone studenten.	tengevolge der b.t.o.	totaal
Rechtsgeleerdheid	69 (7)	276 (66)	345 (73)
Notariaat	10 (1)	3	13 (1)
Medicijnen	7	14	21
Wis- en Natuurkunde	43 (2)	63 (6)	106 (8)
Letteren en Wijsbegeerte	10 (1)	12 (3)	22 (4)
Theologie	21	12	33
Meer dan een fac.	4 (1)	1	5 (1)
	164 (12)	381 (75)	545 (87)

Het aantal vrouwelijke studenten is tusschen haakjes vermeld; het is in het buiten haakjes staande getal begrepen;

In de tweede kolom wordt verreweg het grootste deel geleverd door Leiden, en door de juridische faculteit; het aantal Leidsche kandidaten in de rechtsgeleerdheid dat ingeschreven werd, bedroeg 157. Ook de faculteit der wis- en natuurkunde boekte belangrijke oorlogswinst; meer dan vijftig studenten kwamen van andere Universiteiten tot haar, veertig met wiskunde als hoofdvak, tien met natuurkunde..

Althans wat de juristen betreft, is de toeneming van het aantal studenten voorshands minder in de collegezalen dan wel in de examenlokalen te bemerken geweest. Reeds vrij ver gevorderd met studie voor het eerstvolgend examen, soms ook nog aan een te Leiden gehuurde kamer gebonden, kwamen vele nieuw ingeschrevenen nog niet aanstonds college lopen. De plaatsruimte zou daarvoor trouwens hebben ontbroken. Het aantal examens in de rechtsgeleerde faculteit was enkele tientallen hoger dan het voorgaande jaar. Het aantal tentamens steeg nog meer. In het komende jaar zal deze abnormale groei allicht nog voor niet zoo eenvoudige vragen stellen.

Het totaal aantal in het afgelopen jaar ingeschreven studenten bedraagt, verdeelt naar de faculteiten:

Rechtsgeleerdheid	554 (96)
Notariaat	13 (1)
Medicijnen	28
Wis- en Natuurkunde	233 (13)
Letteren en Wijsbegeerte	86 (14)
Theologie	241 (6)
Meer dan een faculteit	25 (3)
Totaal	1180 (133)

Va dit totaal is, gelijk gezegd, een aantal van 381 op rekening te stellen van de bijzondere tijdsomstandigheden, zoodat wel van een abnormalen groei mag worden gesproken. In het komende jaar zal die groei dus mogelijk voor niet zoo eenvoudige vragen stellen. Is de plaatsruimte in de collegezalen toereikend? Zal het ons klein getal hoogleeraren mogelijk blijven, vooral in de juridische faculteit de examens en tentamens regelmatig af te nemen? In hoever zullen deze bij ons te land gekomen honderdtallen studenten inderdaad en ten volle in de Universiteit kunnen worden opgenomen? Wat is te hunnen aanzien de beteekenis der acade-

mische tucht? Maar ik loop op de moeilijkheden der toekomst niet verder vooruit; ik heb mij beden met bet verleden bezig te houden.

In **een** opzicht moet ik mij toch nog even met de toekomst bezig houden. Aan het einde der vorige week is het beslist, welke gedragslijn bij de inschrijving van nieuwe studenten zal worden gevolgd in verband met de bepalingen van het arbeidsdienstplichtbesluit. Besloten is, dat jongemannen die tusschen 1 Januari 1920 en 1 Juni 1924 geboren zijn en die niet v66r 1 Januari 1942 reeds student waren, niet als student zullen worden ingeschreven. Het arbeidsdienstplichtbesluit verbiedt, althans zoo wordt het uitgelegd, jongelieden van <lien leeftijd in te scrijven, wanneer zij den arbeidsdienstplicht niet hebben vervuld. Het zal niemand verwonderen, dat tegen medewerking aan zijdelingschen dwang tot den arbeidsdienst dezerzijds overwegend bezwaar bestaat. In deze situatie is het besluit geweest te handelen gelijk ik zooeven aangaf, zoodat bij de inschrijving van studenten de vraag of al dan niet arbeidsdienst is verricht niet meer aan de orde komt. Het aantal studenten dat in het komende jaar ingeschreven zal worden, zal nu zeer belangrijk lager zijn dan dat der vorige jaren.

De rol der studenten aan de Universiteit is een belangrijke. Op de colleges is zij veel minder dan voorheen een zuiver passieve. In de registers der Universiteit verschijnen zij, buiten hun inschrijving, vooral wanneer zij examen doen. Omtrent hun activiteit te dezen aanzien moge ik de volgende cijfers geven.

EXAMENS.

Juridische faculteit.

Gepromoveerd 3, (1 cum laude).

Doctoraal examen

64 54 geslaagd (10 afgew.,
1 cum laude)

Candidaats examen

50 44 geslaagd (6 afgewezen)

Wis- en Natuurkundige faculteit.

Gepromoveerd geen.

Doctoraal examen

21 21 geslaagd

Candidaats „

16 15 „ (1 afgewezen,
1 cum laude)

Litterarische faculteit.

Gepromoveerd 1.

Doctoraal examen	Klass. Lett.	1e ged.	2	2	geslaagd	
"	"	"	2e	2	"	
"	"	Ned. Lett.	1e	3	3	"
"	"	"	2e	3	3	"
"	"	Psycho!	1e	3	3	"
"	"	"	2e	3	3	" (1 cum laude)
Candidaats	"	Klass. Letteren	3	3	"	
"	"	Geschiedenis	3	3	"	(1 cum laude)
Propaedeutisch examen			22	20	"	(2 afgewezen, 2 cum laude)

Theologische faculteit.

Gepromoveerd 7, 1 cum laude.

Doctoraal examen	1e gedeelte	1	1	geslaagd	
"	" 2e "	1	1	"	(1 cum laude)
Candidaats	"	17	15	"	(2 afgewezen)

De zorg van de Universiteit voor de studenten bepaalt zich niet tot het onderwijs.. De vereeniging „Het Studiefonds der Vrije Universiteit" voorziet waar dit noodig is ook zooveel mogelijk in hun stoffelijke belangen. Van deze vereeniging pleegt de Rector Magnificus voorzitter te zijn; collega A. Sizoo, die van 1939-1940 Rector Magnificus en Voorzitter van het Studiefonds was, is zoo welwillend geweest laatstgenoemde Junctie ook daarna, tot heden, waar te nemen, waarvoor hem, nevens mijn dank, die der alumni en vrienden van het Studiefonds toekomt. Hij zou met dien dank verlegen zijn, wanneer ik niet eraan toevoegde, wat ingewijden weten, dat het de Secretaris der vereeniging is, op wie feitelijk de zaak drijft, en die daarvoor enorm veel werk verricht; ik noem *zijn* naam niet, omdat dit professor Coops niet aangenaam zal zijn. Het studiefonds ziet zijn arbeid aanmerkelijk verzwaard door de omstandigheid dat Rijksbeurzen, zoowel die welke krachtens de H.O.-wet worden verleend, als die welke bij wijze van voorschot worden gegeven, in het nieuwe academiejaar niet aan studenten aan bijzondere Universiteiten werden verleend.

Een andere uitbreiding an het werk der vereeniging is de studententafel, die dagelijks tweemaal aangericht wordt in het hospitium

der vereeniging, en waar naast de inwonende studenten ook anderen tegen matigen prijs hun maaltijden kunnen nuttigen. Aan het eind van den vorigen cursus zaten daar dagelijks 52 studenten aan. Ieder begrijpt, dat het geen kleine taak is in dezen tijd zulk een hongerig gezelschap te voeden; die taak wordt door de directrice van het hospitium, mejuffrouw van der Linden, met opgewektheid en blijdschap volvoerd.

De verhouding tusschen den Universitair Senaat en de studenten is in het afgelopen jaar gunstig geweest. Aan den aanvang van het jaar schenen moeilijkheden in aantocht in verband met het novitiaat, maar het studentencorps is erin geslaagd die moeilijkheden binnen eigen kring tot oplossing te brengen. Het studentenleven tracht zich voorts te handhaven, zoover dit onder de tegenwoordige omstandigheden gaat, al brengen het vervroegd sluitingsuur sommige studentikooze gewoonten in het gedrang, - misschien tot voordeel van gezondheid en studie.

Den Sden Maart werd de sociale dag van het Corps gehouden, waar collega Waterink sprak over „De invloed der cultuur op het sociale leven”, en Mr. van Beeck Calkoen te 's-Gravenhage over „Individueele en sociale hulpverlening”. Het zeer geslaagde congres der Calvinistische Studentenbeweging vermeldde ik reeds; de Rector Magnificus heeft een gedeelte daarvan als gast bijgewoond. Voor ingeschrevenen van alle richtingen van Hooger Onderwijs in Nederland heeft de Senaat den 21sten Maart 1941 na van Directeuren verkregen machtiging vier prijsvragen uitgeschreven, twee liggende op het gebied der faculteit der rechtsgeleerdheid en twee op het gebied der faculteit der letteren en wijsbegeerte. Op een der rechtsgeleerde prijsvragen, waarbij verlangd werd „een critisch overzicht van de geschiedkundige ontwikkeling welke leidde tot de onderscheiding tusschen dolus en culpa in het strafrecht”, kwam een antwoord in. Op de eerste prijsvraag der faculteit der letteren en wijsbegeerte, waarbij verlangd werd een uiteenzetting betreffende „Groen van Prinsterer en de Belgische Opstand”, kwamen twee antwoorden in; op de andere prijsvraag der faculteit, vragende een uiteenzetting betreffende „de verhouding tusschen wijsbegeerte en paedagogiek in de Nederlandsche wetenschappelijke literatuur der laatste halve eeuw”, kwam een antwoord in. Ik verzoek de voorzitters der faculteiten der rechtsgeleerdheid en der letteren en wijsbegeerte, collega's Dooyeweerd en Goslirtga het oordeel der faculteiten over de ingekomen antwoorden mede te deelen.

Judicium der Juridische Faculteit over het antwoord op de door haar uitgeschreven prijsvraag onder het motto: Gedenck allezeit der letzten ding. So wirt dir rechtun gar gering. (Motto der Bambergensis).

Op de door haar uitgeschreven prijsvraag, waarin verlangd werd „een critisch overzicht van de geschiedkundige ontwikkeling, welke leidde tot de onderscheiding tusschen dolus en culpa in het strafrecht", ontving de juridische faculteit een antwoord onder de kenspreuk: „Gedenck allezeit der letzten ding. So wirt dir rechtun gar gering". (Motto der Bambergensis).

Het overzicht, dat de schrijver hier geeft van de ontwikkeling tot en met de Constitutio Criminalis Carolina is in sommige opzichten niet onverdienstelijk. Onder veelzijdige raadpleging van literatuur worden achtereenvolgens het oudste strafrecht, in het bijzonder het oud-Germaansche, het Romeinsche, het later Germaansche strafrecht, de strafrechtelijke gedeelten in de rechtsboeken, het Italiaansche strafrecht ten tijde der glossatoren en post-glossatoren en de Klagspiegel, Bambergensis en Carolina uit het oogpunt van de schuldleer aan een onderzoek onderworpen. Het overzicht wordt voorafgegaan door een Inleiding, waarin de schrijver een in hoofdzaak rechtswijsgeerige beschouwing aan het strafrechtelijk schuldbegrip wijdt, een uiteenzetting, die in de nabeschouwing verder wordt vervolgd in confrontatie enerzijds met de resultaten van het ingestelde historisch onderzoek, anderzijds met de nieuwste opvattingen van de schuld in het z.gen. „Willensstrafrecht" en in de leer van de karakterschuld.

Naar den vorm *is* het antwoord *in* het algemeen goed verzorgd, al ontbreken zonderlinge stijlwenningen en verwijzingen, die niet ter zake zijn, of naar verouderde literatuur niet.

Schrijver's eigenlijk historisch onderzoek steunt in 't algemeen niet op zelfstandige bronnenstudie. Gezien den grooten omvang van het onderwerp zou zulks te verschoonen zijn, indien de ter zake dienende literatuur in voldoende mate en in meer oordeelkundige zin was gebruikt, indien de vergelijking van de aan de schrijvers ontleende resultaten met de bronnen niet te veel achterwege ware gebleven en indien de gegeven voorstelling niet te dikwijls onvolledig of onjuist was.

Te betreuren valt, dat schrijver belangrijke geschriften, die niet verwaarloosd hadden mogen worden, blijkbaar niet geraadpleegd heeft.

Geheel onbevredigend is de voorstelling, die schrijver geeft van het Romeinsche strafrecht.

Schrijver onderscheidt te weinig de perioden van de Romeinsche rechtsonwikkeling. De Lex Aquilia wordt wel enkele malen vermeld, maar niet aan een afzonderlijk onderzoek onderworpen.

Toch is het betrekken, niet alleen van dolus, maar ook van culpa onder deze wet van fundamenteele beteekenis geweest voor de ontwikkeling der schuldvormen tot op den huidigen dag.

Zowel bij de kanonisten als bij de postglossatoren vindt men aanknooping van de strafrechtelijke onderscheiding van dolus en culpa bij de culpa-opvatting van de lex Aquilia. Reeds Paulus (l 31 D9, 2) definieerde de culpa met behulp van het „provideri posse", een criterium, dat de schrijver eerst bij de schuldleer der postglossatoren ter sprake brengt. Het veronachtzamen van de lex Aquilia moet dan ook als een ernstige leemte in 's schrijvers overzicht worden aangemerkt.

Geheel onvoldoende is voorts het kanonieke recht behandeld. Hieraan zijn nog geen twee bladzijden gewijd.

Het zeer globale beeld, dat op deze wijze van de kanoniekrechtelijke schuldleer gegeven wordt is bijna geheel aan het summiere overzicht van Löffler ontleend, terwijl zelfs het belangrijke werk van Kuttner *Kanonistische Schuldlehre von Gratian bis auf die Dekretalen Gregors IX* (1935) niet geraadpleegd is. Zeker had niet mogen worden nagelaten aandacht te wijden aan de verhouding tusschen peccatum en delictum en aan hetgeen daaruit voor de strafrechtelijke schuldleer der kanonisten voortvloeit.

Had de schrijver zulks wel gedaan, dan zou hem gebleken zijn, dat het kanonieke recht eigen gegevens medebracht voor de opbouw van het strafrechtelijk schuldbegrip en de onderscheiding van de schuldvormen en niet alleen maar gegevens uit het Romeinsche en Germaansche recht bewerkte. De door schrijver in navolging van Löffler vermelde leer van het „in re illicita versari", die heeft nagewerkt in het begrip van de door het gevolg gequalificeerde delicten, geeft zeker geen voldoende indruk van de zelfstandige bijdrage van het kanonieke recht voor de ontwikkeling van het schuldbegrip.

Had de schrijver zich meer in het kanonieke recht verdiept, dan zou hij ook zeker niet nagelaten hebben in het licht te stellen, dat zijn eigen leer, volgens welke in de strafbare daad zich een minachting jegens de rechtsorde openbaart en dat de schuldvormen

kunnen worden omschreven als opstandigheid tegen het recht eenerzijds en nalatigheid als gebrek aan eerbied voor het recht anderzijds, overeenstemt met de door de kanonisten algemeen aanvaarde opvatting, dat het wezen der schuld gelegen is in de contemptus en de mate van deze contemptus het criterium is voor de zwaarte der schuld.

Het bezwaar van een te globale en te weinig op eigen onderzoek steunende behandeling geldt evenzeer voor het overzicht over de leer der glossatoren en postglossatoren; terwijl het tenslotte twijfelachtig is, of de schrijver zijn historisch onderzoek had mogen afsluiten met de *Constitutio Criminalis Carolina*. Immers, dat de *Klagspiegel* en de *Carolina*, zooals schrijver beweert, reeds een systematische onderscheiding van *dolus* en *culpa* zouden hebben gehanteerd, is door hem niet bewezen.

De vermelde leemten en gebreken in 's schrijvers behandeling zijn naar het oordeel der faculteit van te ernstigen aard, dan dat zijn beantwoording van de prijsvraag voor een bekroning in aanmerking zou komen. Eenige weifeling bestond ten aanzien van de vraag, of haar een eervolle vermelding zou kunnen worden toegekend. Tenslotte heeft de faculteit ook daartoe geen vrijheid kunnen vinden.

Dit neemt intusschen niet weg, dat reeds deze aanvankelijke weifeling verraadt, dat zij wel degelijk waardeering heeft voor den door schrijver verrichten omvangrijken arbeid en daarin ook de goede hoedanigheden niet heeft voorbijgezien. Het geschrift geeft ongetwijfeld blijk van een groote wetenschappelijke belangstelling. Inleiding en nabeschoouwing getuigen van een goeden rechtswijsgeerigen aanleg. De eischen van het historisch onderzoek zijn den schrijver echter - althans binnen den gestelden termijn - blijkbaar te machtig geweest.

Levert zijn arbeid dan in zooverre niet het door hem begeerde resultaat, voor zijn wetenschappelijke ontwikkeling zal deze studie ongetwijfeld vruchten dragen; van een zelfstandige historische studie over de ontwikkeling van het schuldbegrip in het strafrecht behoeft hij zich in de toekomst dan ook niet te laten afschrikken. Het verzegelde briefje dat het antwoord vergezelde is ongeopend vernietigd.

De Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte heeft twee prijsvragen uitgeschreven.

Op de eerste, waarbij een uiteenzetting verlangd werd betreffende

„Groen van Prinsterer en de Belgische Opstand", zijn twee antwoorden ingekomen.

Het eene, onder de aan Groen ontleende zinspreuk: „Men moet niet beginselen inroepen enkel om zich te verdedigen; maar zich verdedigen ook omdat de handhaving van beginsels het eischt", 45 blz. groot, is niet zonder verdienste. De schrijver toont begrip te hebben van historische compositie: rustig en regelmatig ontwikkelt hij zijn thema.

Het valt echter te betreuren, dat hij wat aan de oppervlakte blijft; hij komt er niet toe een dieper liggende kwestie als b.v. of en in hoeverre Groen een Groot-Nederlander kan worden genoemd te behandelen en maakt van diens houding ten aanzien van de onderwijswetgeving in den tijd vlak vóór den Opstand nagenoeg geen gewag, hoewel met behulp van de proefschriften van L. W. G. Scholten, S. Stokman, O. F. M. en J. de Nooy daarvan heusch wel een en ander te zeggen zou zijn geweest. In het algemeen kan men zeggen, dat hij de litteratuur, die met het onderwerp verband houdt, niet voldoende kent. Men mist in de litteratuuropgave artikelen over de eerste serie der Nederlandsche Gedachten en zelfs het werk van Witlox, De Katholieke Staatspartij, deel I. Misschien hadden ook aan de gedrukte bronnen, die de schrijver anders wel kent, Groen's Briefwisseling, deel I, met de Bijlagen, en de tweede serie der Nederlandsche Gedachten meer gegevens ontleend kunnen zijn. Dat hij van ongedrukt materiaal uit de schriftelijke nalatenschap van Groen op het Rijksarchief in Den Haag gebruik gemaakt heeft, moet daarentegen weer op zijn creditzijde geplaatst worden. Maar alles overwogen acht de Faculteit toch geen termen aanwezig om den schrijver een eervolle vermelding toe te kennen, laat staan hem te bekronen.

Het naambriefje is ongeopend vernietigd.

Het tweede stuk, dat Groen's bekende woorden „Een staatsman niet, een Evangeliebelijder" tot zinspreuk heeft, is 26 blz. groot. Is de omvang op zich zelf al gering, daar komt nog bij, dat de schrijver over allerlei spreekt; dat met het onderwerp niet dan in zeer verwijderd verband staat. Hij heeft zich niet voldoende rekenschap gegeven van de officieele toelichting der opgave, welke aldus luidt:

Het is haar bedoeling (n.l. die der Faculteit), dat onder

den term „Belgische Opstand" niet uitsluitend worden verstaan de feitelikheden, die zich in 1830 en volgende jaren hebben voorgedaan, maar dat ook de voorgeschiedenis en de afloop, zoowel als de oorzaken van den opstand in het onderzoek worden betrokken.

Het ging hier dus om „Groen en de Belgische Opstand", maar de schrijver is van meet af een andere richting ingeslagen. Dit blijkt uit zijn inleiding. „Het doel van dit geschrift" - zo zegt hij daar - „is dus te bezien, hoe de houding van Groen als historicus en als staatsman was tegenover de verhouding tussen Nederland en Belgie". Op die wijze wordt het object van onderzoek niet onbelangrijk verschoven. Het is in verband hiermede niet te verwonderen, dat hij meer aandacht schenkt aan Groen als historicus dan aan hem in *zijn* qualiteit eerst van referendaris bij, later secretaris van het kabinet des konings. Hij zegt betrekkelijk weinig over hetgeen hem hoofdzaak had moeten zijn en zwijgt zelf geheel over Groen's aandeel in de totstandkoming van de Koninklijke Boodschap van 11 December 1829 en zijn oordeel over 's Konings politiek van volharding.

Daarentegen handelt hij vrij uitvoerig over Groen's zienswijze betreffende het ontstaan der „tweelingnatie Nederland-Belgie" in de 16de eeuw en aangaande de door de Republiek gevolgde politiek tegenover de Zuidelijke Nededanden. Na het zoeven genoemde, tezamen met de verhouding Nederland-Belgie in 1815 en de Vereeniging van beide landen in het eerste hoofdstuk behandeld te hebben, gaat hij over tot zijn tweede: „Groen in zijn verhouding tot de Belgische kwestie beschouwd als uiting van het revolutionair beginsel, belichaamd in het liberalisme".

Deze indeeling houdt verband met de in de inleiding uiteengezette zienswijze, dat Groen voor 1830 onder den invloed stand van de Romantiek, terwijl hij daarna vooral moet worden beschouwd als strijder tegen het liberalisme. De Faculteit acht het maken van een zoo scherpe inkerving in een bepaald jaar niet gelukkig. De verandering, die in Groen's denken ongetwijfeld valt te constateeren, heeft zich te geleidelijk voltrokken dan dat daaraan het principe om de stof in te deelen zou kunnen warden ontleend; zoo acht zij het onmiskenbaar, dat in Groen's staatkundige beschouwingen reeds anti-revolutionaire elementen te onderkennen zijn, voordat de groote verandering op godsdienstig gebied bij hem haar beslag gekregen heeft. Groen heeft zelf reeds opgemerkt,

dat „in Volksgeest en Burgerzin (April 1829) een begin van principieele verandering bespeurd wordt" (Nederlandsche Gedachten, tweede serie, v, p. 256). De indeeling heeft, zoo meent de Faculteit, te minder zin, daar in het eerste hoofdstuk doorgaans de Groen van na 1830 aan het woord is.

Een ander bezwaar, dat tegen het stuk kan worden ingebracht, is het overdadig gebruik, dat daarin gemaakt wordt van citaten. Ook toont de schrijver zich niet voldoende op de hoogte van de litteratuur betreffende zijn onderwerp en trekt hij niet genoegzaam partij van het gedrukt bronnenmateriaal.

Er is echter vaf! zijn verhandeling ook wel wat goeds te zeggen. Met Geyl's beschouwing, als zou Groen's zienswijze ten aanzien van de verhouding tusschen de Noordelijke en de Zuidelijke Nederlanden lijden aan innerlijke tegenstrijdigheid, heeft hij zich wel ter dege bezig gehouden. Ook toont hij er oog voor te hebben, dat bij de behandeling van „Groen en de Belgische Opstand" de vraag aan de orde komt, welke beteekenis de Opstand en hetgeen daaraan onmiddellijk voorafgegaan is heeft voor den gewichtigen omkeer, die zich juist in dezen tijd in Groen's leven en denken voltrekt.

Maar al gaat hij voor dieper liggende kwesties niet uit den weg, hij heeft zich niet scherp op zijn doel gericht en zich niet bij machte getoond zijn gegevens en beschouwingen z66 te ordenen en onder woorden te brengen, dat er een welsluitend geheel is ontstaan.

Zijn antwoord kan dan ook niet bekroond of eervol vermeld worden.

Het naambriefje is ongeopend vernietigd.

De tweede door de Faculteit uitgeschreven prijsvraag luidde als volgt: zij verlangt een uiteenzetting betreffende: „De verhouding tusschen wijsbegeerte en paedagogiek in de Nederlandsche wetenschappelijke litteratuur der laatste halve eeuw".

Ter beantwoording van deze prijsvraag is een studie ingekomen, onder het motto: „De paedagogiek zal filosofisch zijn - of ze zal niet zijn".

Zij telt behalve titel, inhoudsopgave en noten 242 pagina's kwarto formaat. Na een kort voorwoord van 2 pag. volgen drie stukken, n.l. I. „Terreinverkenning" (pag. 1-68), II. „Het theoretisch-systematische deel" (pag. 69-142), III. „Het practische deel" (pag. 143-242) en een slotwoord (pag. 243-244).

In zijn „Woord vooraf" definieert de auteur de termen „Jaatste halve eeuw", „Nederlandsch" en „wetenschappelijke litteratuur", stelt hij vast, dat zijn werk uiteraard een refereerend karakter moet dragen en kiest hij voor een concentrische behandeling. Bij de indeeling in stukken is een behoorlijke verhouding in acht genomen. Elk der drie stukken is gesplitst in een algemeen en een bijzonder deel.

Bij de onderverdeeling volgt de auteur niet de systematische methode, maar zoekt hij aansluiting „bij de historische gegroeide en bij de Schoolwet van het jaar 1920 geregelde paedagogische en school-organisatorische situatie in ons land, de „neutrale" school, de Roomsche-Katholieke school en de Protestantisch-Christelijke school". Hoewel het de vraag is of een systematische indeeling in een studie als deze niet de voorkeur verdiende, meent de Faculteit, al acht zij de geciteerde formulering minder gelukkig, de gekozen indeeling niet te moeten wraken. En dat om een tweetal redenen.

De rubricering van wijsgeerige concepties is een onderwerp op zichzelf, dat pas sinds korten tijd de aandacht heeft, nog nergens geheel is uitgewerkt, en den auteur op quaesties zou hebben gebracht, die hem ongetwijfeld te lang zouden hebben opgehouden. Bovendien toont geheel zijn studie bijzondere belangstelling voor den wijsgeerig-gefundeerden kijk op de praktijk, wat bij een onderwerp als dit voor de hand ligt en bij het vooralsnog ontbreken van een systematische divisie ook zijn indeeling moet beheerschen. Dat wil niet zeggen, dat de gekozen terminologie geheel juist is te achten. Met name op een tweetal punten mag kritiek te dezen den auteur niet worden gespaard.

Het eerste raakt de verbinding van humanisme en rationalisme. In het humanisme immers zijn ook niet-rationalistische stroomingen op te merken; de auteur kent deze wel, maar behandelt ze slechts terloops. Nu is dit ten dede daaraan toe te schrijven, dat deze concepties in het bedoelde tijdvak pas vrij laat optraden en zich van de verhouding tusschen wijsbegeerte en paedagogie over het algemeen nog weinig rekenschap gaven. Toch rijst de vraag, of ook de trait-d'union tusschen „humanistisch" en „rationalistisch" den auteur hier niet dwars zat. Voor deze vraag is des te meer grond, waar hij een auteur die deze stroomingen wel onderscheidt, juist op dit punt verkeerd weergeeft (pag. 220). Ook elders gaat de schrijver nu en dan wel eens wat schematisch te werk, zoo waar hij de stelling, dat wijsbegeerte wetenschap is, vrijwel gemeengoed acht (pag. 75).

Ook de typeering van den overgang, omstreeks 1900 in wijsbegeerte en paedagogiek op te merken, als een van individualistisch-mechanisch naar totalitair-organisch is voor kritiek vatbaar: individualisme en mechanisme vormen al evenmin een noodwendige eenheid als totaliteitstheorie en organicisme.

Voorts blijkt de auteur meermalen iets te afhankelijk van zijn litteratuur. Dit is vooral het geval waar zijn studie de geschiedenis der wijsbegeerte raakt. Daardoor ontbreken ten deze niet slechts de groote lijnen, maar strooken ook enkele details niet met den tegenwoordigen stand van het onderzoek; zoo plaatst hij Kant te dicht bij Hume (pag. 2), noemt hij Tetens een leerling van Kant (pag. 4), vereenzelvigt hij associatiepsychologie met atomisme (pag. 7), acht hij pragmatisme en Hegelianisme afhankelijk van Plato (pag. 11) en beschouwt hij de ontwikkeling der natuurwetenschap zelfs als vrucht van het Engelsche empirisme (pag. 4)!

Daartegenover staat, dat deze studie zeer veel goede eigenschappen heeft. De schrijver is stellig iemand met wetenschappelijken aanleg, met een beloorlijke mate van eruditie en met groote belezenheid, vooral ten opzichte van de Prat. Chr. publicisten; Datgene, wat hij over de laatsten schreef, verdient alien lof. Ook toont hij een probleem methodisch te kunnen aanvatten; de opzet van deze studie is goed. Dit is uitnemend werk, dat ongetwijfeld officieele erkenning verdient.

De Faculteit zou dan oak, ondanks de tot hiertoe meedeelde critiek, geen bezwaren hebben gehad deze studie te bekronen, indien niet tegen haar een andere, zeer ernstige bedenking ware aan te voeren.

Deze bedenking betrefr de wijze, waarop in al de drie deelen van dit werk de niet-Protestantsch-Christelijke en voornamelijk de Roomsche-Katholieke Paedagogische (en ten deele de Wijsgeerige) publicisten werden behandeld, of liever niet behandeld. Het werk lijdt hier aan een zeer ernstige onvolledigheid. Zoo, om een enkel voorbeeld te noemen, werd met geen woord melding gemaakt van de verschillende vrij omvangrijke studies, die de onlangs overleden Hoogveld aan de verhouding van de paedagogiek tot de wijsbegeerte (en tot hare grond- en hulpwetenschappen in het algemeen) heeft gewijd. Vele voordrachten, gehouden op de z.g. „R.K. Paedagogische weken" te Tilburg, zijn ten onrechte niet gememoreerd; en didactische studies, verschenen van R.K. zijde, die in het kader van hetgeen van Prat. Chr. zijde wel vermeld werd, zeker hadden moeten worden genoemd, zijn niet besproken.

Ook onderscheiden publicaties van de zijde, die door den schrijver de humanistisch-rationalistische wordt genoemd - men denke hier inzonderheid aan beschouwingen van J. H. Gunning Wzn., Kohnstamm, Casimir en Polak, hadden stellig niet mogen ontbreken.

Trouwens, reeds uit het aantal pagina's dat aan de onderscheiden richtingen werd gewijd, blijkt een zeer groote disharmonie in de belangstelling van den schrijver. En hoewel het niemand kwalijk te nemen is, dat hij voor de eene richting meer belangstelling koestert dan voor de andere, mag toch in een studie als deze zulks niet tot een zoo groote disharmonie, en hier en daar zelfs tot wetenschappelijke onbillijkheid leiden.

Om deze reden mocht dan ook deze studie door de Faculteit niet worden bekroond.

Wel heeft zij gemeend den schrijver een eervolle vermelding te moeten toekennen. Bovendien, daartoe gemachtigd door H.H. Directeuren der Vereeniging voor Hooger Onderwijs op Gereformeerden grondslag, een bedrag van f200.-.

Na daartoe verlof van den schrijver te hebben bekomen, heeft de Secretaris van den Senaat het naambriefje geopend. Het bleek toen, dat de schrijver is de Heer

L. van Klinken

te Leeuwarden, ingeschreven als student aan de Vrije Universiteit.

Namens den Senaat wensch ik den heer van Klinken geluk met het door hem bereikte resultaat. Is het hoogste al niet bereikt, het behaalde resultaat strekt U tot groote eer, en moge U ten spoorslag zijn om de U geschonken gaven aan wetenschappelijk onderzoek te blijven dienstbaar maken.

Hiermede nader ik het einde van mijn rectoralen arbeid. Een taak rest mij nog, de overdracht van het rectoraat. Collega Nauta, het is waarlijk niet een sinecure die gij van mij overneemt. De lusten, die het rectoraat in normalen tijd medebrengt; zijn vrijwel verdwenen, de lasten zij verveelvoudigd. Tot Uwe berioeding, voorzoover noodig, kan ik U uit ervaring twee verzekeringen geven. Vooreerst, dat gij niet op een eenzamen post alleen zult staan, maar temidden van een kring waar allen die boven U, naast U en onder U staan door een gedachte bezielde zijn en U den last van het ambt naar vermogen zullen verlichten. En voorts dat een sinecure niet het ideaal is van een man; zeker niet van een man, die begeert de wetenschap, en zijn land en volk, en bovenal

zijn God te dienen; en dat een leven in arbeid en moeite, in zorg en gevaar, zijn eigen bekoring heeft. Gij verkeert voorts in de gelukkige omstandigheid, dat gij als secretaris van den Senaat naast U hebt collega Oranje. Ons reglement vergunt den hoogleeraar die tweemaal een jaar het secretariaat heeft bekleed, zich verder van die functie te verschoonen; collega Oranje is na twee jaar aaneen als secretaris werkzaam te zijn geweest, door den Senaat voor de derde maal aangewezen, en hij heeft zich niet verschoond. Ik behoef U niet te zeggen, hoeveel dat voor het bestuur der Universiteit waard is.

Gij kent Oranje al lang. Nu vijf-en-twintig jaar geleden werd gij beiden op denzelfden dag als student aan de V.U. ingeschreven. En door een merkwaardig samentreffen hebt gij 4 September j.l. beiden voor de eerste maal het genoegen gesmaakt als promotor aan de Universiteit op te treden. Nu gij weder een jaar naast elkander komt te staan, ga ik U zien als de oudheid de Dioskuren, ridderlijke strijders en redders in den nood, tot wie de zeevarenden zich richtten om behouden vaart. Redenen genoeg dus om U met het ambt ~~dat~~ gij staat over te nemen geluk te wenschen. En de Universiteit wensch ik geluk, dat gij dezen last op Uw kloeke schouders wilt nemen. Moge Uw ambtstijd een voorspoedige zijn. Moge hij vervulling brengen van den wensch, die voor U en mij ook een bede is, waarmede ik U installeer als Rector Magnificus der Vrije Universiteit: vivat, crescat, floreat Academia Libera Reformata.

REDE BIJ DE SLUITING VAN DE
SOCIETEIT VAN HET STUDENTENCORPS AAN DE
VRIJE UNIVERSITEIT OP 10 DECEMBER 1942 DOOR
PROF. DR. J. WATERINK. 1)

Vrienden!

Wij hebben feest gevierd. De wanden van de Societeit hebben gedaverd van de lach., Wij zijn bij elkaar geweest, zooals geslachten van studenten bijeen geweest zijn in blijdschap en in vreugde. Maar een weelde, die geslachten van studenten vóór ons bezaten, misten wij. Wij zijn niet hier geweest in vrijheid.

Want dat is de tragiek van dezen avond. Wij hebben feest gevierd en wij weten het allen: Dit feest is voorloopig het slot van, het gezelligheidsleven onzer studenten. Maatregelen van den bezetter maken het gewenscht, maken het noodzakelijk, dat wij hem vóór zijn. Vóór hij ingrijpt zullen wij uit onze Societeit verdwenen zijn. Dat is geen lafheid, dat is geen zwakte, dat *is* bewust-zijn van blijvend verzet.

Gij weet het, hoe de zaken staan. Prof. van Dam heeft geconfereerd over het zenden van honderden studenten naar Duitschland.

Schande, zeggen wij, dat een zoogenaamde Nederlander er aan denken kan deze blaam voor ons volk te aanvaarden. Maar evenzeer willen wij schande roepen over het feit, dat er rectores magnifici van de Nederlandsche Universiteiten zijn, die gaan overleggen over de te nemen maatregelen. O zeker, men wil niet graag, maar men *is* zoo slap. Het *is* onze trots, dat in ieder geval onze Universiteit haar plicht heeft gedaan.

1) Deze sluiting geschiedde aan het eind van den avond, waarop de studenten bijeen waren voor een gemeenschappelijke St.-Nicolaasviering, door Prof. Dr. J. Waterink, eerelid van het Studentencorps.

Maar wij willen niet onszelf en elkander prijzen. Wij zijn hier bijeen om voorloopig afscheid te nemen van onze Societeit. Misschien ook om afscheid te nemen van elkaar. Wij weten niet, wat de dag van morgen ons brengen zal. Wel voorzie ik de mogelijkheid van veel, wat ons benauwen zal.

Wij gaan onze Societeit straks verlaten. Het was hier vaak zoo goed en wij hebben hier van die prachtige herinneringen. Niet alleen oogenblikken vol vreugde, maar ook momenten van hooge, geestelijke spanning zijn hier doorleefd. Hier zijn wij opgeroepen tot den strijd voor de beginselen en in de laatste maanden heeft hier herhaaldelijk de oproep weerklonken tot den strijd tegen den gehaten bezetter. Wij hebben onze Societeit lief, ondanks het vele armoedige, dat nu eenmaal bij onze Societeit hoort.

Straks gaan wij deze Societeit verlaten. Dan is zij gesloten; dan is het voorloopig uit hier.

En dan, vrienden, ... dan ..., ik weet het niet, wat dan.

Ik vrees soms het ergste. Wij kunnen den vijand geen oogenblik vertrouwen. Wij moeten op het allerergste zijn voorbereid.

Mijne vrienden, wij weten niet, waar wij elkaar weer zullen zien. Laat ons naar huis gaan en wat dan? Ik zie de toekomst soms donker in. God alleen weet, wie van jullie weggevoerd zal worden naar het land van den vijand. Misschien zijn er onder jullie, wier leven naar Gods bestel zal moeten eindigen door en. born, in een der warme, zwarte fabrieken van Duitschland, misschien zijn er wier leven eindigen zal door een kogel op de koude, witte sneeuwvelden van Rusland. Wij weten het niet. Maar een ding weten wij wel. God blijft getrouw en wij zullen nooit verloochenen Zijn Naam.

Wij blijven trouw aan het vaderland, trouw aan onze Koningin. De beginselen onzer Universiteit zullen wij nooit verloochenen. Dat beloven wij elkaar in dit plechtig oogenblik.

En wij zullen elkander niet vergeten, elkander steunen, amen vechten voor de vrijheid van ons vaderland.

Een ding, mannen, geeft nooit, ook maar een vinger breed, toe aan den vijand. Weet, dat adeldom verplicht en draag hoog den adeldom van Uw Nederlandschap en van Uw Calvinist-zijn.

Wat ook de vijand vraagt, hoe hij vleit, hoe hij zijn eigen doen bagatelliseert, hoe missclien secretarissen-generaal, professoren van onderscheiden universiteiten, mannen van invloed ook confereeren of intrigeeren, wij kennen maar een antwoord: dat antwoord is: „Nooit”.

Nu gaan wij vaneen. Straks gaat de deur van onze Societeit dichr. Dan gaat ieder zijn eigen weg. Veiligheid verbiedt ons voordien te zingen ~~een~~ van onze strijdliederen. Anders zouden wij afscheid nemen met een psalm, of met het Lutherlied of met het stnjdlied van Da Costa. Nu kijken wij alleen elkaar in de oogen en wij weten het van elkaar: Dit afscheid is goed. Jullie allemaal gaat Gods we'g. Gaat met God.

REDE BIJ DE OVERDRACHT
VAN HET RECTORAAT AAN PROF. Mr. J. ORANJE
OP 22 SEPTEMBER 1943, UITGESPROKEN DOOR
PROF. DR D. NAUTA¹⁾.

Mijne Heeren,

Het is wel voor de eerste maal in de geschiedenis onzer Universiteit, dat de lezing van het verslag van haar lotgevallen in het afgelopen studiejaar plaats vindt, niet in het openbaar, maar, met terzijdelating van alle uiterlijke plechtigheid, in een gewone vergadering van den Senaat.

Deze opzettelijke afwijking van reglement en gewoonte behoeft geen verontschuldiging, wel verklaring. Die verklaring ontvangt zij uit het verslag zelf van de lotgevallen. Want voor de Universiteit is het een uitermate merkwaardig jaar geweest, dat zich gisteren heeft afgesloten en waarvan de schaduwen in het nieuwe academiejaar voorloopig nog met haar medetrekken.

Bij den terugblik op en het afscheid nemen van het oude mag wel het eerste zijn wat wij doen, het uitspreken van een woord van ootmoedigen dank voor de bewarende hand onzes Gods over onze Universiteit. Nag bestaat zij, al ziet zij zich ook in de uitoefening van haar taak niet weinig belemmerd. Nag heeft zij aan innerlijke levenskracht niet ingeboet, al kan zij daarvan tijdelijk naar buiten slechts in zeer beperkte mate blijk geven. Nag is haar corpus docentium intact, dat zich op den weten schappelijken arbeid geconcentreerd houdt en dat gereedstaat om, zoodra de omstandigheden

¹⁾ Deze rede werd uitgesproken in een zaal van de Valeriuskliniek in een besloten senaatsvergadering.

zich ten goede wijzigen en de belemmeringen zijn weggenomen, de studenten, die met verlangen uitzien naar het oogenblik dat de academiëpoorten weer opengaan, in collegezaal en laboratorium te ontvangen en hun na afgelegde proeven de begeerde bullen uit te reiken. Wie zou willen beweren, dat zulks te danken is aan wijsheid en beleid van wie de Universiteit bestuurden? Zelf zijn dezen er maar al te zeer van doordrongen, dat hun werk gebrekkig is geweest. Veelszins tastend hebben zij hun weg moeten vinden. En voorzoover zij in dezen iets hebben uitgericht, worde niet vergeten, dat God hun de oogen heeft ontsloten om op te merken de gevaren die dreigden en om het goede en het kwade juist van elkander te onderscheiden. God heeft hun de getrouwheid geschonken om van de heilige beginselen, welke onze Universiteit in haar vaandel heeft geschreven, ook in dezen boozen tijd niet af te wijken. Hem, in Wiens Naam van den dag der stichting af alleen haar hulp heeft gestaan, worde daarvoor toegebracht eerbiedige lof en hulde.

De omstandigheden, waarop ik doelde, toen ik van het verstreken academiëjaar gewaagde als van een uitermate merkwaardig jaar, betreffen maatregelen van de zijde der bezettende macht. Trouwens niet enkel in de annalen van onze Universiteit, maar evenzeer in de geschiedenis van heel het Hooger Onderwijs in ons land staat dit jaar met een zwarte kool geteekend. Hadden vroegere maatregelen van genoemde zijde nog een min of meer incidenteel karakter gedragen, en moest daarna het vorige jaar reeds door mijn voorganger de mededeeling worden gedaan, dat, als een gevolg van de invoering van den voor aanstaande studenten verplichten arbeidsdienst, onze Universiteit zich genoopt had gezien bepaalde leeftijdsgroepen van de inschrijving in het album academicum tijdelijk uit te sluiten, thans was het ingrijpen van veel verderstrekkenden aard. Ofschoon men zelf de voorstelling ingang trachtte te doen vinden van een redding en een ordening der Nederlandsche Universiteiten en Hoogeschoolen, in werkelijkheid werd er een aanslag gepleegd op ons Hooger Onderwijs. Het geschiedde onder de leuze, dat de academische jeugd voor haar deel mede moest betrokken worden in den dusgenaamden „arbeidsinzet", die met het oog op de oorlogvoering, tot zelfs in de bezette gebieden, toegepast werd.

In verschillende fasen is deze kwestie tot afwikkeling gekomen. Voor de eerste phase moeten wij teruggaan naar de maand December. Toen begonnen de plannen, welke in dit opzicht blijkbaar

beraamd werden, een vasteren vorm aan te nemen. De zaak werd door den secretaris-generaal van het Departement van Opvoeding, Wetenschap en Kultuurbescherming in een samenkomst, die deze op 9 December met de rectoren van alle Universiteiten en Hoogescholen belegde, aangediend als een ernstige aangelegenheid. Hij deelde mede, dat het voornemen bestond een bepaald percentage der studenten naar Duitschland weg te voeren om aldaar te werk gesteld te worden. Men bedoelde een burgerlijke dienstplicht, met uitsluiting van elke militaire tewerkstelling en wel gedurende een tijdruimte van niet langer dan een jaar, terwijl aan de studenten een betrekking ZOU worden aangeboden, geheel in overeenstemming met hun kennen en kunnen. Voor de uitvoering van dit plan zou het noodig zijn, dat, met medewerking der rectoren, lijsten werden opgemaakt, bevattende de namen der studenten en allerlei andere gegevens omtrent hen; en dat deze op korten termijn bij het Departement werden ingediend. Hoewel hij zeide de bezwaren, die aan dit plan verbonden waren, heel goed te beseffen, zoo had genoemde secretaris-generaal niettemin geen vrijheid gevonden er zich tegen te verzetten. Door aan te blijven en mee te werken meende hij voor de studenten concrete voordeelen te kunnen bereiken, namelijk bij de vaststelling van het aantal dergenen, die te werk gesteld zouden worden en bij de bepaling van de methode, die bij hun aanwijzing zou gevolgd worden, alsmede bij het bepleiten van de belangen der naar Duitschland weggevoerden. Voorts gaf hij te kennen, dat hij van den Rijkscommissaris dacht te vragen de uitvaardiging van een verordening, waarbij een en ander nader was geregeld.

Nagenoeg alle rectoren, die onverwacht voor deze netelige kwestie werden geplaatst, brachten bedenkingen, zoowel van principiëelen als van practischen aard, te berde. Ook de rector der Vrije Universiteit stond aan hun zijde. Sommigen hielden er evenwel toe over, hoezeer ook op historische en internationale gronden tegen de beraamde maatregelen protesteerende, ze niettemin als onafwendbaar te beschouwen en meenden er zich daarom bij te moeten neerleggen. Afsproken werd, dat door de rectoren voorloopig geen stappen zouden worden gedaan, in afwachting van nadere officieele mededeelingen vanwege het Departement.

Besprekingen van dergelijken aard, hoezeer ook een vertrouwelijk karakter dragende, zijn gemeenlijk niet geheim te houden. Het is zelfs de vraag, of zulks in dit geval wel wenschelijk mocht worden geacht. Hoe het zij, het duurde slechts kort, of geruchten van een

dreigende tewerkstelling in Duitschland en van nog veel ergere dingen drongen naar buiten, ook tot de studentenwereld, door. Zij verwekten er begrijpelijkerwijze een storm van verontwaardiging. In de collegezalen voelde niemand zich langer veilig. De academies stroomden leeg. Allerwegen heerschte er in de kringen der studenten beweging en onrust. Elders kwam het zelfs tot een daadwerkelijke actie. Aan onze Universiteit bleven echter symptomen van dien aard uit.

Nog v66r de bewuste vergadering met den secretaris-generaal van Opvoeding, Wetenschap en Kultuyrbescherming hadden rector en assessoren het besluit genomen de Kerstvacantie een week te vervroegen. Of en in hoeverre dit besluit de gememoreerde geruchten in de hand heeft gewerkt, valt niet met genoegzame zekerheid uit te maken. In elk geval toonde de genoemde secretaris-generaal zich over deze handeling ten zeerste onttemd. Hij achtte het noodig mij ten Departemente bij zich te ontbieden en ter verantwoording te roepen, mede ook omdat ik aan de verbreiding der bedoelde geruchten schuld zou hebben en daarmede het vertrouwelijk karakter der gevoerde besprekingen door mij geschonden zou zijn. Toch was in werkelijkheid door mij over deze zaak met niemand anders een woord gewisseld dan met assessoren en voorts met Directeuren en Curatoren, die ik van alles nauwkeurig op de hoogte had gebracht. Het recht om dit te doen, had ik mij uitdrukkelijk voorbehouden, trouwens met volledige instemming van den secretaris-generaal.

Een vergadering van den senaat, uitgeschreven tegen 19 December, om, gelijk dit ook aan andere Universiteiten geschiedde, een officieel protest uit te lokken tegen de voorgenomen tewerkstelling van studenten en zoo aan het gesproken woord van den rector meer kracht bij te zetten, kon worden afgelast. Aan den avond van 15 December verscheen er namelijk een telefonische mededeeling van den secretaris-generaal zelf, dat wij gerust konden zijn, want dat de kwestie der wegvoering naar Duitschland van de baan was. Een schriftelijke bevestiging van dit bericht werd echter nimmer ontvangen.

Nieuwe maatregelen volgden evenmin. Rector en assessoren vonden daarom geen voldoende termen aanwezig om, na het verstrijken der gewone Kerstvacantie, de lessen niet op normale wijze, zij het met inachtneming van eenige voorzichtigheid, te hervatten. Nadat dit besluit reeds was genomen, bereikte mij een vertrouwelijke missive van den meergemelden secretaris-generaal. Hierin werd het als

wensch van den Rijkscommissaris kenbaar gemaakt, dat er regelmatig gestudeerd moest worden en dat pogingen om onrust of paniek te veroorzaken, voortdurend met kracht moesten bestreden worden. Aan deze mededeeling was het verzoek toegevoegd, niet slechts om van den gang van zaken aan de Universiteit, gespecificeerd naar de Faculteiten, een nauwkeurige opgave te willen verstrekken, doch tevens om in studentenkringen mondeling bekendheid te geven aan het feit, dat zij, die na eenigen tijd nog niet tot het normale studentenleven zouden teruggekeerd zijn, door den secretaris-generaal niet langer als student, doch als werkeloos zouden beschouwd worden en derhalve voor uitzending naar Duitschland in aanmerking zouden komen. Dezerzijds werden, wat het eerste verzoek betreft, geen gespecificeerde opgaven verstrekt, en werd slechts in het algemeen geantwoord, dat de bestuursinstanties der Vrije Universiteit van het belang van een normalen gang van colleges, practica en examens ten volle doordrongen waren en dat zij uit den aard der zaak alles in het werk zouden stellen om een regelmatig verloop van het universitaire onderwijs te bevorderen. En wat het tweede verzoek aanbelangt, berichtte ik tegen het doen van een zoodanige mondelinge mededeeling aan studenten overwegend bezwaar te hebben, en maakte ik er voorts opmerkzaam op, dat het doen van een dergelijke mededeeling er eerder toe zou bijdragen onrust te verwekken dan de rust te bevorderen. Voor den goeden gang van zaken - zoo gaf ik te kennen - zou het daarentegen wenschelijk zijn, indien vanwege het Departement de verklaring kon worden afgelegd, dat, bij een geregeld verloop aan de Universiteiten, van een uitzending van studenten naar Duitschland geen sprake zou zijn: Bij schrijven van 2 Februari volgde toen het bericht, dat men het van Duitsche zijde niet gewenscht achtte, dat het Departement of ook de rector zich schriftelijk tot de studenten zou wenden in een officieele mededeeling.

Hiermee hen ik genaderd tot de tweede phase in deze onverkwikkelijke geschiedenis. Want nog nauwelijks was het laatstbedoelde schrijven binnengekomen, of de Universiteiten deden een ervaring op, welke wel een heel schril contrast vormde met de verwachtingen, die door het Departement - wij mogen aannemen te goeder trouw - waren opgewekt. Aan den morgen van Zaterdag 6 Februari werd door de Sicherheitspolizei onverhoeds een inval gedaan in onze gebouwen aan de Keizersgracht, De Lairessestraat en Vossiusstraat. Hetzelfde gebeurde ongeveer tegelijkertijd bij de

Universiteit van Amsterdam, en eveneens te Utrecht, te Delft en te Wageningen, maar zonderling genoeg niet bij de overige academische instellingen in ons land. Honderden studenten werden zonder respijt uit collegezalen en practica weggevoerd om vervolgens naar het kamp te Vught getransporteerd te worden. Ook studenten, die toevalligerwijze zich in de gebouwen ophielden of die de bibliotheek bezochten, ontkwamen, voorzover het hun niet gelukte zich schuil te houden of tijdig te verdwijnen, aan dat lot niet. Van onze studenten viel een zeventigtal in handen der Sicherheitspolizei. Enkel en hunner werden echter, bij een kort oponthoud in het gebouw aan de Euterpestraat, weer spoedig ontslagen. Dat de buit niet grooter is geweest, is wel hieraan te danken, dat deze lieden er geen kennis van hebben gedragen, dat de Zaterdag voor hen niet het meest gunstige tijdstip was om een dergelijke inval te doen.

Naar verluidde, moesten deze arrestaties in verband worden gezien met den kort tevoren gepleegden moordaanslag op generaal Seyffardt en moesten de weggevoerde studenten als gijzelaars worden aangemerkt.. Toch laat het zich niet gemakkelijk verstaan, wat men precies met dezen zacht uitgedrukt vreemden maatregel voor heeft gehad. Winst voor den „arbeidsinzet" leverde hij niet op, want de studenten bleven in Vught en brachten daar een soort van gedwongen vacantie door. Een bijdrage tot de bevordering van een rustig studeeren, op het belang waarvan de Rijkscommissaris zoo nadrukkelijk de aandacht had gevestigd, kan er al evenmin in opgemerkt worden. Indien er al onrustige elementen onder de studenten aangetroffen werden, dan kon men daartoe toch kwalijk rekenen hen, die getrouw college liepen of ijverig op het laboratorium werkten. Integendeel was een door pure willekeur ingegeven maatregel gelijk de onderhavige geschikt om te bereiken wat, naar het zeggen van den secretaris-generaal van het Departement van Opvoeding, Wetenschap en Kultuurbescherming, allerm minst in de bedoeling der Duitschers zou liggen, namelijk de ontwrichting van het universitaire leven. Want het spreekt vanzelf, dat na het gebeurde op dien dies ater, den zesden Februari, geen student zich meer vertoonde in collegezaal of practicum. Het academisch onderwijs was als met **een** slag lam gelegd.

Het spreekt vanzelf, dat wij onze met zoo tergende willekeur weggevoerde studenten niet in den steek hebben gelaten. Ouders en verzorgers werden van hetgeen hun was wedervaren, ten spoedigste op de hoogte gesteld. Met Vught werd contact gezocht

en verkregen, en zoodra de mogelijkheid zich daartoe voordeed, werd met de zending van pakketten een aanvang gemaakt. Voor dit werk, dat uit den aard der zaak veel tijd en overleg kostte, hebben collega Coops en collega G. J. Sizoo, bijgestaan door een groep van helpers en helpsters, zich zeer verdienstelijk gemaakt. Het behoeft wel niet gezegd te worden, dat dit algemeen, ook door ouders en verwanten der studenten, zeer op prijs is gesteld geworden. Hier zij het nogmaals, met bijzonderen dank, door mij gememoreerd.

Naar een andere richting bewogen zich ten opzichte van deze studenten de bemoeiingen van den rector. Er werden pogingen in het werk gesteld om hun invrijheidstelling te verkrijgen. Op de krachtige medewerking van het Departement mocht daarbij worden gerekend. Ja, het ontbrak in dezen niet aan een sterke mate van initiatief van die zijde. Er zijn echter heel wat besprekingen gehouden en onderhandelingen gevoerd moeten worden, regelingen getroffen en weer op zij gezet, toezeggingen gedaan en daarna weer gewijzigd of ingetrokken, voordat het begeerde resultaat mocht bereikt worden. Wel waren reeds eerder sommigen, om onderscheidene rederijen, incidenteel uit hun gevangenschap bevrijd; maar het was 16 Maart geworden, voordat zulks met de groote meerderheid geschiedde.

In dit verband moet ik er nog even aan herinneren, dat, tijdens de dusgenaamde actie onder „plutocratenzoons” op 9 Februari, ook enkelen van onze studenten waren opgepakt en eveneens naar Vught overgebracht. Voorts werd nog een, in verpleegsterscostuum gekleed, in den trein aangetroffen en als vermeende spion in verzekerde bewaring gesteld. Ook voor deze studenten heb ik een beroep gedaan op de medewerking van het Departement om hun invrijheidstelling te verkrijgen. Ten aanzien van sommigen is dit inderdaad gelukt. Een paar, te weten de heeren Beukema, theologisch candidaat en hulpprediker, en Kwakkelstein, theologisch student, zijn echter naderhand naar Duitschland gevoerd en daar te werk gesteld, van wie de heer Kwakkelstein, na afgekeurd te zijn, weer is teruggekeerd, terwijl de student-in-vrouwenkleeren, de heer Doorn, zich nog steeds in Vught bevindt.

De invrijheidstelling der studenten op 16 Maart hield ten nauwste verband met de uitvaardiging van een tweetal verordeningen, op de Universiteiten betrekking hebbende en gepubliceerd in het Verordeningenblad van 13 Maart (1943/27 en 28). Hiermede trad de onderhavige kwestie een nieuwe phase, haar laatste, in. De eerste

Verordening, afkomstig van den Rijkscommissaris, bracht de in-
veering van een numerus clausus, en wel; gelijk het heet in de
considerans van artikel 1, „ter waarborging van den totalen inzet
van den Europeeschen strijd tegen het bolsjewisme mede met be-
trekking tot de academische jeugd eenerzijds en van een voldoende
aanvulling van het aantal academisch gevormde krachten ander-
zijds". Voorts wordt aan ieder studeerende, die zijn laatste examen
heeft gedaan, de verplichting opgelegd „een bepaalden tijd te
werken in het kader van den arbeidsinzet”.

De tweede Verordening, een Besluit van den secretaris-generaal
van het Departement van Opvoeding, Wetenschap en Kultuur-
bescherming, stelt als eisch, dat in het vervolg allen, die tot de
Universiteiten en Hoogeschoolen willen toegelaten worden of
examens willen afleggen, schriftelijk een verklaring moeten afleg-
gen, waarin zij plechtig verklaren de in het bezette Nederlandsche
gebied geldende wetten, verordeningen en andere beschikkingen
naar eer en geweten te zullen nakomen en zich te zullen onthouden
van iedere tegen het Duitsche Rijk, de Duitsche Weermacht of
de Nederlandsche autoriteiten gerichte handeling, zoomede van
handelingen en gedragingen, welke de openbare orde aan de in-
richtingen van hooger onderwijs, gezien de vigeerende omstan-
digheden, in gevaar brengen. Voor de eerste maal zou deze ver-
klaring een maand na de inwerkingtreding van het Besluit moeten
geteekend zijn.

De uitvoering van deze bepalingen werd met spoed ter hand
genomen. Want bij missive van 18 Maart zond de secretaris-
generaal aan den rector 1200 exemplaren van de „loyaliteitsver-
klaring” toe, met de mededeeling, dat door publicatie in de cou-
ranten bekendgemaakt zou worden, dat den ingeschreven studenten
van 22 Maart af de gelegenheid zou worden geboden op alle
weekdagen, behalve Zaterdags, telkens van 9 tot 12 en van 14 tot
17 ten bureele van den rector de verklaring te teekenen. Op
Vrijdagnamiddag 9 April zou de termijn van teekening afloopen,
terwijl op 12 April het onderwijs hervat zou moeten warden.
Voorts zou de rector hebben zorg te dragen, dat op 10 April
terstond een lijst werd opgemaakt van namen en adressen der
ingeschreven studenten, die niet geteekend hadden. Deze lijst zou
vervolgens zoo spoedig mogelijk aan het Departement moeten
toegezonden worden. Tegelijkertijd ging er een missive uit aan
onzen president-curator, waarin van een en ander eveneens mede-
deeling werd gedaan en tevens aandrang uitgeoefend, dat door de

Vrije Universiteit een regeling zou worden getroffen tot hervatting van het onderwijs, analoog aan die voor de rijksuniversiteiten. Daarbij werd de verwachting uitgesproken, dat curatoren, ook zonder dat zulks uitdrukkelijk schriftelijk door hen bevestigd werd, bereid zouden zijn de uit de bedoelde verordening voortvloeiende noodzakelijke verplichtingen na te komen.

De aangehaalde missive bereikte mij eerst op 22 Maart, den datum waarop de publicatie over de onderteekening ten bureele der Vrije Universiteit in de couranten zou opgenomen worden. Dit feit gaf mij aanleiding aan den secretaris-generaal mijn verbazing kenbaar te maken over het lanceeren van een dergelijk bericht zonder mijn voorkennis. Ik deed hem weten het op prijs te stellen, indien er iets te publiceeren mocht zijn omtrent hetgeen ten bureele der Vrije Universiteit gebeuren zou, zelf die mededeeling aan de studenten te verstrekken.

Bedoeld bericht werd wel aan de pers verstrekt, maar v66r het verschijnen der bladen weer teruggenomen. Van alle zijden rezen er namelijk bedenkingen tegen de vastgestelde „loyaliteitsverklaring" en tegen de verplichting om haar te onderteekenen. Dit bewoog den secretaris-generaal om stappen te ondernemen, welke tot eenige herziening zouden kunnen leiden.

Inmiddels hadden de Verordeningen ook aan onze Universiteit een onderwerp van bespreking uitgemaakt. Voorloopig had zich reeds een bepaald standpunt gevormd, toen de gedachte rees met de andere bijzondere Universiteiten en Hoogescholen over deze aangelegenheid nader overleg te plegen. Het initiatief daartoe werd genomen door den rector van de Nederlandsche Economische Hoogeschool te Rotterdam. Een paar maal hadden besprekingen plaats tusschen vertegenwoordigers van deze Hoogeschool, die van de Katholieke Economische Hoogeschool te Tilburg, die van de Roomsche Katholieke Universiteit te Nijmegen en die van de Vrije Universiteit. Voorts werden de concepten der bij het Departement in te dienen bezwaarschriften met elkander uitgewisseld. Resultaat van een en ander was, dat overeenstemming werd verkregen ten aanzien van de te volgen gedragslijn. Wat de hoofdzaken betreft, namen de vier instellingen hetzelfde standpunt in. Elk behield echter volkomen vrijheid om op eigen wijze daarvan het Departement te doen weten.

Zoo maakte onze Universiteit in een missive van 2 April aan den secretaris-generaal van het Departement van Opvoeding, Wetenschap en Kultuurbescherming haar bezwaren kenbaar. Ingebracht

werd een principieel-wettelijk bezwaar ten aanzien van de bevoegdheid van den secretaris-generaal in dezen; een psychologisch bezwaar, inzooverre het een ongeschikt moment werd geacht om bij de studenten met den eisch van het teekenen eener verklaring te komen aanzetten; en een principieel bezwaar voor wat betreft den inhoud der geeischte verklaring, die naar ons oordeel be- teekende het **vrijwillig** aanvaarden van den „arbeidsinzet". Voorts werd te kennen gegeven, dat het onmogelijk zou zijn de namen der studenten, die eventueel de verklaring niet zouden geteekend hebben, mede te deelen, en evenzoo om het onderwys op 12 April te hervatten. Nog volgde de opmerking, dat ook de numerus clausus, gelijk die in de Verordening van den Rijkscommissaris omschreven wordt, groote zorg gaf, terwijl eindelijk het vertrouwen werd uitgesproken, dat de secretaris-generaal bereid zou zijn op middelen te zinnen, welke konden leiden tot het wegnemen van deze bezwaren.

De hoop, dat, op grand van het algemeen verzet dat mede aan de openbare Universiteiten en Hoogescholen, zij het uit zeer uiteenlopende overwegingen, zich openbaarde, het mocht gelukken de verplichting tot onderteekening te doen intrekken of althans te doen opschorten, werd evenwel niet vervuld. Een telegram van 5 April, bevestigd door een nader schrijven van 6 April, maakte een einde aan alle illusies. Slechts wat betreft de wijze van uitvoering kwam er eenige verzachting, de bepalingen zelve bleven gehandhaafd. Aan allen, die de verklaring v66r 10 April teekenden, werd opname in den numerus clausus gegarandeerd. Het bleef mogelijk haar ook nog na dien datum te onderteekenen, zonder dat dan echter diezelfde garantie werd gegeven. Voorts kwam er deze verandering, dat de formulieren met de verklaring aan de huisadressen der studenten moesten gezonden worden, vergezeld van een opwekking door den rector. Eindelijk kon opgave van de namen der niet-onderteekenaars achterwege blijven. In plaats daarvan kon volstaan worden met telegrafische opgave van het aantal der onderteekende verklaringen. Voor het overige koesterde de secretaris-generaal de verwachting, door het houden van een radiotoespraak, misverstanden en onduidelijkheden ten aanzien van deze kwestie te kunnen en te zullen opruimen.

Natuurlijk bracht dit schrijven in het standpunt onzer Universiteit geenerlei wijziging. Alleen bleek het nu noodig de formulieren, welke op het bureau waren gedeponereerd, aan alle ingeschreven studenten toe te zenden, met de toelichtende mededeelingen uit

het vermelde schrijven van den secretaris-generaal. In zooverre werd aan diens verlangen, dat het hoofd van de afdeeling Hooger Onderwijs nog mondeling uitdrukkelijk had herhaald, tegemoetgekomen. In het rondschrijven aan de studenten, waarin ik van een en ander mededeeling deed, voegde ik er evenwel meteen de mededeeling aan toe, dat van 12 April af tot nader order geen colleges gehouden en geen examens afgenomen zouden worden en dat aan toezending van onderteekende verklaringen door de Vrije Universiteit geen gevolg gegeven kon worden. Degenen, die de verklaring wilden onderteekenen, verwees ik ter inzending naar het Departement van Opvoeding, Wetenschap en Kultuurbescherming. De toezending der formulieren had de bedoeling, ieder der studenten in de gelegenheid te stellen desgewenscht de verklaring te teekenen. Ieder moest in vrijheid en op eigen verantwoording kunnen beslissen, want niet de Universiteit, doch de studenten persoonlijk zouden de gevolgen der beslissing hebben te dragen. Tegelijk werd echter bondig, maar duidelijk genoeg te verstaan gegeven, dat de Vrije Universiteit zelve aan deze zaak haar medewerking meende te moeten onthouden. Voor een breede re uiteenzetting van haar standpunt was in deze kennisgeving, die zoo objectief mogelijk diende te blijven, geen plaats. Dat standpunt kon men trouwens uitvoerig lezen in de missive van 2 April, gericht aan den secretaris-generaal, aan welke missive een vrij ruime verbreiding was gegeven.

Voorzoover mijn inlichtingen reiken, moeten 36 studenten de „loyaliteitsverklaring" hebben geteekend en ingezonden. Van deze 36 behooren er 19 tot onze oorspronkelijke studenten en zijn de overige 17 tusschentijds van andere Universiteiten tot ons overgekomen.

Voor de volledigheid is het goed hier mededeeling te doen van de correspondentie, waartoe de vorengenoemde missive van 2 April aanleiding heeft gegeven. De secretaris-generaal zond, onder verwijzing naar de door hem gehouden radiotoespraak, 9 April een haastig-gesteld antwoord in. Hij hield daarin staande, zijn bevoegdheid niet te hebben overschrederi. De meening dat onderteekening zou zijn een vrijwillig aanvaarden van den arbeidsinzet, zei hij niet te kunnen deelen; in dien gedachtengang, zoo merkte hij op, zou een niet-onderteekenen dit ook zijn, aangezien bekendgemaakt was, dat de weigerachtigen aanstonds voor den arbeidsinzet zouden worden gegrepen..Bepaald fel luidde de middenmoot van den brief, waar o.m. te lezen stond: „Indien directeuren en curatoren der

vrije universiteit de geboden kans niet aangrijpen, dan is het, ik moge dat hier uitdrukkelijk vastleggen, voor hun verantwoording, indien de studenten der vrije universiteit, die, meer dan zulks bij het openbaar hooger onderwijs het geval is, geneigd zijn de inzichten van bestuurders dier inrichting te volgen, niet in de gelegenheid worden gesteld een onafhankelijke zuivere keuze te doen. Indien Directeuren en Curatoren het niet mogelijk achten het onderwijs te hervatten, dan is het wederom voor hun verantwoording, indien het besluit daartoe in zoodanigen vorm is gekleed en het de studenten op een zoodanig tijdstip bereikt, dat het hun te zeer beïnvloedt in een voor hen fatale richting op het oogenblik van de gewichtige keuze".

Na hierop in een voorloopig schrijven van 12 April gereageerd te hebben, gaven Directeuren en Curatoren 3 Mei hun definitief bescheid. Betoogd werd, dat reeds op praktische gronden, in verband met de op handen zijnde Paaschvacantie, hervatting der colleges op 12 April uitgesloten was. Voorts werd er op geattendeerd, dat aan den wensch van toezending der verklaring aan de studenten was voldaan, dat daarnaast het niet-vermelden van de besluiten der Vrije Universiteit te dezer zake bij de studenten tot onjuiste gevolgtrekkingen had kunnen leiden en dat hierbij naar objectieve voorlichting was gestreefd. „Nu U - aldus concludeerde het schrijven - de volkomen objectiviteit der mededeeling van den Rector niet betwist, vervalt naar het oordeel van Directeuren en Curatoren hetgeen U ten aanzien van hun verantwoordelijkheid opmerkte". Eindelijk werd te kennen gegeven, dat men door de radiorede niet overtuigd was geworden en dat dus de principiele bedenkingen gehandhaafd moesten worden, maar dat er bereidheid bestond om mede te werken aan een regeling, welke, met behoud van het beginsel, een oplossing uit de moeilijkheden zou kunnen brengen.

De moeilijkheden, waarop in dit schrijven gedoeld werd, waren inderdaad aanwezig. Zij werden ook in breeden kring als zoodanig gevoeld. Het aantal namelijk dergenen, die aan de verschillende Universiteiten en Hoogeschoolen de „loyaliteitsverklaring" teekenden, bleef ver beneden de verwachting. Men was er in een impasse geraakt. De hoop was nu, dat nog op de eene of andere manier een uitweg zou worden gevonden.

Ineens verscheen toen op 4 Mei - het was in een tijd, dat het politiestandrecht was ingevoerd - een Verordening. Daarbij werden de mannelijke studenten, die vóór den genoemden datum de

verklaring niet geteekend hadden, gelast op 7 Mei zich bij de Sicherheitspolizei te melden voor de inschakeling bij den „arbeits-inzet". Tevens werden zij, die het ouderlijke gezag of de voogdij over deze studenten uitoefenen, mede verantwoordelijk gesteld voor hun verplichte verschijnen.

Tegelijkertijd voorzag de Sicherheitspolizei zich van de noodige gegevens omtrent de studenten, die in gebreke waren gebleven. Reeds op 14 April was ons bureau aan de Keizersgracht, op last van Duitsche instanties, onder speciale bewaking geplaatst van Nederlandsche politie. Dag en nacht werd er vóór het gebouw gepost, terwijl des nachts ook in het kantoor de wacht werd betrokken door een politiedienaar. Deze bewaking, die tot allerlei ontstellende geruchten omtrent onze Universiteit aanleiding gaf in den lande, werd op een soepele en prettige wijze uitgevoerd. Tusschen deze dienaren van de heilige Hermandad en de leden van ons kantoorpersoneel heerschte gewoonlijk een goede verstandhouding. Maar op 4 Mei trad aan den dag, welke bedoeling men met deze bewaking, die ook bij de andere Universiteiten was ingesteld, had gehad. Want op dien dag verschenen er ambtenaren der Sicherheitspolizei, welke de kantoorlokaleri doorzochten en zich meester maakten van alle bescheiden, op de studenten onzer Universiteit, van het jaar harer stichting af, betrekking hebbende. Zij vertrokken eerst na de kluis verzegeld te hebben.

Na korten tijd werd deze verzegeling, weer weggenomen, maar de in beslag genomen papieren vereischten blijkbaar een langdurige en ingespannen studie. Eerst op 25 Mei werd de bewaking van het gebouw opgeheven. De Nederlandsche politieautoriteiten waren namelijk geheel onkundig gelaten van de inbeslagneming der genoemde bescheiden.

Wat het aantal betreft dergenen, die zich gemeld hebben, dit schijnt niet met volstrekte zekerheid aangegeven te kunnen worden. Zelfs in de Euterpestraat beschikt men niet over volledige lijsten. Maar voorzoover na te gaan valt, moeten het er in totaal 53 zijn geweest. Van hen zijn er in Ommen weer 3 vrijgelaten, n.l. 2 theologen en 1 jurist; de overige 50 zijn naar Duitschland getransporteerd en daar tewerkgesteld, in betrekkingen van welke lang niet steeds gezegd kan worden, dat zij in overeenstemming zijn met hun kennen en kunnen. Een, een theoloog, is naderhand afgekeurd en naar huis teruggekeerd. Van de overige 49 zijn er 29 juristen, onder welke zich 13 bevinden die van andere Universiteiten tot ons zijn overgekomen; 1 van de notarieele opleiding; 16 wis- en natuur-

kundigen, onder wie 3 van elders overgekomen; en 3 theologen. Ter voorkoming van eventueele moeilijkheden heb ik aan vele studenten, die zich niet hadden aangemeld, in geval zij zulks verzochten, verklaringen uitgereikt. En wel van drierlei aard, te weten aan degenen, die door het afleggen van hun examen in den loop van dit academiejaar hun studie voltooid hadden; aan degenen, die, hoewel ingeschreven, niet geacht konden worden tot de gewone studenten te behooren, daar zij als hoofdbezigheid een bepaalde betrekking vervulden; en aan degenen, die wel ingeschreven waren, maar in dit jaar geen colleges en practica bezocht hadden. Ook aan sommige dames-studenten zijn dergelijke verklaringen verstrekt. Dit bleek noodzakelijk, omdat men poogde ook haar in den „arbeidsinzet" te betrekken.

In dit verband kan ik er meteen op wijzen, dat men hetzelfde heeft gedaan ten opzichte van het personeel, dat in dienst is van onze Universiteit. Reeds in Februari zijn daartoe pogingen aangewend, zoowel bij het natuurkundig laboratorium als voor het administratief personeel op het kantoor aan de Keizersgracht. In beide gevallen is er mijnerzijds een verzoek uitgegaan naar het Departement om medewerking, opdat deze vordering voorkomen zou worden. Wel werd mij hierop een mededeeling, dat bij het Gewestelijk Arbeidsbureau was aangedrongen op het innemen van een soepele houding in zake de uitzending van ons personeel naar Duitschland. Maar deze tusschenkomst heeft niet kunnen verhinderen, dat enkelen voor uitzending werden aangewezen. In Augustus zijn daarna opnieuw pogingen in die richting ondernomen. In verband met de „sluitting" der Universiteit verlangde men opgave van de namen van het geheele personeel. Aan dezen eisch werd niet voldaan. Maar de onderhandelingen over deze zaak zijn nog loopende, zoodat ik haar hier verder kan laten rusten.

Aan het einde gekomen van mijn overzicht over de verwikkelingen, waartoe het streven om onze academische jeugd in den „arbeidsinzet" der vreemde overheerschers te betrekken, geleid heeft, moge ik er nog enkele algemeene opmerkingen aan toevoegen. Ook nu wij achter deze gebeurtenissen staan, en ze nog eens aan onzen geestesblik laten voorbijtrekken, geloof ik te mogen constateeren, dat onze Universiteit geen andere houding had kunnen en mogen innemen dan zij in werkelijkheid heeft gedaan. En dan denk ik niet vooral aan de instemming, welke deze beslist afwijzende houding van buiten, in breede kringen zelfs heeft gevonden, hoewel ook deze omstandigheid stellig groote beteekenis heeft.

Het zal niet noodig zijn, dit hier nader te betoogen. Ik kan evenwel niet nalaten een gezegde te memoreeren. Het is afkomstig van een student, die vroeger aan de stedelijke Universiteit was ingeschreven en die zich namens de studenten, die van elders naar onze Universiteit zijn overgekomen, met een schrijven tot ons richtte. Hij zegt: „Met de grootste eerbied, met de meeste waardering, met de volledigste instemming hebben wij de houding der V.U. en die van de Heren Professoren, Curatoren en Directeuren van dezelve gezien en gehoord en gelezen". Ook wil ik er geen nadruk op leggen, dat de houding der Vrije Universiteit als een voorbeeld heeft gewerkt, waardoor anderen zijn gesteund om het te volgen. Het is misschien niet onjuist dit te denken. Maar dan zou ik er ook terstond aan willen toevoegen, dat wij niet minder bemoedigd zijn geworden door de beslistheid, waarmede elders eenzelfde standpunt werd ingenomen, en dat wij kracht hebben geput mede uit de houding van onze zuster-universiteiten en hoogeschoolen. Veel zwaarder dan dit alles weegt mijns inziens, dat wij de overtuiging mogen hebben, ook nu nog, geheel naar ons geweten gehandeld te hebben, in overeenstemming met de beginselen, welke ons heilig zijn. En wij twijfelen niet, of de geschiedenis zal onze houding rechtvaardigen.

In de tweede plaats mag hier niet uitblijven een woord van lof voor onze studenten. Zij kregen de last te dragen van een weigering om zich voor den „arbeidsinzet" te laten gebruiken. Hoe zwaar de gevolgen daarvan voor hen en ook wellicht voor hun ouders zouden zijn, was niet precies te voorzien. Zij hadden veel erger kunnen zijn dan zij tot dusver metterdaad zijn geweest. De kloekheid en de trouw, waarmede onze studenten zich over het geheel hebben gedragen - ik sluit hierbij ook in degenen, die de weken in het kamp te Vught moesten doorbrengen -, verdienen met groote waardeering vermeld te worden.

Mijn derde opmerking is, dat door de genomen maatregelen het Hooger Onderwijs in ons land, voor den verderen duur van den oorlog, volkomen ontwricht is geworden en vrijwel tot werkeloosheid gedoemd. In het bijzonder geldt zulks ook ten aanzien van onze Universiteit. Na 10 April zijn er geen examens meer afgenomen, terwijl de colleges en practica reeds veel eerder moesten stopgezet worden. En er bestaat weinig uitzicht op, dat in dezen toestand, onder de bestaande omstandigheden, spoedig verbetering zal intreden. Slechts bleek het mogelijk nog de promoties, als vallende buiten het kader der examens, welke in de Verordening ge-

noemd worden, voortgang te doen hebben. Het is echter aan gegronde twijfel onderhevig, of ook in dit opzicht niet een kink in den kabel zal worden geslagen.

Ik hen er mij van bewust, dat niet alles wat tot dusver door mij werd gezegd, tot de lotgevallen onzer Universiteit in directen zin gerekend kan worden. Tot een recht verstand daarvan was het echter onvermijdelijk het verhaal van al die gebeurtenissen in te lassen. Want de bedoelde kwestie heeft op onze Universiteit een zekeren druk gelegd. Zij heeft ook den gang van zaken aan haar, althans voor de langste periode van het verstreken academiejaar, voor een goed deel bepaald. Ik ga dit thans, na hetgeen reeds opgemerkt werd, niet meer in bijzonderheden aanwijzen. Slechts ten aanzien van een punt meen ik een uitzondering te moeten maken. De geschetste omstandigheden maakten het noodzakelijk, dat de verschillende colleges, die bij de leiding onzer Universiteit zijn betrokken, voortdurend in nauw contact met elkander stonden en met elkander overleg pleegden. In veel sterkere mate nog dan in de laatstvoorgaande jaren zijn daarom gemeenschappelijke vergaderingen gehouden van Directeuren, Curatoren en Rector en asesoren of een enkele maal zelfs den geheelen Senaat. De beraadslagingen in die samenkomsten hebben steeds in de beste verstandhouding plaats gevonden. Was er soms eenig verschil van opinie voor wat betreft onderdeelen of ten aanzien van de te volgen tactiek, in de hoofdzaken en met betrekking tot de principieele gedragslijnen kwamen wij steeds tot een eensgezind optreden. Uit deze vruchtbare samenwerking zijn al de besluiten geboren, welke zoo straks gememoreerd werden.

Thans ga ik over tot de vermelding van de gebeurtenissen, die meer het normale leven onzer Universiteit raken. Ik begin met de Vereeniging van Hooger Onderwijs op Gereformeerden grondslag. Zij hield haar jaarvergadering op 15 Juli in het gehouw „Tivoli” te Utrecht. Als voorzitter fungeerde ditmaal onze directeur Mr. G. H. A. Grosheide. Verder werd het woord gevoerd door Ds J. B. van der Sijs, die tot titel van zijn rede had: De V.U. nog een geloofsstuk?; door collega Koksma, die handelde over: Universiteit en volksleven; en door Prof. Dr K. Dijk, die sprak over: De kracht van hun kracht. De jaarvergadering was druk bezocht en mag uitnemend geslaagd heeten. In den bidstond, des avonds te voren in de Westerkerk gehouden, ging een der pastores loci, Ds. P. Ch. van der Vliet, voor. Hij sprak over Psalm 26 : 8. Deze samenkomst had drukker bezocht kunnen en ook moeten

worden. Na afloop had er in hotel „Noordbrabant“, onder leiding van den heer A. M. Brouwer, een ontmoetingssamenkomst plaats. De wetenschappelijke samenkomst, op 14 Juli in het Jaarbeursgebouw, stand onder mijn leiding. Referaten werden geleverd door collega Oranje - dit bij ontstentenis van collega Rutgers -, die sprak over: Civielrechtelijke bescherming van den uitvoerenden kunstenaar, en door Dr J. Bax van Zutphen, die tot onderwerp had gekozen: Subjectieve geschiedschrijving over het Bestand. Ook dit jaar zijn de referaten niet in druk verschenen.

Aan den namiddag van dienzelfden dag had in een zaal van „Tivoli“ de gewone vergadering plaats van „Vrouwen V. U. Hulp“. Als presidente trad op Mevrouw J. M. W. Brouwer-Van Route. Een causerie werd gegeven door Mevrouw G. Sevensma-Themmen over: De lezer, de schrijver en de Vrije Universiteit, terwijl collega A. Sizoo een uiteenzetting leverde over: Doel en werking van de faculteit der Letteren en Wijsbegeerte. Eindelijk was ook onze onvermoeide administrateur, de heer Faber, aanwezig om vragen te beantwoorden.

In het college van Directeuren kwam geen wijziging. De jaarvergadering besloot, op voorstel van collega Aalders, het mandaat van den aftredenden directeur Mr. J. Terpstra, in verband met de bijzondere omstandigheden, met een jaar te verlengen. Onze president-directeur is nog altijd niet in staat, tengevolge van de op hem toegepaste isoleering, zijn taak waar te nemen. Met blijdschap zij hier melding gemaakt van het gouden huwelijksfeest, dat de heer en mevrouw Colijn dezen zomer in goede gezondheid hebben mogen herdenken. De tweede president Dr J. J. C. van Dijk werd op 1 April door de Sicherheitspolizei gearresteerd en naar Scheveningen gebracht. Hij hevindt zich nog steeds in gevangenschap, thans te Michielsgestel. Ik spreek de hoop uit, dat hij in het leven gespaard blijve en te zijner tijd weer tot zijn arbeid mag terugkeeren. De directeur J. D. F. van Halsema werd tot onze vreugde uit zijn gijzelaarschap bevrijd. De directeur Mr. H. Bijleveld was gedurende geruimen tijd wegens ziekte verhinderd aan de werkzaamheden deel te nemen. Het verheugt ons zeer, dat God hem herstel heeft geschonken en dat hij thans weer in deze vergadering aanwezig kan zijn. Tijdens afwezigheid van den tweeden voorzitter werd het presidium waargenomen door den directeur Mr. H. Bos.

In het college van Curatoren kwam evenmin eenige verandering. Bijzonderheden gelijk ik die ten aanzien van het college van Directeuren moest vermelden, behoeven hier gelukkig niet gememoreerd

te worden. Ik heb alleen te herinneren aan het feit, dat de secretaris van curatoren, Mr. J. Verdam, op 17 Juli den zestigjarigen leeftijd heeft mogen bereiken. Het worde hem geschonken nog vele jaren den arbeid, dien hij met zooveel animo en liefde in het belang onzer Universiteit verricht, voort te zetten.

De opening van de lessen aan de Universiteit vond wederom in een bijzondere samenkomst van hoogleeraren met studenten plaats, op 23 September. Ditmaal hield daarbij collega Van Gelderen een toespraak in verband met Psalm 148. Op den dies natalis, 20 October, had ik het voorrecht een oratie te mogen uitspreken over: Het beeld van Calvijn in den spiegel der historie. Deze rede is nog niet in druk kunnen verschijnen.

Wat de Hoogleeraren aangaat, zijn de volgende bijzonderheden te vermelden. Op 24 November had, in een intieme samenkomst, de aanbidding plaats van het geschilderd portret, dat ter herdenking van den door hem in het vorige academiejaar bereikten zestigjarigen leeftijd van collega Van Gelderen is vervaardigd. Namens het comite, dat zich daartoe uit den kring van oud-leerlingen en vrienden had gevormd, werd het woord gevoerd door den voorzitter, collega Vollenhoven, voorts door den rector magnificus en door den curator Ds. T. Ferwerda, deze laatste in plaats van Prof. Dr F. M. Th. Bohl, die wegens ongesteldheid verhinderd was aan zijn voornemen om te komen gevolg te geven.

Collega Goslinga herdacht op 8 Juli in alle stilheid, dat hij gedurende vijf en twintig jaren zijn ambt als hoogleeraar in de geschiedenis mocht vervullen. De omstandigheden van dezen tijd zijn wel oorzaak, dat aan dit jubileum geen opzettelijke aandacht is besteed. Deze geleerde en stille werker was het anders dubbel waard geweest, dat men hem voor het voetlicht had gebracht en dat op zijn verdiensten in breederen kring de aandacht was gevestigd. Het is bekend, dat zijn leerlingen hem ten hoogste waardeeren vanwege de zuiverheid van zijn karakter, zijn groote bereidwilligheid om te helpen en zijn strenge rechtvaardigheid in het beoordeelen van hun werk. Laat mij dan den wensch mogen uitspreken, dat God hem de kracht en de bekwaamheid moge verleen en nog tal van jaren zijn werk aan onze Universiteit te verrichten en dat bij een volgende gelegenheid zijn leerlingen en vrienden de kans ontvangen om hem naar waarde te huldigen.

<;collega Rutgers heeft van 1 April af het lot van onzen directeur Van Dijk in de gevangenis te Scheveningen moeten deelen..Tot

onze blijdschap is hij echter op 3 September - later trouwens dan wij meenden te mogen verwachten - naar huis teruggekeerd, en het stemt ons tot bijzonderen dank hem in ongerepten staat te hebben mogen begroeten. Collega Van Haaften ontving de benoeming tot voorzitter van de afdeeling Verzekering van de Kamer van Koophandel van Noord-Holland te Amsterdam. Collega Waterink werd op 21 October geïnstalleerd als eerlid van het studentencorps aan onze Universiteit.

Nag moet ik, voor wat betreft de Deputaten voor de oefening van het verband tusschen de Gereformeerde Kerken in Nederland en de Theologische Faculteit vermelden het overlijden van Dr G. Keizer. Slechts korten tijd heeft hij van dit college deel uitgemaakt, zoodat het hem niet meer gegeven was aan den arbeid der deputaten een werkzaam aandeel te nemen.

Het aantal studenten, dat in het afgelopen jaar voor de eerste maal werd ingeschreven, bedraagt 279, waaronder 78 dames. Naar de faculteiten verdeeld, zijn de cijfers als volgt: theologie 11, waaronder 1 dame; rechten 205, waaronder 63 dames; letteren 15, waaronder 6 dames; wis- en natuurkunde 37, waaronder 4 dames; medicijnen 8, waaronder 4 dames; notarisopleiding 2; en rechten en letteren tezamen 1. Voor een enkele les lieten zich bovendien inschrijven 9 heeren en 1 dame. Dit aantal is, gelet op de beperkingen die wij, in verband met de invoering van den voor studenten verplichten arbeidsdienst, onszelf hadden moeten opleggen, zeker niet onbevredigend te noemen. Het werd evenwel alleen bereikt, doordat zeer velen onder hen, meer dan het twee derde gedeelte, van andere Universiteiten naar ons overkwamen. Vanwege het Departement werd in November opgave verzocht van het aantal der ingeschreven studenten, die aan de verplichting tot arbeidsdienst hadden voldaan. In het daartoe verstrekte lijstje heb ik toen kunnen invullen: niemand.

Het totale aantal der ingeschrevenen bedraagt 1208, van wie 169 dames. De verdeling over de faculteiten is als volgt: theologie 197 heeren en 7 dames; rechten 507 heeren en 129 dames; letteren 71 heeren en 15 dames; wis- en natuurkunde 219 heeren en 13 dames; medicijnen 15 heeren en 4 dames. Voor theologie en letteren tezamen lieten zich inschrijven 4 heeren, voor theologie en rechten tezamen 7 heeren, voor rechten en letteren tezamen 6 heeren en 1 dame, voor rechten, letteren en theologie tezamen 1 heer; en voor de notarisopleiding 12 heeren. Hierbij zij slechts dit opgemerkt, dat thans voor het eerst de ingeschrevenen in de theologie

overtroffen worden niet alleen door die in de rechten, maar evenzeer door die in de wis- en natuurkunde.

Tijdens mijn rectoraat hadden 13 promoties plaats, namelijk 2 in de theologie, 3 in de letteren, waarvan 1 cum laude, 3 in de rechten, waarvan 1 cum laude, en 5 in de wis- en natuurkunde, waarvan eveneens 1 cum laude. In de theologische faculteit hadden 11 candidaatsexamens plaats, waarvan 8 met goed gevolg. In de faculteit der letteren werden met goed gevolg afgelegd 1 doctoraal examen in de klassieke letteren, 2 in de Nederlandsche letteren, 1 in de geschiedenis en 1 in de psychologie, voorts 1 candidaats-examen in de klassieke letteren en 3 in de geschiedenis; en eindelijk 2 propaedeutische examens. In de juridische faculteit hadden 84 doctorale examens plaats, waarvan 67 met gunstig gevolg, en 37 candidaatsexamens, waarvan 34 met gunstig gevolg. In de wis- en natuurkundige faculteit werden met goed gevolg afgelegd 16 doctorale en 12 candidaatsexamens.

Wat het contact met de studentenorganisaties betreft, dit is, vooral als gevolg van de reeds geschetste omstandigheden, vrij gering geweest. De viering van den Corpsdies op 21 October werd, daar ik zelf wegens familieomstandigheden verhinderd was te gaan, door den pro-rector bijgewoond. Op 9 December herdacht de Juridische Faculteitsvereniging Q. B. D. B. D. haar tiende lustrum. In verband met andere vergaderingen op dien dag, welke in het eerste deel dezer rede al ter sprake kwamen, bleek het niet mogelijk bij de receptie den academischen Senaat op de gebruikelijke wijze te doen vertegenwoordigen. Met de studenten individueel daarentegen heeft de rector misschien meer dan ooit contact gehad, juist alweer als een gevolg van den buitengewonen toestand waarin de studentenwereld kwam te verkeeren.

Onze gebouwen hebben een kleine uitbreiding ondergaan, doordat van het reeds vroeger aangekochte perceel Keizersgracht 160 een gedeelte voor bergplaats van boeken der Bibliotheek in gebruik is genomen. De gebouwen aan de Keizersgracht zijn tweemaal in aanmerking gekomen om gevorderd te worden voor andere doeleinden. Bij de bezichtiging er van door de desbetreffende autoriteiten blekeri zij echter ongeschikt, zoodat wij van vreemde bewoners verschoond bleven. Wel werd daarentegen een gedeelte van het laboratoriumgebouw aan De Laïressestraat, ten behoeve van de Duitsche weermacht, in beslag genomen.

Van groote beteekenis voor onze Universiteit was de afsluiting van een overeenkomst, welke met ingang van 1 Juni tot stand kwam

met de Nederlandsche Centrale Organisatie voor toegepast-natuurwetenschappelijk onderzoek (T.N.O.). Bij dit contract, dat voor onbepaalden tijd is aangegaan met een wederzijdschen opzeggings-termijn van zes maanden, heeft de Vrije Universiteit haar natuurkundig en haar scheikundig laboratorium met inventaris en haar aanwezige werkkrachten onder beheer van T.N.O. gesteld, onder zoodanige bepalingen dat daarbij de rechten der Universiteit genoegzaam zijn vastgelegd.

Voor wat aangaat de vertegenwoordiging naar buiten heb ik slechts weinig te vermelden na hetgeen dienomtrent in het eerste deel mijner rede terloops reeds werd medegedeeld. Ik woonde de overdracht van het rectoraat aan de Universiteit van Amsterdam op 21 September 1942 bij en eveneens de diesrede van Prof. Dr H. T. Deelman op 8 Januari aan diezelfde Universiteit.

Thans ben ik genaderd tot het laatste deel van mijn taak, bestaande in het overdragen van mijn waardigheid aan mijn opvolger. Als zoodanig hebben, op voordracht van den Senaat, Directeuren collega Oranje benoemd. Deze mijn opvolger heeft nu gedurende drie jaren het abactiaat van den Senaat, en dat op veelszins loffelijke wijze, waargenomen, een taak die velerlei arbeid en niet steeds van den prettigsten aard met zich medebrengt. Hij verdient daarom bijzonderen dank voor zijn bereidheid om gedurende zoo ongevoelen langen tijd dien last te dragen. In zijn plaats is door den Senaat tot abactis benoemd collega Berkouwer.

De taak, welke Gij op u neemt, collega Oranje, behoort in dezen tijd zeker niet tot de gemakkelijkste. Allerlei gevaren bedreigen nog steeds het bestaan onzer Universiteit. U worde de wijsheid en de behoedzaamheid geschonken om haar in dit academiejaar te leiden, en voorts het voorrecht dat onder Uw rectoraat zij haar volledigen arbeid kan hervatten, in een vrijgemaakt en hersteld Nederland. Bekwame de Heere onze God u tot deze gewichtige taak.

Zoo proclameer ik dan U, Jacobus Oranje, als Rector Magnificus der Vrije Universiteit.

Salve, Rector Magnifice, iterum iterumque salve!

Vivat, crescat, floreat Universitas nostra!

**REDE TER HERDENKING VAN
GEVALLENEN UITGESPROKEN IN DE SENAATSVERGADERING
VAN 16 FEBRUARI 1945 DOOR
PROF. MR J. ORANJE 1)**

Sedert den dies ater, den tienden Mei 1940, is het de smartelijke plicht van de opeenvolgende rectores van Uw Senaat geweest, bij het begin van schier elke vergadering van dit college officieel melding te maken van jobstijdingen over eigen leden, leden van besturende colleges of over studenten.

Nimmer is het aantal dezer meldingen echter zoo groot geweest als thans; nimmer is de aard ervan ook zoo droef geweest als nu. Ik moet den Senaat officieel melden,

dat de curator Ds. Taeke Ferwerda op 12 September 1944 door Duitsche. moordenaarshand is neergeschoten aan de achterzijde van de Keizersgrachtkerk te Amsterdam, samen met den heldhaftigen koster dier kerk, den heer van der Baan;

dat de voorzitter van Directeuren, Dr Hendrikus Colijn, op 18 September 1944 als balling te Ilmenau in Thiringen overleden is aan een hartaanval;

dat de oud-hoogleraar Dr Herman: Huber Kuyper op 29 Januari 1945 als evacue gestorven is te Groningen;

Hat de student in de Wis- en Natuurkunde Lodewijk van Duuren op 9 Augustus 1944 door de Duitschers werd gefusilleerd;

dat de student in de theologie Jan Goluschmeding op 11 October 1944 door de Duitschers werd gefusilleerd;

1) Deze rede werd uitgesproken in de Senaatszaal.

Dr. H. Colijn

• dat de student in de theologie Cornelis IJno George Dijksterhuis op 11 October 1944 door de Duitschers werd gefusilleerd;

dat de student in de rechten Sep Postma op 2 December 1944 door de Duitschers werd gefusilleerd;

dat de student iii de Wis- en Natuurkunde Willem Schmidt op onbekenden datum in Dollbergen bij Hannover bij een bombardement is omgekomen en waarschijnlijk in de buurt van Hannover is begraven;

dat de student in de Wis- en Natuurkunde Arnold Johan van der Hoek in Watenstedt is overleden.

Drie mannert op hoogen leeftijd en zes jongelingen zijn ons ontroofd; al bereikten Colijn en Kuyper een hoogen leeftijd, ook van hen mag warden aangenomen, dat zij zonder het ruwe oorlogsgeweld thans nog in leven zouden zijn en met ons op het uur der bevrijding zouden hopen. Immers, Colijn's overlijden is ongetwijfeld verhaast door het gebrek aan voldoende voedsel, geschikt voor zijn door ernstige suikerziekte geteisterde lichaam. En had men Kuyper niet eerst v66r op een fiets moeten wegsleepen uit het geteisterde Arnhem en daarna vervoeren naar het verre Groningen, zijn taai gestel zou wellicht nog eenigen tijd weerstand hebben geboden aan de hem ondermijnende kwaal.

Aangrijpend is de dood der drie grijsaards.

Ferwerda, de man, die een leven Jang als geen ander wist te prediken van de blijmoedigheid van het Christelijk geloof, de man, die geen vijanden haid en ons steeds de hoogheid van het Christelijk leven voorhield, Ferwerd'a neergeschoten als een lage bandiet.

Ferwerda, de man, die zoo hechtte aan de tradities van de Christelijke zede, Ferwerda zelfs geen begrafenis gegund en verbrand zonder eenigen schijn of schaduw van eerbied.

Colijn, de man, dien men van alle kanten zocht, wiens deur steeds open stond voor zijn tallooze bezoekers, Colijn gestorven na steeds scherper vereenzaming. Colijn, de man, die door de leidinggevers in binnen- en buitenland geeerd werd als een man van groot formaat, Colijn naar het graf in vijandige aarde gedragen door een uiterst kleine en eenvoudige stoet.

En tenslotte Kuyper, de man, die op velerlei terrein met zijn scherp en klaar verstand leiding gegeven heeft, en die nog steeds, zelfs

van zijn ziekbed, voorlichting gaf in moeilijke zaken, Kuyper verjaagd uit den Haag, weggesleept uit Arnhem, tenslotte eenzaam gestorven in een hem vreemde omgeving. Kuyper, een man, wien veel gelegen was aan waardeering en erkenning van zijn gaven, begraven zonder dat degenen, die hem liefhadden en die hij liefhad, hem de laatste eer konden bewijzen.

Aangrijpend ook de dood van de vier jongemannen, die gefusileerd werden. Zij deelden het lot van zooveel honderden, wij moe., ten helaas zeggen: zooveel duizenden, die hun leven gaven voor hun vaderland. Anders dan ten aanzien van de grijsaards is ons van hen weinig bekend van wat zij hebben gepresteerd in hun korte leven. Misschien zal er later gelegenheid zijn, meer van hen te vermelden. Het is trouwens thans nog niet de tijd, om een uitvoerige rede te houden ter gedachtenis aan de dooden, en hun beteekenis te schetsen in het bijzonder voor onze Universiteit.

Vragen wij ons af: kunnen wij niet verder zonder de rijpe ervaring van de gestorven grijsaards, zonder de frissche kracht der jongemannen? Gode zij dank wel, al ontviel ons ook in eze ouden en jongen van het beste bloed.

Ook al zou Ferwerda nog in volle mate over die gaven hebben beschikt, die op hem de keuze tot curator hebben doen vallen; ook al zou Colijn nog in het volle bezit van zijn zeldzame daadkracht zijn geweest, toen hij overleed; ook al zou Kuyper nog het volle vertrouwen in en buiten de kerken hebben bezeten toen hij stierf - ook dan zouden wij hen alle drie hebben kunnen missen, want Gods almacht: is niet gebonden aan menschen, al zijn zij nog zoo groot.

En zoo kunnen wij ook wel verder zonder de frissche, moedige jonge kerels, die vielen. Niet, omdat er nog genoeg van zijn; neen van dit soort zijn er helaas ook onder onze studenten maar zoo heel weinig. Maar omdat God ook niet gebonden is aan hun kracht.

Maar al kunnen wij ze missen, daardoor wordt onze smart niet geringer. En God beware ons ervoor, dat onze haat tegen den vijand een onzuiver karakter zou dragen, omdat hij deze grooten en krachtigen ons heeft ontnomen.

Wij mogen niet treuren als menschen, die geen hoop meer hebben. Wij mogen wel treuren om zooveel onrecht en zooveel wreedheid en zooveel barbaarsheid, waardoor ook aan onze Universiteit on-

Ds. T. Ferwerda

herstelbare verliezen warden toegebracht en aan de families en vrienden onzegbaar leed wordt berokkend. Maar wij moeten, ook als Universiteit, moedig voorwaarts, zelfs al leeft er in ons hart een verterende angst, dat nog menige harde slag ons zal treffen of reeds getroffen heeft, zonder dat wij het nog weten.

De Beere *zij* geloofd, voor wat Ferwerda, Colijn, Kuyper voor onze Universiteit zijn geweest en voor wat de vier gefusilleerden voor ons vaderland hebben verricht.

REDE TER HERDENKING VAN
PROF. MR V. H. RUTGERS UITGESPROKEN IN DE SENAATS-
VERGADERING VAN 27 MAART 1945 DOOR
PROF. MR J. ORANJE 1).

De Senaat der Vrije Universiteit dankt U, hooggeachte Mevrouw Rutgers, U, andere familieleden en U, Heeren Directeuren dezer Universiteit, dat gij zijn uitnoodiging, zijn buitengewone vergadering bij te wonen ter herdenking van zijn zoo hooggeschat medelid Prof. Mr Victor Henri Rutgers, wel hebt willen aanvaarden.

Toen de Senaat zijn vorige vergadering hield en wij geroepen waren, te herdenken, hoe een Directeur, een Curator, een oud-hoogleeraar en zes studenten uit het leven waren weggerukt, gaven wij uiting aan de bange vrees, dat nog meer slagen ons zouden treffen, of ons, zonder dat wij dit nog wisten, reeds getroffen hadden.

Helaas, het was geen ijdele angst, die deze woorden deed uiten. Toen wij vergaderden, was het reeds 10 dagen geleden; dat Rutgers overleden was. Wij wisten het niet, maar wij vreesden voor zijn leven. Wij weten nog niet, ten gevolge waarvan hij gestorven is. Maar wij wisten, dat zijn gezondheid wankel was, dat de wintertijd voor hem altijd, zelfs hier in Amsterdam in zijn welverwarmde woning, gevaarlijk was, dat hij wel niet gevoed **zou** worden met wat en zooveel als hij behoefde, dat hij de zorgen, waarmede zijn vrouw en zijn kinderen hem omringden, niet kon missen.

1) Deze rede werd uitgesproken in de groote vergaderzaal in het gebouw van het Nederlandsche Bijbelgenootschap te Amsterdam.

Prof. Mr. V. H. Rutgers

Wij vreesden, zooals wij nu nog vreezen voor het leven van zoo-velen uit onzen kring, voor dat van onzen collega Coops, van den lector Grosheide, van de heeren van Dijk en Schouten, van de studenten, opgesloten in gevangenissen en de concentratiekampen, te werk gesteld in Duitschland, overgeleverd aan dat volk, dat in deze vijf oorlogsjaren aan de wereld heeft laten zien, tot welke onmenselijke wreedheden en laagheden het in staat is, hoe weinig achting het heeft voor het leven van de burgers van eigen land, laat staan van inwoners van landen, waarmede het zich in oorlog bevindt.

Onze eenige troost is, te weten, dat de onzen in leven en sterven het eigendom zijn van hun lieven Heiland. En dat was Rutgers ook. Wij misgunnen het hem niet, dat hij na zijn lange leven van activiteit nu de eeuwige rust ingegaan is, na ongetwijfeld zoo bitter te hebben geleden. Maar wij zijn zoo zielsongelukkig, omdat Rutgers niet meer tot ons terugkeert. Wij zijn zoo innig bedroefd, want wij verlangden zoo naar hem terug; Dat deden zijn vrouw en kinderen, dat deden zooveel in den lande, dat deden de studenten en dat deden ook wij, zijn collega's.

Wij willen in dit plechtige uur ons het beeld van Rutgers voor den geest halen, ons steeds daarbij voor oogen houdende, dat hij wist en dat wij weten, dat alle gaven, waarover een menschenkind beschikt, alleen door God geschonken worden.

Rutgers was volmaakt van dezen tijd; maar hij was ook van een vorige generatie. Hij was een man, die de vraagbaak voor iedereen was; voor zijn gezin, over de dagelijksche dingen van het huishouden even goed als over de geestelijke vraagstukken, waarmede het in aanraking kwam; voor de collega's, over de mos van de Universiteit even goed als over juridische, theologische, literaire onderwerpen; voor de jongeren in den lande, over het verleden op politiek en ander terrein, even goed als over de toekomst en den wederopbouw van het Koninkrijk; voor de ouderen, over hun verhouding tot de jongeren even goed als over hun persoonlijke teleurstellingen en successen.

Rutgers had stijl. Hij ontving als een voornaam gastheer en toch voelden zijn gasten zich bij hem op hun gemak, zelfs zijn studenten. Hij sprak nooit hoogdravend, maar zijn betoog werd naar inhoud of vorm evenmin ooit platvloersch. Hij verzette enorm veel werk, maar hij was nooit de slaaf van zijn arbeid. Alles aan hem was leven, geest, belangstelling, doordachtheid. Hij sliep op tijden, 's nachts of overdag, waarop hij niet actief bezig behoefde of kon

zijn. Luisterde hij naar een redevoermg, dan wist hij die momenten daaruit te benutten voor een dutje, waarop zijn aandacht niet vereischt was; nooit kon men hem erop betrappen, dat hij de kern van het betoog niet gevat had en wie zich reeds veilig waande, moest vaak tot zijn schrik ontdekken, dat Rutgers de zwakke plekken ontdekt had, ondanks het voor den opponent geruststellende geknikkebol. Nooit kwam hij te vroeg voor een trein en slechts heel zelden te laat; te vroeg komen voor een trein beteekende: moedwillig verkorting van het leven. Rutgers wist altijd wat hij deed en bij alles wat hij deed dacht hij na, en dat meestal bliksemsnel.

Zulk een man kan men niet gemakkelijk missen. Ik bepaal mij nu maar tot de Universiteit: als er werkelijke moeilijkheden waren, kwam Rutgers er bij te pas. Toen in 1940 de oorlog uitbrak, moest hij het zijn, die, hoewel hij daarvoor niet volgens de mos aan de beurt was, het Rectoraat op *zich* nam. Onder *zijn* leiding voelden *wij* ons het veiligst en hij heeft de moeilijke taak op meesterlijke wijze vervuld. Hij heeft strak de principieele lijn getrokken; de Vrije Universiteit geniet een goede reputatie over haar houding in bezettingstijd. Het was Rutgers, die de lijn aangaf en die ook waarschuwde tegen overdrijving en wist te voorkomen, dat moeilijkheden zich voordeden, door op tijd de wrijvingspunten uit den weg te ruimen.

Het was een wijs besluit van Directeuren, op voorstel van 4en Senaat aan Rutgers het heft in handen te geven. Want wie onzer had een levenservaring, zoo gevarieerd als de zijne? Hoort slechts naar zijn levensloop, U *in* grove trekken voorgedragen:

Rutgers werd geboren in 1877. Zijn vader, Frederik Lodewijk, was toen predikant in 's-Hertogenbosch, en later de eerste hoogleeraar in de theologie aan onze Universiteit. Een buitengewoon scherpzinnig man, aan wien Rutgers veel levenswijsheid te danken heeft, 31 heeft hij dan ook niet alle eigenschappen van dezen vader geerfd. Rutgers Sr. was een man van de klok. Punctueel half drie elken nacht ging hij naar bed en punctueel half elf stand hij op. De zoon was te zelfstandig om niet ook in dezen zijn eigen weg te gaan.

De moeder van Rutgers was een Fransch-Zwitserse en door haar heeft Rutgers veel banden aangeknoopt in Frankrijk en Zwitserland. Reeds in zijn jeugd bracht hij eenige jaren door in Lutry bij Lausanne en daar leerde hij voortreffelijk Fransch spreken bij zijn grootvader ds Guye en bij zijn verdere Zwitserse familie.

Rutgers vormde met onzen collega Woltjer en vier anderen de eerste klas van het Gereformeerd gymnasium te Amsterdam en hij verwierf daar zoowel het diploma *a* als */J*. In zijn gymnasiastentijd ging hij met den Rector van het gymnasium te Den Haag, een oom van Rutgers, eenige malen naar het buitenland; de voorwaarde voor een dergelijke reis was de verplichting, dagelijks twee uren Latijn te studeeren; misschien werd hier de basis gelegd voor zijn meer dan normale kennis van deze taal, ook tot uiting komend in zijn bestuurslidmaatschap van het Klassiek Verbond en in zijn bekwaamheid, puzzles op te lossen uit het blad *Hermeneus*? Ongetwijfeld kwam hem later deze kennis te stade bij zijn beantwoording van een prijsvraag over een Romeinsch-rechtelijk onderwerp voor de juridische faculteit van de Groningsche Universiteit, welke met een eervolle vermelding bekroond werd.

In 1895 werd hij student aan de Vrije Universiteit. Hij promoveerde op stellingen in 1902 na een studententijd vol activiteit. Liever nog dan samen met hem oud-lid van het dispuut Forum te zijn geweest, zou ik in dien tijd samen met dezen rijkbegaafden jongen man actief lid van dat dispuut zijn geweest. Ook toen moet het al zoo geweest zijn, dat men zelden van Rutgers naar huis ging zonder iets van hem geleerd te hebben. De notulen uit dien tijd doen telkens weer blijken van zijn intens mededoen aan het studentenleven, dat zich ook toen voor een niet onbelangrijk gedeelte in de nachtelijke uren afspeelde. Een groot aandeel had Rutgers in den strijd tusschen Studentencorps en Studentenbond en zijn opposanten moesten ook toen reeds kennis maken met zijn vlijmscherpe critiek. Uit dezen tijd gaan nog verhalen van nachtelijke bakpartijen; niemand kon beter en meer volgens de regelen der kunst spiegeleieren en biefstuk bakken dan Rutgers; ook dat deed hij in de perfectie.

Zijn eerste schreden op het politieke terrein dateeren van toen; in den verkiezingsstrijd van 1901 speelde hij al een rol; waarschijnlijk een voor de tegenstanders lastige rol, want anders zouden zij het verwijt, ten opzichte van hem geuit, dat de Anti-Revolutionairen in dien strijd kinderen exploiteerden, wel voor zich gehouden hebben! Evenals later was hij ook nu van alle markten thuis. Hij was 's Zondags altijd te vinden in de Plantage Doklaan, waar hij Zondagschool hield; hij was te vinden op schaaktournooien in binnen- en buitenland, waar hij prijzen verwierf; hij loste ingewikkelde wiskundige vraagstukken op en was, toen als later, in het oplossen van allerlei raadsels en het spelen en uitdenken van

spelletjes een meester. Het knapste op dit gebied, dat Rutgers in zijn laatste leven presteerde, was, dat hij kruiswoordpuzzles uit de Times oploste. Men zegt, dat hij in zijn studententijd ook wel eens studeerde. Een feit is, dat uit den studententijd een brilliant jong jurist tevoorschijn kwam, geschikt en gereed om het leven in te gaan en een succes te worden.

Rutgers werd in 1902 advocaat te Amsterdam, samen met onzen oud-Curator Mr S. de Vries. In 1904 huwde hij met Maria Wilhelmina Hovy en vestigde hij zich in Hilversum. Voorloopig reisde hij op en neer naar Amsterdam, maar nadat hij lid van den Raad van Hilversum geworden was, vestigde hij zich als advocaat in die plaats en associeerde hij zich in 1908 met Mr C. J. Heemskerk. Hij maakte in 1910 op verzoek van Minister Talma studiereizen naar Engeland en Duitschland over het vraagstuk van het Staatspensioen. Nadat hij in 1912 lid van de Tweede Kamer geworden was, ging hij in 1913 in Den Haag wonen. Hij werd in 1915 Burgemeester van Boskoop en in 1919 lid van Gedeputeerde Statyn van Zuid-Holland. Tot 1925 bleef hij Kamerlid; toen trad hij op als Minister van Onderwijs, bleef dit gedurende 9 maanden, waarvan 6 demissionair. Van 1926 tot 1928 was Rutgers werkloos maar niet werkeloos. In 1928 werd hij benoemd tot hoogleeraar aan de Vrije Universiteit en ging hij de toga dragen, die v66r hem eerst zijn grootvader Anthonie Rutgers in Leiden, en daarna zijn vader aan de Vrije Universiteit als hoogleeraren gedragen hadden. Welk een goede greep van Directeuren, om iemand te benoemen, die op stellingen gepromoveerd was, die nooit iets van eenigen omvang gepubliceerd had, die nooit werkelijk systematisch gestudeerd had, maar van wien bij zijn optreden een politieke tegenstander zeide: „ik hoor, dat Rutgers benoemd is tot hoogleeraar in de juridische faculteit aan de Vrije Universiteit te Amsterdam; het zal mij benieuwen, welk vak men hem geeft, want hij is geschikt voor elke leerstoel in die faculteit”.

Dit is in groote lijnen de carrière van onzen onvergetelijken collega Rutgers. Welk een veelzijdigheid. En. welk een succes maakte hij van al zijn functies. En welk een aantal terreinen bestreek hij naast zijn eigenlijk werk. Ik noem er enkele. Ik noem U zijn werkzaamheden in bonte rij zonder op systeem of chronologie te letten.

Hij was een actief bestrijder van het drankmisbruik; het initiatief ontwerp Plaatselijke Keuze verdedigde hij in de Tweede en ook in de Eerste Kamer.

Hij was door de Regeering benoemd tot lid van den Raad van Beheer van de Ned.-Indische Aardoliemaatschappij, waarvoor hij een reis naar Indie maakte.

Hij was lid van de Interparlementaire Unie en maakte in die hoedanigheid vele reizen naar congressen.

Hij was jarenlang voor den Volkenbond werkzaam als afgevaardigde van Nederland in de Commissie van voorbereiding voqr de Ontwapeningsconferentie en later plaatsvervangend voorzitter van de Ned. Delegatie bij de Conferentie zelf.

Hij was geruimen tijd redacteur van „de Rotterdammer” en eenigen tijd reda teur van „de Standaard”.

In Kiel hield hij lezingen voor de juridische faculteit van de Universiteit.

Hij was voorzitter van de Nederlandsche delegatie voor het Internationale Strafrechtcongres in Berlijn in 1935.

Hij was voorzitter van de A.-R. kiesvereniging „Nederland en Oranje” in Amsterdam. Hij was lid van het Centraal Comite van de A.-R. partif.

Zijn schoonvader noemde hem vredesapostel vanwege zijn vele werken voor den vrede, in „Vrede door Recht”, in den „Antioorlogsraad” en in „Volkenbond en Vrede”.

Hij was voorzitter van het scheidsgerecht voor het geschil tusschen Roemenie en Duitschland over onteigening van Duitsche eigendommen in Zevenburgen.

Hij was arbiter voor geschillen tusschen Duitschland en Turkije en tusschen Italie en Zwitserland.

Hij was voorzitter van de Staatscommissie tot herziening van de Lager Onderwijswet.

Hij was voorzitter van den Bond van Vereenigingen voor Middelbaar en Voorbereidend Hooger Onderwijs.

Hij was curator van het Gereformeerd Gymnasium te Amsterdam.

Hij was Deputaat van de Gereformeerde Kerken vo.or het contact met de Hooge Overheid.

Hij was lid van de Commissie van Beroep van den Schoolraad.

Hij was bestuurslid, meermalen voorzitter, van de Calvinistische Juristenvereniging.

Hij was bestuurslid van de Nederlandsche Juristenvereniging.

Hij was voorzitter van het Protestantsch Hulpcomite voor uitgewenen om ras of geloof.

Hij heeft in 1934 het tweede Internationale Calvinistische Congres georganiseerd en voorgezeten, dat in Amsterdam werd gehouden.

Ik weet zeker dat ik niet volledig geweest ben. Genoeg om aan te toonen, hoe veelzijdig deze rijkbegaafde man was. Meer dan genoeg om aan te toonen, dat door het verlies van zulk een man onze Universiteit opeens veel armer geworden is. Nog veel sterker wordt dit gevoel, als men nadenkt over de gaafheid van Rutgers' karakter en over de groote gaven van zijn Schepper ontvangen, die hem tot al dit werk in staat stelden.

Hij had een critischen geest. Zijn kracht lag in de critiek. Daarin was hij groot. En nu het mooie, gawe in hem: hij trachtte steeds te bouwen door die critiek en hij wilde niet afbreken. Hij kon vlijmscherp zijn, maar meestal was hij mild; omdat hij ook critiek oefende op zijn eigen critiek en steeds, v66r hij veroordeelde, zocht naar verzachtende omstandigheden.

Een andere gave, die hij van zijn Schepper medegekregen had, was zijn veelzijdigheid. Hij was een goed Romanist; daarvan getuigt zijn redevoering over: „De invloed van het Christendom op het Romeinsche recht", gehouden ter gelegenheid van de 60ste herdenking van de stichting der Vrije Universiteit op 21 October 1940.

Hij was een goed strafrechtkenner. Op de vergadering van de Nederlandsche Juristenvereniging, in 1941 te Amsterdam gehouden, werd over het onderwerp: „Behoeft de regeling van den samenloop, bezien in het licht van de huidige rechtspraak van den Hoogen Raad wijziging?", ingeleid door Mr. G. E. Langemeijer en Mevrouw Prof. Mr. D. Hazewinkel-Suringa, door alle hoogleeraren in het strafrecht in Nederland het woord gevoerd; omnium consensu overtrof de redevoering van Rutgers die van alle collega's in scherpzinnigheid en raakheid.

In de politiek heeft Rutgers, als kamerlid, als Minister en in zijn andere functies uitnemend gewerkt; in dezen oorlogstijd was hij voor geheel Nederland op dit gebied een vraagbaak.

Hij was een goed theoloog; in zijn artikel over „Christendom en Politiek", gaf hij er blijk van; de kern van de leer van Barth doorgrond te hebben.

Staaltjes van zijn literairen aanleg heb ik U reeds genoemd.

Rutgers was oprecht. Nooit liet hij zich vinden voor een klikjesgeest. Geroddel verfoeide hij.

Rutgers was een trouw man. Zijn vriendschap voor Ds Ferwerda, den oudere, voor Ds Sietsma, den jongere, beiden ons ontnomen, was van de hoogste allure. En toen hem op een vergadering voor

de voeten geworpen werd, dat zijn advies over een bepaalde zaak risico's medebracht, antwoordde hij: er zijn ergere dingen dan angst voor den dood; ik zou mij schamen, mijn plicht niet te doen tegenover mijn vaderland; het is niet erg voor het vuurpeleton te moeten verschijnen, als men maar trouw gebleven is.

Rutgers uitte zich niet altijd gemakkelijk. Hij liet echter wel in zijn ziel zien, dat hij God liefhad boven alles en zich kinderlijk afhankelijk van Hem voelde.

En Rutgers was een **moedig** man. Dat heeft hij vroeger bewezen, door voor zijn meening uit te komen. Dat heeft hij in dezen oorlog bewezen door aan het principieel verzet tegen den vijand leiding te geven.

Het is eter, de bijzonderheden tot later te bewaren. Nog is de vijand in onze veste en nog moet met de veiligheid van anderen gerekend worden. Maar erikele markante feiten kunnen nu reeds worden gememoreerd.

In het Nederlandsche Juristenblad van 29 November 1941 schreef hij een artikel over „Toetsingsrecht?” waarin hij een eervollen weg wees aan de Rechterlijke macht. Dat was in die dagen reeds een moedige daad; het stuk maakte grooten indruk, niet alleen door zijn diep ingaan op de bronnen van het Landoorlogreglement, maar vooral door de onverschrokkenheid, waarmee de beginselen verdedigd werden.

Gedurende zijn eerste korte gevangenschap in Scheveningen als gijzelaar was hij een groote steun voor zijn lotgenooten. Hij werd na bijna 3 weken daar doorgebracht te hebben, vrijgelaten door bemiddeling van het auswartige Arnt te Berlijn.

Langer en moeilijker te dragen was zijn tweede gevangenschap in Scheveningen, ditmaal niet *in* de gevangenis maar in de barakken, welke gevangenschap duurde van 1 April tot 3 September 1943. Maar ook toen was hij moedig en geenszins gebroken door de vernederende behandeling, welke hij bij de gevangenneming, toen hij geboeid en geblinddoekt naar Den Haag vervoerd werd, en later in de gevangenis, moest ondergaan. Hoe veerkrachtig verscheen hij op 3 September weer in den familiekring en reeds weer den volgenden dag presideerde hij de vergadering van de Calvinistische Juristenvereniging. Uit die eerste dagen na zijn bevrijding stamt **zijn** laatste portret met het fiere onderschrift: V. H. Rutgers, LXV annos natus, nuper e carcere teutonico emissus. Het verdroot hem, dat hij bij het ontslag uit Scheveningen te hooren had ge-

kregen, dat zijn gevangenneming op een misverstand had berust. Zijn troost daarbij was, dat ook deze mededeelin'g zelf weer op een misverstand berustte.

De slotfase van dit veelbewogen leven is bekend. Zij vormt de schoonste bladzijde ervan. Op Woensdag 24 April 1944, scheepde Rutgers zich na zorgvuldige voorbereiding *in* een open bootje in, op reis naar Engeland, waar zijn aanwezigheid naar veler meening in Nederland uiterst gewenscht was. De Regeering in Engehnd en het verzet *in* Nederland hadden te weinig contact met elkaar en Rutgers was de man, die op velerlei gebied licht zou kunnen brengen in de verwarring: Geen oogenblik aarzelde Rutgers en, zich volkomen bewust van de risico's, die de reis medebracht, maar ook overtuigd, dat voor hem de reis met een **boot** de eenige weg naar de overkant was, ging hij, zonder een zweem van angst, den tocht aanvaarden.

Nadat het bootje door de gevaarlijke z6ne was heengekomen, ontstond er storing in de motoren. Het scheepje werd stuurloos en na twee dagen gedobberd te hebben op de golven, welke opgejaagd waren door een fellen storm. spoelde het aan land bij Veere. Rutgers werd naar Middelburg overgebracht, vandaar naar Haren, vandaar naar Utrecht en na door het Marinegericht veroordeeld te zijn tot 2 jaar gevangenisstraf met aftrek van preventief vandaar naar Kleef en . . . verder weten wij het niet.

Rutgers hoopte, naar hij eens schertsend zeide, dat de verhalen over zijn boeien en blinddoek aan zijn nakroost in verre geslachten bekend zouden worden, Wij behoeven er niet aan te twijflen, of zijn nagedachtenis zal niet alleen in het anecdotische blijven voortleven. Er is hem tijdens zijn leven reeds veel eer te beurt gevallen. Hij werd benoemd door H.M. de Koningin tot Ridder in de Orde van de Nederlandsche Leeuw en tot Commandeur in de Orde van Oranje-Nassau. Door den Koning van Zweden werd hij benoemd tot Commandeur in de Orde van de Poolster van Zweden. Van de Faculte libre de Theologie Protestante de Paris ontving Rutgers den graad van doctor, honoris causa.

Niet alleen uiterlijke erkenningen werden hem gebracht; ook de eerbied van zijn leerlingen, van andere landgenooten en van vele buitenlanders was zijn gedurig deel.

Eer zocht hij niet. Wij denken echter in dit uur ook vol **eerbied** aan dezen grooten zoon van het aloude, maar nog zoo frissche volk van Nederland.

Ik kan mij zoo voorstellen hoe wij aan zijn eenigen kleinzoon Bruins Slot, geboren op den dag der invasie van Normandie, 6 Juni 1944, getooid met den schoonen en symbolischen naam van zijn grootvader Victor, als hij een jaar of tien geworden zal zijn, zullen vertellen: jouw grootvader, nou, dat was nog eens een man; die werkte heele nachten door, en als hij dan bang was in slaap te vallen, dan ging hij achter zijn hooge lessenaar staan. Als hij dan in slaap viel; werd hij wakker, als hij ging omvallen. Jij moet net zoo flink worden als hij!

En als Victor vijftien zal zijn geworden, zullen wij niet meer bij de anecdoten blijven staan, maar dan zullen wij zeggen: je grootvader, Victor, dat was een **man**. Die was voor niemand bang. Die leidde het verzet tegen den Duitschers op verschillende gebieden. Die was altijd bezig met zijn geest. Die probeerde altijd iedereen met raad en daad bij te staan. Die was eerlijk en dapper en trouw. Word jij zooals je grootvader

En als Victor twintig is, dan zullen we zeggen: Victor, ik heb je grootvader goed gekend, en daar heb ik nog steeds dankbaar voor. Ik heb van je grootvader zooveel gehouden; ik heb nog bijna nooit zoo bedroefd geweest, als toen het bericht kwam, dat hij in Duitschland gestorven was. Ik had zoo gehoopt, dat hij nog terug zou komen. Hij was wel al 67, maar wij hadden hem nog zoo nodig. Wij hoopten, dat wij hem om raad zouden kunnen vragen. Dat wilden zooveel, die hem kenden. Over de toekomst van de Vrije Universiteit en over de richting, die wij daarmede uitmoesten, nu wij na den oorlog als het ware opnieuw konden beginnen. En over het onderwijs in het algemeen. En over de binnenlandsche politiek. En over de vredesonderhandelingen. En over de bestraffing van oorlogsmisdadigers. En over wat wij toen noemden „de illegaliteit“ ... ja, waarover eigenlijk niet? Je grootvader stond altijd klaar - hij had een warm hart. Hij hield van zijn God en hij kwam er altijd tegenover iedereen voor uit. Hij hield van de zijnen, en hij was voor hen allen een steun. Hij hield van zijn werk, en hij was er altijd mee bezig. Hij hield van zijn Universiteit en hij hield haar naam hoog. Hij hield van zijn Koningin en hij wilde naar haar toe, ondanks alle gevaren, toen hij dacht, dat zij hem noodig had. Hij hield van zijn volk - en hij gaf voor dat volk zijn leven.

God zij geloofd en gedankt voor wat Hij ons gegeven heeft in zijn goeden en getrouwen dienstknecht Rutgers.

Ik heb gezegd.

OPENINGSWOORD BIJ DE HERVATTING
DER LESSEN IN DE WIS- EN NATUURKUNDIGE FACULTEIT
DER VRIJE UNIVERSITEIT OP 20 JUNI 1945 UITGESPROKEN DOOR
PROF. DR J. F. KOKSMA ¹⁾

Toen Frederik Hendrik door een koerier den val van de vesting Wezel vernam, riep hij, naar ons op school werd geleerd, uit: „Mijn kind, mijn zoon, mijn kind, dat is Gods vinger” Over den vinger Gods in de historie is sinds door ongelovigen veel gespot en door geloovigen veel getheoretiseerd. Ik weet niet of Frederik Hendrik op andere momenten geneigd zou zijn geweest aan theoretische bespiegelingen deel te nemen, maar ik ben er van overtuigd, dat hij op dat eene gedenkwaardige oogenblik blikte in het concrete, dat hem de Voorzienigheid Gods bewust was met een directe helderheid, die hem mogelijk later benijdenswaardig, maar minder begrijpelijk kan zijn voorgekomen. Zulk een gevoel en misschien sterker, was het, dat ons overweldigde. op den avond van den vierden Mei 1945, toen „Herrijzend Nederland” omstreeks kwart voor negen meldde: „Nederlanders, Gij zijt vrij. Duitschland heeft volledig gecapituleerd”. - Op dat moment, getuigend van een totalen ommekeer in 's werlds loop, voor elk onzer individueel den terugkeer brengend van den ondergang tot nieuw leven, redeneert men niet! Misschien heeft de cerebraalste theoreticus naar taal en stijl van Israëls profeten gegrepen, om uit te roepen: „Loof Hem, die den brallende mond heeft toegeslagen, den snoevenden *muil*, die zich verhief tegen den Hemel en tegen de volken der aarde. Hij heeft weggevaagd de dreunende laarzen, die stampten door onze straten. Onze vijand reed ons als

¹⁾ In een der Collegezalen van de Laboratoria in de De Lairesestraat 174 te Amsterdam.

een lastdier, maar Hij lieft hem ter, aarde geworpen en de lendenen verbrijzeld!"

Op den avond van V. Day zeide de koning van Engeland het weer anders: „Ons past ootmoedigen dank aan God, die ons uit zoo groot gevaar verlost heeft!"

Groot gevaar! Inderdaad. Wij, inwoners der bezette gebieden konden het uit ervaring getuigen, om 't even, of we zelf als slachtoffer we den weggesleept, dan of we dlt moesten aanzien van onze vrienden of verwanten, of we ons opmaakten om den vijand heimelijk afbreuk te doen, dan of we in gaten onder de vloer voor hem wegkroepen, dan wel beide, ieder op zijn tijd. Wij konden er iets van weten, wat er van de wereld, wat van de Christenheid zou zijn geworden, als de Duitscher zou hebben gewonnen.

Toen kwam de bevrijding, als een wonder Gods.

Niet, dat hare voortekenen ontbraken: vijf jaren na den nacht, waarin de Duitsche vliegtuigen ons bij tientallen kwamen stooten uit onze rust met hun bommen en venijnige mitrailleurs, daverden bij honderdtallen de Amerikaansche bommenwerpers boven ons, voeding brengend aan onze steden, die waren begonnen hunne straten te stoken, om de laatste, schamele voedselresten te kunnen koken! Wiens oog bleef droog bij dit majesteitelijk gezicht en ik heb boven groene en bruine kragen van „Wehrmachtsuniformen", onderkaken zien zakken van verbazing, dat vliegers, die in volkomen overeenstemming met de propagandaplaten, elders geen genade kenden, zich hier van deze zijde lieten zien en dat, ondanks de nog van versche stijfsele vochtige dementi-proclamatie van Seyss Inquart, ongehinderd door de „machtigste" aller „Luftwaffen".

Ja, de symptomen ontbraken niet, dat Duitschland ten onder ging, maar wat hing ons hier in het Westen nog boven het hoofd? Ieder wist, wat voor voorbereidselen er werden getroffen.

Toen kwam de bevrijding! En onze goede stad bleef gespaard. Gespaard bleef ook de Vrije Universiteit! Wie zou dat op 14 Mei 1940 hebben durven voorspellen? Gespaard bleef onze Universiteit, en al troffen haar vele en ernstige slagen, ons past ootmoedige dankbaarheid. Zien we op ons zelve, dan rijst de belijdenis: „Wij zijn geringer dan al deze weldadigheden".

Dat geldt niet in de laatste plaats ook voor onze faculteit.

Tot ons keerde terug **Prof. Dr J. Coops**, eerst onder dien naam en laterals Oom Janeen veel bezochte, doch daarna ook veel gezochte illegale figuur. De overgang van het legale naar de illegaliteit had zich schier onmerkbaar voltrokken. Door de wijze, waarop Prof.

Coops het secretariaat van het Studiefonds onze Universiteit behartigde, was hij als het ware de ziel daarvan en als geen ander op de hoogte met de individuele nooden veler studenten, en daardoor als van nature hun raadgever en financier als er moest warden gevlucht of gedoken. Wie niet voor zich zelf kwam, had misschien een Joodschen huurman of collega. Reeds spoedig nadat in den zomer van 1941 de P.B.'s waren uitgevonden, werden in het Chemisch Laboratorium de eerste beginselen van die fotokunst beoefend, die aan een gezicht met uitgesproken Joodsch uiterlijk een min of meer Arisch (men vergeve mij het woord) aanzien wist te verschaffen, en werden den critischen beschouwer de eerste proeven van weggewasschen of weggeradeerde J's voorgelegd. Naast deze zich gestadig uitbreidende werkzaamheden ontstonden nieuwe, toen in Februari 1942 na de overvallen op de collegezalen een groot getal studenten naar Vught werd gevoerd. Geholpen en gestimuleerd door medewerkers als Rie Brouwer, Truus Koning, L. Benjamins, D. Mulder, W. Smit, P. Wuis en anderen, ontstond een uitgebreide actie tot bonneninzameling, teneinde de te Vught gevangen of ontslagen studenten en later ook anderen, van levensbenoodigdheden te voorzien. Toen de studentenzaak Vught vrijwel geliquideerd was, en de eisch tot teekenen der loyaliteitsverklaring een algemeene onderduikbeweging onder de studenten medebracht, was deze actie reeds als vanzelf overgegleden in een grootscheepsch illegaal apparaat, dat zijn zegenrijke gevolgen tot ver buiten de grenzen der V.U. uitstrekke. Het is hier niet de plaats, op deze zaken dieper in te gaan. Er zij slechts aangestipt, dat de medaille ook haar keerzijde had: de zoeklichten der S.P. werden tengevolge van een ongelukkigen samenloop van omstandigheden op het Laboratorium gericht. Zander al te zeer in details te treden, memoereen we, dat op 5 Augustus 1943 Dirk Mulder een huiszoeking kreeg, wat zijn hospita nog net aan het Laboratorium kon melden, waar Mulder evenmin aanwezig was als thuis. Bij een onmiddellijk ondernomen dappere paging om ten huize van Mulder schijnbaar argeloos poolshoogte te nemen, werd onze partier Andriesse vastgenomen en pas na ernstige mishandeling weer losgelaten. Door een onnoozele enveloppe, die hij bij zich droeg, viel echter de aandacht op het Laboratorium, dat nu onmiddellijk door de Groenen werd bezocht. De attentie bleek speciaal onzen administrateur Jansen te gelden, die zich gelukkig tijdig uit de voeten kon maken en onderdook. De chef-instrumentmaker Jonkbloed, had tijdens dit Duitsche bezoek de tegenwoordigheid van geest, een zijner hedienden, De

Keizer, buiten te laten surveilleeren, met de bedoeling, Mulder bij diens eventueele komst, te waarschuwen. Dit liep evenwel in de gaten en zoowel Jongbloed als De Keizer werden gearresteerd en opgezonden naar Leeuwarden. Eenige dagen later liep Benjamins, die toevallig het Laboratorium passeerde, in een val: iemand vroeg hem daar onverhoeds: „Is Jansen al terug?” en daar Benjamins in gedachten was, bleek uit zijn antwoord voldoende, dat hij Jansen moest kennen. Ook hij werd naar Leeuwarden getransporteerd. De Keizer eerst, daarna Benjamins en pas veel later Jongbloed, n.l. pas op Oudejaarsdag 1943, herkregen hun vrijheid, dank ook de volhardende bemoeiingen van Prof. Oranje en Prof. Sizoo. - Voor het Laboratorium bracht deze affaire mede, dat de alarmtoestellen nog meer werden geperfectionnerd, wat gemakkelijk kon worden gemotiveerd onder het motto „Luchtbescherming” en voor Prof. Coops was ze aanleiding om zich bij telefonische aanvragen naar Oom Jan, verkouden te laten melden. Deze verkoudheid was niet overbodig, want op 5 October 1943 werd zijn huis te Zeist van onder tot boven door groenen doorzocht. Ze troffen hem daar gelukkig niet aan, doch verschenen wel op den ochtend van den 6en reeds om 7 uur in het Laboratorium, waar ze hem evenmin vonden. Benjamins, die ondertusschen zijn werk op het Lab. had hervat, hoorde de groenen mopperen door de gesloten deur heen, waarachter hij zich had verscholen. De deur bleef dicht en ook hij werd niet gevonden.

Prof. Coops zag zich thans door een en ander genoodzaakt, zijn operatiebasis definitief uit het Laboratorium te verleggen. Zijn werk ging natuurlijk door. Vermelden wij tenslotte slechts, dat hij bij zijne pogingen om via België en Frankrijk naar Engeland te komen, in November 1943 op den grens dezer beide landen werd ingerekend, naar Scheveningen vervoerd, vandaar naar Vught en later via Utrecht naar Duitschland gebracht. Toen wij in angst verkeerden, dat hij er op den Dollen Dinsdag het leven bij zou hebben ingeschoten, zat Prof. Coops in het beruchte gevang van Liittringhausen, waaruit hij in April 1945 door de Amerikanen werd bevrijd. Het is hier de plaats niet, uit te weiden over wat eerder met het oog op zijn bevrijding alles werd ondernomen. Wij danken God voor de verhooring van zoovele gebeden, die voor het behoud van Prof. Coops waren opgezonden.

Tot ons keerden verder terug Dr G. H. A. Grosheide en Dr J. Haantjes, die in 1942 weigerden zich als reserve-officieren voor terugvoering in krijgsgevangenschap aan te melden, en onderdoken.

Heeft Dr Haantjes den duik tot het laatst kunnen volhouden, Dr Grosheide verging het minder fortuinlijk: op 23 October 1943 werd hij gepakt, doch (ondanks de voorafgegane officieele bedreigingen in de pers) gelukkig als gewoon krijgsgevangene behandeld en naar het Oosten gezonden, waar hij sinds deelde in de bekende ervaringen der gevangen reserve-officieren van het kamp Grune in Polen. Op 5 Juni II. keerde hij ongedeerd in zijn gezin terug. De reeds aangestipte illegale actie van verschillende studenten dezer faculteit, stond ook na het onderduiken van Prof. Coops niet *stil*. In het sterrenbeeld Oom Jan vonden bovendien verschillende zelfstandige illegale loopbanen hun beginpunt. *Dit* bleef voor vele deretrokkenen *niet* zonder ongewenschte gevolgen, want de „Sicherheitspolizei" zat *niet stil*. Voeg daarbij, dat na het verschijnen van instellingen als Arbeidsdienst, Loyaliteitsverklaring, terugvoering in krijgsgevangenschap en Arbeitseinsatz, vrijwel ieder eerlijk student, een formeele prooi der Duitschers was en ge voelt, dat onaangename verrassingen aan de orde van den dag waren. Vele studenten en assistenten zijn aan den dood ternauwernood ontsnapt.

Zoo L. Benjamins, die na de bovenvermelde contacten met de groene politie zijn arbeidsveld naar Eindhoven had verlegd. Op een reis daarheen sprang hij uit den rijdenden trein, omdat hij onder de medepassagiers twee rechercheurs bemerkte, dat hij in Leeuwarden reeds had ontmoet en die hem kennelijk schaduwden. De sprang gelukte, doch op 13 Nov. 1943 werd Benjamins te Eindhoven ingerekend, op heeterdaad gesnapt *bij* illegale actie. Via Vught belandde *hij* in Sachsenhausen-Oranienburg, waar velen hem reeds lang dood waanden, toen hij na de bevrijding in levenden lijve hier verscheen.

K. van Nes, die aan een arrestatiepoging (in 1942) in het gebouw der B.P.M. in Amsterdam-Noord op wild romantische wijze was ontsnapt, en sinds onder anderen naam zijn werk voortzette, werd in 1943 *bij* een razzia gearresteerd en maakte op grondige wijze kennis met de concentratiekampen van Vught en Amersfoort, waaruit hij echter reeds voor de bevrijding onverwacht weer werd ontslagen.

J. Geervliet werd na een bezoek in Amsterdam in verband met zijn op clandestiene wijze bijna voltooide studie, in den trein *bij* een nauwgezette P.B. controle aangehouden omdat het dekpapiertje van zijn vingerafdruk niet van die kwaliteit was als met een volwaardig P.B. overeenkwam en als ondergedoken krijgsman met een bijna volmaakt, doch volkomen valsch persoonsbewijs, ont-

maskerd. Hij deelde de ervaringen van Dr Groshelde, doch ook zijn leed is geleden: hedenochtend slaagde hij voor het doctoraal-examen met hoofdvak Natuurkunde.

Klaas Kes, die met klimmend succes allerlei illegale acties ondernam, werd in 1943 te Assen in een Cafe gearresteerd, poogde te ontvluchten, werd daarbij aangeschoten door een Landwacht en via Amersfoort naar Buchenwalde gevoerd, verdacht van spionage. Hij heeft daar ontzettende dingen beleefd, toen de S.S. bij de nadering der Amerikanen dit kamp in onmenselijke dagmarschen wilde overbrengen naar Dachau en onderweg rond 7000 uitvallers, of wat de S.S. daarvoor wilde houden, zonder pardon neerknalde. Gode zij dank, bracht hij er het leven af. Hij werd bevrijd door de Amerikanen en keerde tot ons terug, evenals

J. M. Los, die op 12 Juni 1944 te Amsterdam gearresteerd, naar den mensch gesproken, op een aardappelschil na den hongerdood vond in de hel van Sachsenhausen-Oranienburg, waarin hij via de Weteringschans was beland.

Geruimen tijd gevangen zat A. H. F. Engering, een der indertijd uit Leiden tot ons overgekomen Hagenaars. Hij werd weer vrijgelaten, nadat het de S.P. gelukt was, zijn beide broers, wegens hun illegale actie in den Haag lang gezocht, te pakken. Helaas hebben deze beide jonge mahnen hun vaderlandsliefde met den dood moeten bekoopen.

Als onderduiker gesnapt, werd Waalwijk van Doorn Sr., die op hardhandige wijze met het concentratiekamp Amersfoort kennis maakte.

Gelukkiger nog dan degenen, die uit hun gevangenschap werden bevrijd of losgelaten, waren zij, die er aan ontsnapten door reeds bij hun arrestatie de beenen te nemen.

Zoo G. P. Wiersma, die op een nacht tusschen Overveen en Haarlem fietsend; door een groote patrouille landwachts werd gearresteerd en door deze begeleid, plotseling kans zag, zijn locale ancientiteit uit te buiten en onverhoeds door een hem bekend gat in den heg van zeker buitengoed verdween, zoo met achterlating van fiets en P.B. lijf en vrijheid reddende.

Zoo J. Schaafsma, die als zoodanig lang gezocht, als Suringar op den duur zijn laboratoriumwerkzaamheden hernam.

Zoo J. H. Grosheide, die op het kantje af ontsnapte aan een arrestatie, die gezien de omstandigheden, waaronder hij zou zijn gesnapt, voor hem zeer ernstige gevolgen zou hebben gehad.

Minder gelukkig was H. L. Luirink, die in het voorjaar van 1943

werd aangehouden als ondergedoken student, doch later weer vrij kwam en sindsdien in Friesland onderdook.

Groot gevaar liepen J. W. A. Bruins en J. J. van der Sluis, die bij hun koene illegale werkzaamheden in Zwolle werden gepakt en gevangen gehouden, doch nog kans zagen om vlak voor de bevrijding uit hun gevangenschap te ontsnappen.

Gelukkig bleven er ook velen over, die hoewel velerlei gevaarlijken arbeid verrichtend, toch permanent uit de handen der politie bleven, als Rie Brouwer, Truus Koning, J. v. d. Linden, J. de Boer, W. M. Smit, D. Mulder, H. F. Teekens, P. J. Hoogteyling, A. Vos en anderen over wier werkzaamheden naar buiten niets doorlekte. Verscheidene van het groepje van nog geen 50 studenten onzer Universiteit, die in verband met hunne weigering om de loyaliteitsverklaring te tekenen, in Duitschland werden te werk gesteld, hebben daar een intens bewogen periode van hun leven medegemaakt: waar het niet de veelvuldige bombardementen waren, die hen in gedurig levensgevaar deden verkeerren, waren het de allertreurigste woon-, voedings- en arbeidstoestanden, die hun leven en gezondheid bedreigden. Misschien op een uitzondering na, geen van hen, die voorzoover hij aan den meldingsoproep van Mei 1943 gehoor had gegeven, dit achteraf niet levendig en op principieele gronden, betreurde. En vrijwel ook geen van hen, die niet alle mogelijkheden tot sabotage en clandestiene repatriëering met beide handen aangreep.

Een mogelijkheid om Nederland te bereiken bestond in het verkrijgen van verlof wegens echte of gesimuleerde ziekte van zichzelf of familie en het daarna onderduiken. Dit was de minst gevaarlijke, doch een noezame weg; het gelukte o.m. aan J. C. Hoogteyling en J. C. de Winter. Een andere methode leverde het reizen met valsche papieren, zooals die later voor ieder „Lager" door een vertrouwenscommissie werden doorgegeven. Op deze wijze kwamen o.a. terug J. Brug, die sinds zijn krachten aan „Trouw" wijdde en J. J. Seidel, die opzettelijk zoo lang mogelijk in Berlijn was gebleven om de terugreis van jongere kameraden te helpen verzorgen. Een derde mogelijkheid bestond in het reizen als verstekeling in de schadelijke ruimte, die zich onder bepaalde D-wagens bevindt: op handen en voeten kruipend door een met stof, roet en olie besmeurd nauw kanaal, bereikte de blinde passagier de donkere metalen doos, die in het midden onder de lange D-wagen hangt en daar bracht hij twee dagen en een nacht door op een reis van Berlijn naar Amsterdam, waar hij moest zien het C.S. onge-

merkt te verlaten. Na een dergelijke avontuurlijke reis stand, op een vroegen zomerochtend in 1944, J. C. de Vos met een vriend, zwart als een neger voor de waning van Prof. G. J. Sizoo, waar hij met open armen werd ontvangen, te meer omdat dit zijn tweede ontvluchtingspoging was: bij de eerste was hij aan de grens gesnapt en naar een „Erziehungslager" opgestuurd.

Helaas is de vreugde over al deze heuglijke ontsnappingen niet onvermengd, want op den achtergrond van ons bewustzijn, houden we ons steeds bezig met die gevallen, waar de afloop minder gelukkig was. Ik zeide reeds, dat onze bevrijding duur gekocht is; en ook onze Universiteitsgemeenschap heeft haar dooden.

Van onze Directeuren verloren we Dr H. Colijn, van onze Curatoren Ds. T. Ferwerda, van onze hoogleeraren Prof. Dr H. H. Kuypen en Prof. Mr V. H. Rutgers. Hunne nagedachtenis is in den Senaat officieel geeerd en het blijve den Rector Magnificus voorbehouden, hen in breeder kring te herdenken, evenals de studenten, die vielen. Beperken wij ons hier tot de eigen faculteit.

Op 9 Augustus 1944 werd gefusilleerd Lodewijk van Duuren uit Dordrecht, gearresteerd op grond van velerlei illegalen arbeid, onder anderen in het kader van „Trouw". Niemand, die dezen teneren, bleeken, eenigszins frele uitzienden jongen man ontmoette, zou in hem bij den eersten oogopslag den verzetsman vermoeden. Wie hem nader leerde kennen in zijn scherp critisch intellect, zich uitend tezamen met een tikje zachte, doch doordringende ironie, raadde echter spoedig de buitengewone wetenschappelijke mogelijkheden, die in van Duuren lagen besloten. Maar pas hij, die in een meer intiem gesprek doordrong tot de emotioneele drijfveeren van dit jonge leven, beseft ten volle, hoe dit werd gedragen door een innig geloof en ziet den waren achtergrond oak van zijn verzetswerk. Zijn nagedachtenis zal bij docenten en studenten onzer faculteit in hooge eere staan.

Eerst gisteren bereikte ons het ontstellende bericht, dat op 7 April 1945 de student Hobbes Dijkstra uit Bellingwolde met zes andere jonge Binnenlandsche Strijders is gefusilleerd. Als Sectiecommandant voerde hij met zijn makkers verantwoordelijken vervoersarbeid van Groningen naar Holland en vice versa, via het IJsselmeer, uit. Hun dood komt naar de vader schrijft, op rekening van een N.S.B.-er, die hen heeft verraden. In een afscheidsbrief heeft Dijkstra uitgesproken, den stap naar het ondergrondse werk welbewust te hebben gedaan in de overtuiging, daarmede zijn dienst

jegens zijn Hemelschen Koning te vervullen en zich bij alles geborgen wetend in Jezus.

God trooste de gezinnen, waarin deze beide dappere jonge mannen een leegte lieten.

Op 5 Augustus 1944 liet bij een bombardement te Dollbergen bij Hannover het leven de student in de Chemie W. Schmidt. Hij deed zich tijdens de periode, waarin hij regelmatig aan het studentenleven kon deelnemen aan zijn makkers kennen als een trouw vriend en aan de docenten als een toegewijd werker.

Op 15 Januari 1945 stierf, eveneens tengevolge van een bombardement in Duitschland, de student in de Wiskunde Arnold Johan van den Hoek. Met hem verloren wij een ijverig leerling, die zich door zijn scherpzinnigheid reeds een naam had verworven in Schaakkringen.

De faculteit heeft den ouders dezer beide jonge mannen haar hartelijke deelneming betuigd in hun voor buitenstaanders niet te peilen leed.

Niet als rechtstreeksch gevolg van oorlog en bezetting, maar toch in tragische omstandigheden, gezien de spanning, waarmede zij in het werelagebeuren medeleefden en uitzagen naar de bevrijding en in aanmerking genomen het ontbrekende contact met afwezige familieleden, ontvielen ons twee studenten in de Chemie, en wel op 21 December 1943 Tjeerd van der Ploeg en op 7 Februari 1944 Abraham van der Slikke. Bij de begrafenis van Tjeerd van der Ploeg waren vele van zijn makkers aanwezig, terwijl Dr van Dalen eh ik de docenten vertegenwoordigden. Bij de begrafenis van Abraham van der Slikke, die in Zeeland plaats vond, kon niemand aanwezig zijn, zoodat de faculteit moest volstaan, schriftelijk van haar medegevoel te doen blijken.

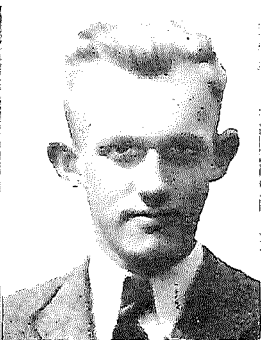
Van verschillende studenten weten we niet, of ze nog in leven zijn. Zoo L. Kruit uit Alphen aan den Rijn, wegens niet-teekenen en niet-melden ondergedoken in Bloemendaal, waar hij ijverig verder studeerde en langzamerhand al zoo was ingeburgerd, dat hij zich, zij het met de noodige voorzichtigheid, vrij door het dorp bewoog. Hij kende de onbetrouwbare elementen wel alle, naar hij mij eens zeide. Bij een razzia werd hij evenwel opgepakt en niemand heeft sindsdien weer wat van hem vernomen.

Zoo A. Sjakes, gearresteerd in verband met een gevaarlijke onderneming op 22 Juli 1944, over wien de tegenstrijdigste geruchten de ronde doen, n.l., dat hij op 3 Augustus 1944 zou zijn gefusil-

Studenten in de Faculteit der Wis- en Natuurkunde:

L. van Duuren

H. Dijkstra

A. J. van den Hoek

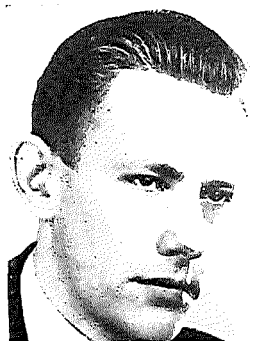
L. Kruit

Tj. van der Ploeg

W. Schmidt

A. Sjakes

A. van der Slikke

H. Veldman

leerd, dan wel dat hij op 4 Augustus 1944 naar Duitschland zou zijn vervoerd.

Zoo P. J. Wuis, tezamen met L. Benjamins in Eindhoven gearresteerd, over wien we sindsdien geen zekerheid hebben. Wie zich zijn toegewijden arbeid en vriendelijken omgang herinnert, hoopt vurig, dat ook hij zal behooren tot hen, die nog repatriëeren.¹⁾

Wij dragen het lot van deze jonge menschen aan onzen Hemelschen Vader op, zonder Wiens wil geen haar op hun hoofd gekrenkt wordt en wij gedenken onze gevallen makkers in een oogtblik van stilte.

Bij de vermelding der voorgaande. personalia kwamen ons als vanzelve de historische momenten te binnen, tegen welker achtergrond deze personalia moeten warden gezien en begripelijk warden: Op 10 Mei 1940 de gewelddadige overval op ons vreedzaam vaderland door den roofzuchtigen bezetter; de instelling van het Burgerlijk Bestuur met Seyss Inquart en zijn trawanten aan het hoofd; de Jodenmaatregelen; de sluiting der Leidsche Universiteit na de vergeefsche pogingen haar te nazificeeren, die een groataantal harer leerlingen gastvrijheid aan andere Universiteiten, o.a. ook aan de Vrije Universiteit deed vinden; het instellen van den Arbeidsdienst, waarbij de vijand de medewerking der Universiteiten trachtte in te schakelen; het inhouden der Rijksbeurzen voor studenten die aan bijzondere Universiteiten wenschten verder te studeeren (1942); en tenslotte het studentendrama rond den „Arbeitseinsatz" met als proloog op 9 Dec., 1942 de mededeeling van Van Dam aan de Rectoren dat 15000 studenten naar Duitschland moeten warden gevoerd, met als ouverture de arrestatie en wegvoering naar Vught in Februari 1943 van honderden studenten, met als hoogtepunt de deining rond de loyaliteitsverklaring (10 April '43), met als finale de meldingsplicht voor Duitschland voor de niet-teekenaars (Mei '43) en met als epiloog de onderduikbeweging in de breede gelederen der niet-teekenaars en niet-Duitschlandgangers.

Wat onze Universiteit betreft, hiermede was hare publieke geschiedenis tijdens de bezetting afgelopen: aan het einde van den cursus 1942/1943 stand zij geheel stil; ze was gesloten; de cursus 1943/1944 ging in zonder officieele studenten. Als door een wonder echter bleven zelfs in die periode de repressailles, waarop we allen hadden gerekend, achterwege. En zoo hernam de V.U. reeds spoe-

¹⁾ Wuis en Benjamins zijn teruggekeerd; Sjakes is op 3 Aug. 1944 gefusilleerd; Kruit stierf op 14 Dec. 1944 in het concentratiekamp Neuengamme.

dig overal waar dit mogelijk was haar werk, doch in het geheim. Alleen, het aantal studenten, dat daadwerkelijk in staat was door te studeeren, viel, althans in onze faculteit, toch tegen. Ook vielen de resultaten op de tentamina vaak niet mede: de tijden waren te enerverend, de omstandigheden te wild. Bovendien, de jongelui hadden vaak heel andere dingen aan hun hoofd, dan abstracte studie. Toch zijn er clandestien heel wat tentamens gedaan, verscheidene examens en promoties voorbereid en zelfs proefschriften gedrukt. Daar onze studenten her en der verspreid waren en zich niet vrij konden bewegen (bij tentamens zochten de hoogleeraren meest het onderduikadres op, of stuurden schriftelijke opgaven), waren eenigszins geordende colleges voor ouderejaars in onze faculteit niet mogelijk. De chemische afdeeling echter had een aantal jongelui, die zich reeds voor de groote-vacantie van het jaar 1943 als eerste jaars hadden aangemeld, vastgehouden als leerling van een z.g. analystencursus: de bedoeling was hen op deze gecamoufleerde wijze een groot deel van het chemisch practicum te doen afloopen. Toen hun getal meeviel en de bevrijding uitbleef, werden lessen in de theoretische vakken ingeschakeld; Dr van Daelen, Dr de Geus, Dr Barendrecht en Mej. M. Brouwer hebben zich daarbij zeer verdienstelijk gemaakt. Dit alles betrof de gevolgen van de tekenaffaire voor de Studenten. Maar het gevaar bleef dreigen, dat de ostentatieve sluiting der Vrije Universiteit tot maatregelen tegen haar bestuurderen en docenten en tot confisceering harer goederen kon leiden. Tegen het laatste althans kon men iets doen. We beperken ons hier tot de laboratoria in de De Lairesestraat. Dank zij de energieke medewerking van eenige voortvarende hoofdamtenuaren ten Departement van „O. W. en K.“, kon worden bereikt, dat het eigendomsrecht en de beschikking over deze gebouwen werd overgedragen aan de Stichting voor „Toegepaste Natuurwetensch. onderzoek“ (T.N.O.), die op haar beurt laboratoriumruimte kon toewijzen aan groote bedrijven met wetenschappelijke interesse, als de B.P.M., de Zwavelzuurfabrieken enz. Bij een eventuele inbeslagname zouden onze beschermers dan een file van barrières ontmoeten.

Verder ging het instrumentarium onderduiken! Het geheele natuurkundep practicum werd ingepakt en weggebracht. De chemicalien net zoo. Toen de wiskundebibliotheek, op een niet zeer waardevol restje na, enz. enz.

Deze maatregelen waren goed voorzien, want nauwelijks waren de moeilijkheden met de studenten geliquideerd, of die met de labora-

toria begonnen. Met de laboratoria, die tot zomer 1943 volkomen vrij van Duitschers waren gebleven, afgezien dan van de huiszoekingen en overvallen, die ik reeds memoreerde.

Het zette in met de „Gasschutzschule", die in Augustus 1943 beslag ging leggen op de Collegezaal voor Scheikunde en later de eischen zoo hoog stelde, dat de betreffende vleugel op de eerste verdieping van het Chemisch Laboratorium voor anderen geheel moest worden gesloten. Op zichzelf waren het geen ongeschikte mensen, mititair, die les kregen van een onderofficier en onze gebouwen verder lieten voor wat ze waren. Een hoeveelheid mosterdgas, die ze er met het oog op de volmaking van hunne praktische kennis der strijdgassen, importeerden, gaf later aan Prof. Sizoo (Prof. Coops was inmiddels, zooals U weet, reeds van het tooneel verdwenen), een welkom voorwendsel om, terwijl ieder om 7 of 8 uur 's avonds binnen moest zijn, een permanente „Ausweis" voor zich en een aantal Brandwachts te verkrijgen, die hun in staat stelde 's nachts over straat te gaan en op ieder uur in het Laboratorium aanwezig te zijn, ook toen veel later een andere Deutsche instantie eerst pertinent weigerde, ook maar een Nederlander 's avonds na 6 uur in het Laboratorium toe te laten.

De loop was met de „Gasschutzschule" nu echter eenmaal naar het Laboratorium! De „grijze muizen", die in de belendende panden hun nachtelijk verblijf hidden, brachten het bij haar „Kommandant" zoover, dat de kelders onzer laboratoria werden ingericht tot schuilkelders: het waren in de oogen van de Duitschers de veiligste kelders uit de buurt. De toilets van het Laboratoriumpersoneel, in deze kelders gelegen, werden „Wehrmachts"-eigendom en bleven ook overdag afgesloten uit voorzorg voor sabotage! Tot zoover zou alles nog draaglijk zijn gebleven: immers last had men vop de Duitschers op deze wijze nog niet veel, terwijl anderzijds de aanwezigheid van eenige Deutsche instanties een soort waarborg gaf tegen verdere Deutsche penetratie: „we zijn hier al gevorderd, dus het is onnoodig, moeite te doen om hier nog bij in te willen!" Lastig bleven de heeren natuurlijk. Menigmaal werden pijnlijke vragen gesteld: Wat zijn dat eigenlijk voor jongelui, die hier allemaal rondloopen? Studenten? Een antwoord was dan zeer moeilijk. Immers, de Duitschers konden worden geacht te weten, dat er sinds de loyaliteitsverklaring geen studenten meer konden en mochten zijn. Anderzijds was het gevaarlijk hen op de gedachte te brengen, dat de Laboratoriumruimte dan dus eigenlijk zonder emplooi en dus voor hen voor het grijpen zou liggen.

Op zekeren dag kwamen er eenige Duitsche militairen informeeren naar electromotoren, die ze zouden noodig hebben voor de „Technischer Arbeitsstab", een „Dienststelle", gevestigd in een particuliere woning aan de Prins Hendriklaan.

Bij die gelegenheid zal hun het physisch Laboratorium zijn opgevallen als een aantrekkelijke werkruimte, want eenigen tijd later, namelijk op 7 Februari 1944 verscheen „Oberstabsingenieur" Kindermann van bovengenoemde dienst vergezeld van „Stabsingenieur" Berthold, om het geheele Laboratorium te bekijken. Ze zouden het zonder twijfel in zijn geheel, met alle personeel, hebben doen vorderen, als Prof. Sizoo niet onmiddellijk het Departement, de T.N.O., alle betrokken bedrijven, de „Riistungsinspektion", en zelfs de leiding der „Gasschutzschule" in het geweer had geroepen om te redden, wat er te redden viel. De veldslag duurde met ups en downs tot Maart; Kindermann had intusschen met zijn, zegge, 11 mensen, reeds een glorieuse intocht gehouden en gedroeg zich als heer en meester in den natuurkundigen vleugel. Prof. Sizoo werd o.a. zijn kamer uitgezet en betrok die van Prof. Coops. De administratie van Jansen verhuisde naar de bibliotheek. Het resultaat van de afweerpogingen echter was, na een zee van conferenties en telefoontjes, dat in ieder geval de neutronengenerator op de tweede verdieping intact en voor het Laboratorium beschikbaar zou blijven; het gebruik van de werkplaats voor het Laboratorium te behouden bleek helaas niet mogelijk. Een pikante bijzonderheid was daarbij, dat de Duitschers teneinde ons werkkamers en werkplaatsgebruik te laten, moesten worden overtuigd van de belangrijkheid der in gang zijnde onderzoekingen, terwijl de leegge kaniërs slechts getuigden van het onderduiken van instrumentarium, studenten en assistenten. Overlegging van de personeelslijst was inmiddels door Prof. Sizoo aan Kindermann pertinent geweigerd. Het personeel was integendeel tijdig van alles op de hoogte gebracht met het consigne, dat ieder kon onderduiken, zoodra er werkzaamheden door de Duitschers zouden worden gevorderd. Jongbloed was met een deel zijner helpers reeds dadelijk begonnen, in de aangrenzende Valeriuskliniek een clandestiene werkplaats in te richten, waarheen toen en later nog menig waardevol stuk gereedschap verdween, dat aan het oog van Berthold ontsnapte. Deze zag van het laboratoriumpersoneel, behalve een drietal helpers alleen Schuller, die in zijn oog de leiding van de werkplaats had, doch die prompt verdween, een uur nadat Kindermann van hem gevegd had, bij deze „stab" in dienst te treden en door wiens afwezigheid de Duitschers

uiteraard ten zeerste waren gehandicapt.

Toen ze er eenmaal waren, gingen de Duitschers in het Laboratorium hun eigen gang, hadden ook zoo hun eigen manieren. Ik ben eens verschrikt de bibliotheek uitgekomen, denkend, dat er iemand vermoord werd, toen de portier Andriesse mij mededeelde dat Feldwebel So und So slechts in de administratiekamer telefoonde!

Nauwelijks waren in de Natuurkundige afdeeling van ons gebouw de „Kindermanner" geïnstalleerd, of er vond in de Scheikundige afdeeling een gebeurtenis plaats, die hoogst ernstige gevolgen had kunnen hebben. Een der clandestiene studenten bemerkte op Zaterdag 11 Maart 1944 om half **een**, dat er brand was uitgebroken in de Scheikunde collegezaal, waar tot 12 uur de „Gasschutzschule" was gehouden. De diagnose lag voor de liand: een brandende sigaret moest (waarschijnlijk door den Docent-Feldwebel) zijn geworpen in den papierbak onder de collegetafel, want van daaruit had de brand zijn oorsprong genomen. De boel kon tijdig worder gebluscht en alle aanwijzingen, ook het latere getuigenis van de werkster, gingen in de richting der sigaret. Door Professor Sizoo werd de Feldwebel opgebeld, nadat was afgesproken, dat de brand door een lid van het personeel zou zijn geconstateerd op den rondgang v66r de Zaterdagse sluiting van het Laboratorium: dit om de aandacht van den clandestienen student af te leiden.

De Feldwebel kwam en liep onmiddellijk op den brandhaard af, schrok, alsof hij schuld bewust zich iets herinnerde, sloch herstelde zich spoedig en haalde den „Stabsingenieur" Berthold erbij, die in de natuurkundige afdeeling bij zijn „Stab" vertoefde en met wien hij voordien vrijwel geen contact onderhield. Hij ontkende ten stelligste, dat in de collegezaal ooit zou zijn gerookt: „Hier wird niemals geraucht; jeder der raucht wird 3 Tage eingesperrt!" Later herhaalde hij deze verklaringen in het bijzijn der officieele brandweerdskundigen van de Amsterdamsche politie. Toen Prof Sizoo bij die gelegenheid een werkster liet getuigen, dat deze herhaaldelijk sigarettenstompjes, zelfs lucifers in de collegezalen aantrof, sommeerde de Duitscher hem, als subjectief beïnvloeder van het onderzoek, de zaal te verlaten. De zaak liep tenslotte zoo hoog, dat een officieel deskundige, die in verdachte sabotagegevallen rapport aan Rauter himself moest uitbrengen, door de Sicheitspolizei werd aangewezen de zaak te onderzoeken. Deze, de heer J. B. Roelofsen, inspecteur der rijksinspectie van het Brandweerwezen, kwam niet

zelf, doch stuurde een jong assistent, die op grond van den geschulpten rand van de plekken op den vloer tot de fantastische conclusie kwam: brandstichting door middel van een lichte vloeistof. Van verdachten waren de Duitschers dus thans aanklagers geworden. Dit zag er leelijk uit in een tijd, waarin op sabotage onmiddellijk de kogel volgde. Een lichtpunt was er nog: de assistent was niet zelf de man, die het rapport moest doorgeven aan Rauter, dit moest geschieden door zijn chef, den genoemden deskundige, die persoonlijk nog niet aanwezig was geweest. De assistent was zeer jong en inwendig waarschijnlijk minder zeker dan hij zich voordeed, dus allicht gevoelig voor het gevaar een blunder te zullen slaan. De politiedeskundigen, die gelukkig op de hand van Prof. Sizoo waren, gaven alle medewerking en zoo kon nog eens een slotscene worden georganiseerd, waar de conclusies van den deskundige zouden worden getoetst. Hieraan namen op verzoek van Prof. Sizoo, ook Prof. Wibaut en Prof. B. C. P. Jansen deel, die als chemici en laboratoriumdirecteuren ervaring in dergelijke brandjes bezaten. De drie hoogleeraren hadden tevoren een waar detective werk verricht en bezaten een geprononceerde opvatting over verloop en oorzaak van den brand: ontstaan in den papierbak in de ruimte midden onder de experimenteertafel, had de brand zich achter de laden in den linkervleugel dier tafel langs den tafelwand omhoog gewerkt. De laden zelf met hun inhoud waren toen weer van boven naar beneden gaan branden. Dit alles liet zich nagaan. De door jarenlange behandeling met wrijfwas doordrenkte parketvloei was inmiddels ook goed gaan branden, zoodat het vuur zich ook aan het v66r de tafel gelegen gedeelte van dien vloer had medegedeeld. De geschulpte randen konden worden verklaard door de was.

Met hun deskundige vragen brachten deze drie heeren gezamenlijk den assistent-deskundige zoo in het nauw, dat deze zijn oordeel voorloopig opschoortte en ten einde raad zijn chef opbelde, die beloofde den volgenden dag te komen. Hoewel deze het vertrouwen van de Duitschers had, bleek hij geenszins Duitschgezind en hij wist op meesterlijke wijze het onderzoek zoo te leiden, dat de conclusie luidde: een onschuldig brandje; de oorzaak werd in het midden gelaten. Na afloop van het onderzoek gaf hij den vertrouwelijken raad onmiddellijk alles in den ouden toestand te herstellen, wat aan geen doovemansooren was gezegd.

Daarmede was de zaak van de baan. Ge begrijpt echter de ontsteltenis van Prof. Sizoo, toen de voornaamste politiedeskundige hem eenige dagen later vertrouwelijk en glimlachend den raad gaf,

toch in zijn omgeving goed op te letten, aangezien hijzelf en zijn collega's er altijd door op technische gronden van overtuigd waren geweest, dat de brand **niet** onschuldig was en opzettelijk moest zijn aangestoken!

De maat der beproevingen was ook na den gelukkigen afloop van de brandaffaire nog niet vol. Op 4 Mei 1944 verscheen een Jobsbode in de persoon van Dr. Bottcher, vergezeld van twee leden der „Sicherheitspolizei". Hij bracht (het was Vrijdagavond tegen vijf uur) een „**Verfügungsverbot**", geteekend door een zekeren **Director Brocke**, dat zich uitstreckte over den geheelen inventaris van het Natuurkundig Laboratorium met inbegrip der boekerij en hij was door den „General Kommissar für Finanz und Wirtschaft", gerechtigd, ten gunste van de „Reichsstelle für Hochfrequenztechnik" te Berlin-Gatow, aan te wijzen, wat hem goedgeacht voor die „Reichsstelle" in beslag te nemen. Hij wilde meteen het geheele Laboratorium verzegelen en iedereen daaruit doen verwijderen. Prof. Sizoo wees hem erop, dat het Laboratorium een T.N.O.-laboratorium was, dat er diverse bedrijven in werkten, dat het door twee „ausserst kriegswichtige Wehrmachtsdienststellen" was gevorderd en wist het al met al zoo te draaien, dat Dr. Bottcher zich liet afschepen met de verzegeling van enkele kamers op de tweede verdieping. Overigens waren dat gewichtige kamers; bovendien bleek, dat Bottcher het speciaal had gemunt op de neutronengenerator; de trots van het laboratorium, die tot nu toe door alle gevaren was heengerold, hoewel ze bestond uit een kolossale installatie, die uiterst moeilijk te demonteeren en op te bergen was, zoodat ze indertijd bezwaarlijk met het andere instrumentarium had kunnen onderduiken.

Later bleek, dat Bottcher den volgenden dag van Amsterdam regelrecht naar Leiden was gegaan om aldaar op dezelfde wijze een deel van den inventaris van het Kamerlingh-Onnes-Laboratorium en het geheele Anorganisch-Chemisch-Laboratorium te plunderen. Ook bleek na eindeloos gezoek en veel geconferereer met allerlei instanties, dat deze man door geen der in ons land aanwezige Duitschers kon worden overvleugeld, doch vrijwel onbepaalde volmachten bezat, onder het motto: het geheime wapen. Zondag den 5den Mei werd er door Van der Maas, Yntema en andere klanten uit het Laboratorium zeer hard gewerkt: uit de verzegelde kamers, waarin indertijd die instrumenten waren opgeborgen, die na het onderduiken der andere

nog waren overgebleven in de door Kindermann gevorderde localiteiten, werden deze weggesmokkeld en verborgen. Gelukkig bleek des Maandags, dat er nog meer tijd beschikbaar was, want ook in Leiden stuitte Bottcher op allerlei tegenstand en zolang de zaak daar niet vlotte liet hij ons Laboratorium wachten; het was zoo achteraf zeer begrijpelijk, waarom hij dat als geheel had willen laten verzegelen. Toen Bottcher bij een telefoongesprek aanduidde, dat ook de bibliotheek zou worden medegevoerd als toekomstige buit, werden alle nog niet weggedoken, eenigszins kostbare boekwerken snel verwijderd en verborgen in de Valeriuskliniek, terwijl Yntema in een dag en een nacht een geheel nieuw kaartsysteem verzorgde om de lacunes aannemelijk te maken. Door wrijven over de vloer verkregen de kaarten een „gebruikt" aanzien. Het was een geluk, dat Leiden Bottcher en zijn trawanten vrij lang in beslag hield. Het heele T.N.O. apparaat kon nu doeltreffend worden ingeschakeld. Veel kon worden behouden, maar toch trof het Laboratorium een zware slag: de neutronengenerator werd weggenomen; ondanks de ernstige waarschuwing, dat deze na demonteering niet weer behoorlijk zou kunnen worden opgebouwd. Hij werd onder leiding van een N.S.B.-er, amanuensis van het Pharmaceutisch Laboratorium in Leiden, bovendien op zeer onoordeelkundige wijze afgebroken. Het Amsterdamsche personeel had van Prof. Sizoo strikte orders, overal' af te blijven. Ook zonder dat was deze namelijk 100 % zeker, dat het Bottcher nooit zou gelukken het instrument weer geheel compleet in elkaar te zetten. De V.U. kon zich derhalve de luxe permitteeren, formeel elke verantwoordelijkheid af te wijzen. De note gaie ontbrak niet: Een langs zijn neus gedane vraag van onzen instrumentmaker Knol, of de demonteur zekere edele metaaldeelen nog niet had ingevet, bracht dezen er toe dit alsnog gauw te doen, waarmede de kans op het hoogvacuum voor immer was verloren, De generator werd, na verpakt te zijn, naar Doetinchem vervoerd en is thans een ruïne.

De werkplaats, die Bottcher ook in haar geheel gaarne had willen medenemen, was reeds „beschlagnamt" door den „Stab-Kindermann en werd gelaten zooals zij was: *Dit* „kriegswichtig" bedrijf toch kon de draaibanken enz. niet ontberen. Helaas werd de V.U. daardoor weinig gebaat, want toen de geallieerden in Frankrijk opdrongen aan het einde van den zomer 1944, verliet Kindermann met zijn „Stab" Amsterdam, maar hij nam de heele werkplaats voor zoover deze lion worden vervoerd, mede. Hij was jammergenoeg een kleingheidje te vroeg met zijn roof: vlak voor de spoorwegstaking wer-

den de wagons met de kostbare machinerieën naar het Zuiden gevoerd. Ze zijn bespied tot Wychen bij Nijmegen. Toen kwam de scheiding van Zuid en Noord en het verdere lot van onze inventaris is ondanks alle nasporingen nog steeds onbekend.

Zoo berooid ging het Laboratorium den winter 1944/1945 in. De hanger heerschte in Amsterdam en de Amsterdarnmers vochten voor hun stoffe'lijk bestaan. Ook het Laboratorium was ingeschakeld in dien somberen productieslag. Waar vroeger de Wilson-camera's hun korte klappen lieten hooren, rolden nu de suikerbieten. Waar de ruk van H_2S hing, waarden thans zuurkoolgeurtjes rond: het was de tijd, dat iedereen en bijna uitsluitend aan voedsel dacht en de fabricage van „Manex" uit rnaanzaad was wel de hoogste chemische wijsheid, zooals de hoogste physische bestond in de productie van noodkachels en vergassers. Het was een trieste tijd en toch een tijd rijk aan rornantiek en saarnhoorigheidsgevoel. In Prof. Sizoo ontpopten zich kwaliteiten, die hem tot eerevoorzitter van de vereeniging van groentenhandelaren zouden moeten bestemmen. Dr Nauta zou als leider van den vakgroep kruideniers zeer goed op zijn plaats zijn geweest, om van de financieele talenten van Waalwijk van Doorn Jr' niet eens te spreken. Tusschen al die bedrijven door wist Yntema de clandestiene distributie van studieboeken en dictaten nag te verzorgen, hoewl hij toch, e,renals Jansen, de handen meer dan vol had aan de urenlange woordelijke opname van de radioberichten, die zij voor belangrijke illegale groepen constant en trouw verzorgden.

De gas- en electriciteitsmisere bracht een nieuwen tak van dienst. Prof. Sizoo had een groote gasgenerator laten bouwen, die met veel lawaai werkte, en camoufl eerde, dat het Laboratorium nog maanden clandestienen stroom bezat, toen alleen enkele ziekenhuizen dezen nag legaal konden betrekken.

Wij raken hier vruchtba:re terreinen van illegale werkzaamheid: het acculaadstation, dat door dezen stroorn werd gevoed en waar (a.a. via de Valeriuskliniek) honderden accu's van „artsen" werden opgeladen, de voortzetting van zekere ondergedoken industrieën in de ruimten van het Laboratorium, e.d. Maar over het illegale element sprak ik reeds in het begin. Laat ik hier mijn overzicht afbreken.

Wij staan thans aan een nieuw begin. Het is een tijd, waarin vele kappers politiebeampte, vele politiernannen burgerneester, vele burgerneesters minister willen warden. Zoo ooit, dan past het

thans: schoenmaker, houdt U bij Uw leest. Wie een vak kent, client zijn land en volk het best, dit intens te beoefenen.

Daarom verheugt het ons als docenten, U *in* zoo grooten getale te aanschouwen, bereid Uw taak op te nemen, waar zij werd afgebroken. Wij onzerzijds zijn van harte bereid, ook ons werk te hervatten. We gaan met Gods hulp onze faculteit weer opbouwen. Haar werk *is* niet wereldschokkend, maar de belangrijkheid van ieder werk ligt *in* de wijze, waarop het gedaan wordt; voor den werker zelf, maar daar boven uit, voor de volksgemeenschap. Bloei en Groei de Vrije Universiteit.

REDE,
GEHOUDEN BIJ DE OPENING DER LESSEN
OP 25 JUNI 1945 DOOR DEN RECTOR MAGNIFICUS
PROF. MR J. ORANJE I).

Mijne Heeren, Directeuren, Curatoren en Docenten, Dames en Heeren Studenten!

Kort vóór ik in September 1943 in een besloten vergadering in de Valeriuskliniek de hooge waardigheid van Rector Magnificus onzer Vrije Universiteit aanvaardde, ontving ik van een mijner vrienden een brief met den wensch, dat spoedig het uur mocht aanbreken, dat ik alle toen afwezigen, van Dr Colijn tot de eerstejaars toe, zou kunnen welkom heeten. Hoe anders is het alles geloopt.

Als wij ons nog eens probeeren terug te denken in die dagen, moeten wij wel bekennen, dat wij toen geen flauw idee hadden van wat ons nog te wachten stond. Ja, konden wij ons eigenlijk op den schoonen Sden Mei 1945, den dag der bevrijding, indenken, hoe het zou zijn op dezen 25sten Juni?

Voor ieder, die niet met oogkleppen rondloopt, is het nu na zeven weken vrijheid wel duidelijk, dat wij op een smallen dam loopen met aan weerszijden een gapenden afgrond en in dien dam bovendien nog tallooze bomkraters.

In dit plechtige uur, waarin wij, die door de gevaren heen gekomen zijn, samen mogen danken voor onuitsprekelijke genade, samen moeten treuren om onpeilbaar verdriet, samen mogen bidden om bewaring en uitredding en kracht en wijsheid en om alles wat wij

1) Deze rede werd uitgesproken in de aula van het Muzieklyceum te Amsterdam

noodig hebben, om onzen weg te bewandelen - om onzen moeilijken weg te doorworstelen - op een Gode welgevallige wijze, in dit plechtige uur willen wij herdenken en willeri wij vooruitzien, willen wij trachten, elkaar een hart onder den riem te steken, elkaar te wijzen, waar de bomkraters liggen en hoe wij moeten probeeren het smalle pad te gaan, dat voor ons ligt.

Wij zijn den oorlog, God zij dank, doorgekomen, als Vereeniging voor Hoeger Onderwijs op Gereformeerden Grondslag, als Vrije Universiteit, als individuen. Met verontwaardiging wijzen wij het iudicium af, dat „Het Parool" meende te moeten vellen over alle Universiteiten en Hoogescholen in Nederland, behalve Leiden. Over de anderen spreek ik niet, noch in bonam, noch in malam partem. Ik spreek over onszelf. Voor **ons** is er **alle** recht op vreugdebetoon.

In de eerste plaats iets over de Vereeniging. Directeuren hadden het niet gemakkelijk. Op hen is dikwijls een aanval gedaan. Gij vergunt mij wel, in dit uur slechts zeer summier te spreken. Een bredere uiteenzetting hoop ik te mogen geven in September bij de overdracht van het Rectoraat. Directeuren dan hebben - dit mag met groote waardeering en dankbare bewondering warden vastgesteld - een vasten koers gestuurd. Zij hebben Rutgers niet laten vallen, toen geëischt werd, dat hij baan maakte voor een ander, liefst voor Van Schelven. Zij hebben Hellema en Versteeg niet laten vallen, toen geëischt werd, dat dezen niet zouden optreden. Zij hebben niet gearzeld, de Universiteit te laten dichtgaan, toen onderteekening van de loyaliteitsverklaring door Van Dam, den perfiden lafaard, en door Seyss Inquart, den verachtelijken verrader, verplicht gesteld werd.

Wij, Docenten en Studenten zeggen U, Mijne Heeren Directeuren, voor dit moedige gedrag openlijk dank.

Dank breng ik ook aan het gedeelte van het Nederlandsche volk dat op zoo ruime wijze voor de gelden gezorgd heeft, die noodig waren voor de instandhouding van deze Universiteit. Over het algemeen heeft men begrepen, dat een Universiteit, die niet of slechts clandestien werkt, toch veel geld noodig heeft.

Ook U, Mijne Heeren Curatoren, laten wij deelen in den dank, dien wij Directeuren brengen. Het is ons bekend, dat de besluiten, waar het op aankwam, steeds genomen werden door Directeuren en Curatoren samen. Gij hebt de verantwoordelijkheid mede gedragen en Gij hebt U niet achter formeele gronden verscholen,

om U daaraan te onttrekken. Gij hebt ook aan de toekomst gedacht, zooals blijkt uit de voortvarendheid, waarmede, onmiddellijk na de bevrijding, een aantal nieuwe hoogleeraren zijn benoemd. Gij hebt ook Uw uiterste best gedaan, een Economische Faculteit gereed te hebben. Dat die er nu nog niet komt, is Uw schuld niet. De dignitarissen zijn niet gevonden, om de belangrijkste leerstoelen te bezetten. Ik mag wel wereldkundig maken, dat de onderhandelingen voortgezet werden, om toch een Economische Faculteit in het leven te roepen, zoo mogelijk. nog v66r den nieuwen cursus.

Enkele woorden thans over de Docenten. Tot wetenschappelijken arbeid kwamen lang niet allen. Sommigen hebben echter dezen arbeid kunnen voortzetten. Voor hun doorzettingsvermogen, om dit onder zoo ongunstige omstandigheden te doen, komt hun een woord van lof toe. Het was vroeger niet ieders taak of vermogen, leiding te geven op ander dan zuiver wetenschappelijk gebied. Moeilijk kan men hun ten kwade duiden, dat zij dit ook in den bezettingstijd niet deden.

Onder ons waren er, die, ook nu, leiding hebben gegeven: Ik mag in de allereerste plaats wel met groote pieteit den naam noemen van onzen Rutgers, dien wij zoo smartelijk missen. Over Rutgers hoop ik straks nog te spreken, als ik met U de dooden en vermisten herdenk.

Van de overlevenden mag ik voorts wel v66r alle anderen noemen onzen Coops. Coops, Gij hebt U vorstelijk gedragen. Gij hebt verzet geboden op velerlei terrein, Gij zijt een voorbeeld en prikkel geweest voor collegae en leerlingen. Gij hebt onbeschrijfelijk geleden. En elken dag nog, wanneer wij over de Vrije Universiteit spreken of denken, voelen wij een innige dankbaarheid voor Uw redding. Wij zijn U onuitsprekelijk dankbaar voor wat Gij gedaan hebt voor ons geliefde Vaderland. Dat Gij in September als Rector hoopt op te treden is een eer voor de Alma Mater.

Waterink is een bran van kracht geweest. De studenten hebben U nooit tevergeefs om raad gevraagd. Zij wisten, dat zij, als zij zich tot U wendden, een man van kracht vonden, die niet vreesde. Een ridder zonder vrees of blaam - zoo zijt Gij uit den strijd met S.D. en S.S. gekomen. Wij vergeten niet, wat Gij voor velen buiten de Universiteit geweest zijt. Menschen, die niet meer wisten, waar zij het zoeken moesten, kwamen tot U in groote menigte. En nooit hebt Ge niet-thuis gegeven. Uw moedige strijd in het „Calvinistische Weekblad" staat ons nog levendig voor oogen. Meer-

malen hebt Gij in levensgevaar verkeerd. God zij geloofd om Uw werk en Uw behoud.

Alle sluiers over den bezettingstijd zijn nog niet weggevaagd. Toch weten wij nu ook, dat onze oude Van Gelderen, een m.l.n, wien wij het zeker niet zouden hebben euvel geduid, als hij passief gebleven was in dezen tijd, vele maanden lang onderdak verschaft heeft aan den Opperrabijn en zijn vrouw. Van Gelderen, Gij zijt ons er nog liever om geworden dan Gij, oprechte onder de op-rechten, reeds waart.

Dat Dooyeweerd langen tijd een Jodin geherbergd heeft, was den bezoekers van zijn huis, voor zoover zij eenig gevoel van rassenkunde hebben, bekend, zoodra zij aangebeld hadden.

Wat Van der Horst heeft gedaan, is niet met eenige korte woorden gezegd. Mag ik volstaan met te vermelden, dat vele Joden door hem gered zijn en dat hij niet nagelaten heeft, de Valeriuskliniek ook op velerlei andere wijze te exploiteeren ten gunste van het Vaderland en ten detrimente van den vijand? Illegale accu's werden met illegalen stroom gevoed. Het aantal vergaderingen van clandestienen aard, dat in zijn vergaderkamer bijeen kwam, noch ook dat van de kopjes koffie en thee waarmede K.P.-ers, illegale professoren en vertrouwensmannen werden gelaafd, is ook maar bij benadering te schatten.

Nog twee namen noem ik U: die van Koksma en van G. J. Sizoo. Zij waren niet, voor zoover mij bekend, betrokken bij een georganiseerde verzetsgroep, maar, als ik het zoo zeggen mag, zij waren van binnen en van buiten een en al verzet, verzet, verzet. Heht dank voor Uw steun aan Studenten en buitenstaanders. Gij Koksma nog in het bijzonder vopr Uw werk in den tijd van het clandestiene interacademiale overleg; Gij, *Sizoo* nog in het bijzonder voor Uw strijd om het Laboratorium. Het is wel zwaar gehavend uit de branding gekomen, maar Gij hebt met list en moed de vele belagers om den tuin geleid. De dieven, die bij U kwamen rooven, werden zelf, door U op meesterlijke wijze bestolen en beroofd. Van wat zij meenamen hebben zij overigens dank zij Uw sabotage niet veel plezier beleefd. Dat Gij spoedig in het bezit moogt komen van een electronen-generator van een millioen volt, wordt U hartelijk toegewenscht. Dat zal niet in de laatste plaats vreugde verschaffen aan de vele studenten en hun verwanten, aan wier heil Gij gewerkt hebt via de commissie, waarvan Prof. Kluyver voorzitter en Gij zelf een der verdienstelijkste leden geweest zijt.

Mag ik aan mijn korte resume van het werk van enkele hoogleeraren toevoegen een woord van blijde dankbaarheid voor den terugkeer van de heeren Grosheide Jr, Haantjes en Versteeg in ons midden, na lange en ongetwijfeld verdienstelijke afwezigheid uit den kring van hun gezin en van de Universiteit?

Ten aanzien van alle docenten - ik meen, dat hier geen uitzonderingen bestaan - mag ik met erkentelijkheid gewag maken van hun clandestienen arbeid. Honderden zwarte tentamina zijn door onze docenten afgenomen aan tallooze studenten van onze eigen en van naar ik meen alle andere Nederlandsche Uiversiteiten. Het is onze Universiteit een eer geweest, dezen arbeid te kunnen verrichten.

Thans mag ik met enkele sobere woorden gedenken, wat de studenten in den bezettingstijd hebben gedaan. Straks spreek ik over de gevallen en vermisten. Nu gedenk ik, hoe talloozen onder onze studenten de gevaren getrotseerd hebben van het onderduiken, hoe in vele takken van verzetswerk onze studenten aanwezig waren en liun leven op het spel zett-en, hoe zij practisch allen geweigerd hebben, de loyaliteitsverklaring te teekenen en hoe zij op enkelen na zich onttrokken hebben aan het gaan naar Duitschland. De studenten van de Vrije Universiteit, het mag met warme voldoening warden geconstateerd, hebben voor den vijand niet gebogen.

U, mijne Heeren leden van de contactgroep van de Vrije Universiteit, past het mij in het bijzonder te danken. Gij hebt onze Universiteit belangrijke diensten verleend. Gij hebt de lijnen strak getrokken. Gij zijt voor Uw mede-studenten een voorbeeld geweest van plichtsbetrachting en moed. Het is mij, als Rector Magnificus dezer Universiteit, een eer, in het werk der zuivering met U nauw samen te werken en ik reken ook voor de toekomst op Uw bereidwilligheid, op den ingeslagen weg voort te gaan.

Met een enkel woord heb ik reeds over de materiele schade van de Universiteit gerept. Het Laboratorium aan de De Lairesestraat is wel het meest geplunderde in geheel Nederland. Overigens zijn wij er goed afgekomen. Wij hebben geen gelden afgestaan aan de georganiseerde rooversbende onder Muller-Lehning. Onze gebouwen zijn niet beschadigd. Onze bibliotheek is niet gehavend. God zij gedankt voor deze stoffelijke zegeningen.

Tot zoover voorloopig over het verleden.

En nu over de toekomst.

Wij krijgen als Vrije Universiteit opnieuw een kans. Wij *zijn* niet vernietigd, zooals zooveel helaas wel in ons Vaderland. Wij hebben ons te bezinnen op de vraag, of onze Universiteit op dezelfde wijze als v66r den oorlog moet doorwerken. Het feit alleen, dat ons geen blaam treft voor onze houding in den oorlog, is niet voldoende rechtvaardigheidsgrond voor ons bestaan. Een felle aanval op ons recht van bestaan staat ongetwijfeld te wachten. Van alle kanten wordt de leuze van de eenheid aangeheven, worden wij beschuldigd van sectarisme en schotjes-geest, wordt aangedrongen op verflauwing der grenzen. Wij komen er niet mee, als wij wijzen op ons verleden. Wij zullen opnieuw den strijd om het naakte bestaan, ook als Universiteit, hebben te voeren.

Zijn wij gelouterd uit den strijd te voorschijn gekomen? Zijn wij bereid, onze beginselen te handhaven tegen den geest dezer eeuw? Eerste eisch, dien ik U allen, in welke functie Gij hier ook aanwezig zijt, moet voorhouden is: wordt wakker, wordt wakker, want de nood is groot!

Deze kreet geldt ook voor de taak van studenten en docenten beiden. Men mag niet verwachten, dat de studenten ermede genoegen zullen nemen, als de hoogleraren zouden falen in het onderkennen van de eischen, die de nieuwe omstandigheden hun stellen. Om enkele dingen te noemen: zij verwachten een nauwer contact tusschen hoogleeraren en studenten dan vroeger bestond. En m.i. te recht. De taak van een hoogleeraar is niet slechts, den studenten de noodige schoolsche wijsheid bij te brengen. Veel te weinig werd aandacht besteed aan de grootsche taak van den docent, den student te vormen tot een leidsman op zijn toekomstig terrein. Mede van de studenten moet het Vaderland het hebben. Zij zullen in vele gevallen het voortouw moeten trekken. Zij zullen door ons daartoe moeten worden voorbereid.

Een andere gerechtvaardigde eisch is, dat wij ons bezinnen op de vraag, hoe wij het wetenschappelijk gedeelte van onze taak zullen vervullen. Meer aandacht zal ook in de a-faculteiten moeten worden besteed aan de practica. Reeds v66r den oorlog was dit menig docent \uidelijk geworden. Ernstig zullen wij allen ons op dit vraagstuk hebben toe te leggen.

Anderzijds zullen de -tudenten niet kunnen verwachten, dat de docenten zich tevreden zullen stellen met een studentenmaatschappij, die op den ouden voet voortgaat met de studie alleen maar te

beschouwen als een middel om in den kortst mogelijken tijd en met de minst mogelijke inspanning een wetenschappelijken graad te behalen. Van de studenten wordt verwacht, dat zij met meer toegewijldheid zich zullen toeleggen op het zich voorbereiden voor een taak in de maatschappij. Meer belangstelling mag worden verwacht voor de wetenschap, meer ijver voor de practica, meer inzicht in het feit, dat het een zeer bijzonder voorrecht is te behoreen tot die gebenedijden, die hun leven in de maatschappij mogen voorbereiden door werk van de allerhoogste kwaliteit.

Mag ik in alle bescheidenheid ook een enkel woord richten tot U, Mijne Heeren Directeuren en Curatoren? Wil de Vrije Universiteit slagen in haar streven te zijn een Universiteit, die leerlingen aflevert, beter en grondiger voorbereid voor het leven dan aan welke andere Universiteit ook, dan rust op Uw schouders een uiterst zware taak. Dan zult Gij onvermoeid moeten blijven streven naar versterking van de faculteiten en ook naar uitbreiding van haar getal. De Senaat zal zeker tot U komen met zwaar te vervullen verlangens. Hij zal U vragen om meer assistenten. Hij zal U vragen om meer laboratoria en om meer boeken en om meer gebouwen en om meer instrumenten. Hij zal U vragen om een Economische faculteit en om een Medische faculteit en om uitbreiding van het aantal te doceeren vakken in de bestaande faculteiten.

En van U, mijne Heeren Curatoren, zal de Senaat vragen, onvermoeide aandacht te besteden aan het onderwijs. De Senaat zal van U verwachten, dat Gij misstanden in de faculteiten zult bestrijden, dat Gij ver vooruit ziet met het oog op te vervullen leerstoelen, dat Gij aanmoedigt tot studeeren ook na het behalen van wetenschappelijke graden, dat Gij speurt naar alles wat groei en bloei der Universiteit kan bevorderen.

Dat Gij in beginsel bereid zijt, mijne Heeren Directeuren en Curatoren, de juridische faculteit te bezetten met zeven gewone en twee buitengewone hoogleeraren en met een docent voor het notariaat; dat Gij twee lectoraten in de Wis- en Natuurkundige faculteit hebt omgezet in professoraten - het zijn verblijdende dingen. Maar de Senaat is nog lang niet voldaan. Wij rekenen op U. Ik hoop, dat Gij U in ons, docenten en studenten, niet teleurgesteld zult zien. Wij zijn van het vaste voornemen vervuld, de geboden kansen te grijpen.

Moeilijk zal onze weg zijn. Ons Vaderland verkeert in een veel meer desolaten toestand, dan wij hadden kunnen vreezen. De bevolking is nog niet geneigd, de schouders onder het werk te zetten. Allerwegen heerscht defaitisme en apathie. Laat ons, docenten en studenten, het voorbeeld geven. Laat onze Universiteit een bezige bij worden. Laten wij Nederland laten zien, hoe er aangepakt moet worden. Laat van ons niet gezegd worden, dat de hoogleeraren niets geleerd hebben en dat de studenten alleen maar in de rij staan voor de bioscopen.

Dat zijn wij verplicht aan het Nederlandsche volk in zijn geheel, dat herrijzen moet uit de apathie en lethargie, waarin het vervallen is. Dat zijn wij verplicht aan degenen, die het onze Universiteit financieel mogelijk maken, te werken. Dat zijn wij verplicht aan het voorgeslacht, dat zoo onnoemelijk veel heeft over gehad voor de totstandkoming en instandhouding van onze Universiteit. Dat zij wij verplicht aan degenen van ons, die vielen voor het Vaderland.

Laat ons hen staande gedenken.

Ik neem U mee allereerst naar Ilmenau, een dorpje in Thiiringen, In een groot, leeg, koud hotel, gelegen op een heuvel, met een uitzicht, onvergelijkelijk schoon, in schrijnende tegenstelling met de misdaad, die hier bedreven werd, leefde onze President-Directeur Dr Hendrikus Colijn de laatste jaren van zijn actieve leven in vereenzaamde, tergende, sloopende inactiviteit. Daarheen werd hij verbannen, omdat hij al zijn leven gestaan had op de bres in den strijd tegen ongeloof en revolutie. Daar leed hij gebrek, daar hunkerde hij naar de vrijheid, daar droomde hij van een terugkeer tot activiteit, ondanks zijn hoogen leeftijd, ten gunste van zijn vertrapte Vaderland. Daar stierf hij. En in zijn verbanningsoord werd hij begraven. Wij gedenken in deze samenkomst dankbaar wat Colijn voor onze Universiteit gedaan heeft. Wij danken God ervoor, dat deze sterke man een der onzen geweest is.

Ik neem U mee, nu naar de Kerkstraat in onze goede stad, op dien avond, toen een auto er kwam aanrijden, waarin onze Curator Ds Taeke Ferwerda, zoo juist uit zijn huis gehaald, vervoerd werd, samen met den heldhaftigen koster Van der Baan, om aan den achterkant van de Keizersgrachtkerk als een hond neergeschoten te worden. Daar is hij blijven liggen op de straat, daar heeft zijn edel bloed de keien rood gekleurd.

Wij gedenken in deze samenkomst dankbaar, wat deze man Gods voor onze Universiteit gedaan heeft. Wij danken God ervoor, dat deze blijmoedige Christen een der onzen geweest is.

Nu neem ik U mee, naar eeli gevangenis in Duitschland, waarheen eindelijk, na maandenlange martelende omzwervingen, onze professor Mr Victor Henri Rutgers gesleept is. Wie zal kunnen peilen, wat er in dezen man omgegaan is al die lange maanden van vernederende gevangenschap? Wij weten, hoe hij terugkwam uit Scheveningen, na vijf maanden eenzame opsluiting, ongebroken, gereed zich dadelijk weer geheel in den strijd tegen het verachtelijke Duitschland te werpen. Hoe herinneren zich degenen onzer, die op de hoogte waren van zijn reisplannen, hoe hij, jeugdig en moedig ondanks zijn 66 jaren, afscheid van ons nam, toen hij in een open boot naar Engeland ging vertrekken, omdat hij het zijn plicht achtte. Hij aarzelde niet, zijn leven in de waagschaal te stellen, toen hij meende, dat hij door die reis zijn Vaderland, zijn Koningin, zijn Hemelschen, Vader kon dienen. Het gaat toch U wel als mij - als wij hem tevergeefs zoeken in onze rij, nu, hier, vandaag - dat wij nauwelijks een snik kunnen onderdrukken. Wij missen hem zoo vreeselijk.

Wij gedenken in deze samenkomst dankbaar, wat deze veelzijdig begaafde man voor onze Universiteit gedaan heeft. Wij danken God ervoor, dat deze fijnbesnaarde geest een der onzen geweest is.

Gaarne zou ik U nog medenemen naar al die plaatsen, waar studenten van ons zijn omgekomen of omgebracht. Helaas, ik weet ze nog niet alle en ik weet van sommigen niet veel meer, dan dat zij omgekomen zijn. Misschien kan ik in September uitvoeriger mededeelingen doen dan thans.

Als een der eersten uit onzen kring stierf, tijdens zijn wegvoering uit een gevangenis in Nederland naar Duitschland, de student in de theologie Jan Peppink. Zijn tragisch overlijden heeft ons diep getroffen. Hij stierf reeds op 2 September 1942.

Sommigen kwamen om bij bombardementen of in concentratiekampen. Wij gedenken Evert Willem Hissink; hij ging naar Duitschland, nadat hij, toen hij aan de Stedelijke Universiteit te Amsterdam als juridisch student niet langer terecht kon, eenigen tijd rechten aan onze Universiteit gestudeerd had. Tot zijn ouders

had hij gezegd: Gij hebt mij opgevoed tot een zelfstandig denkend mensch, en voor God en mijn geweten kan ik niet anders doen dan naar Duitschland gaan.

In de Knorr Bremsefabrik te Berlijn moest hij het zwaarste werk doen. Hij heeft veel voor zijn mede-studenten beteekend. Op 22 November 1943 werd hij door een bom gedood en eenige weken later gaaf en met een rustige uitdrukking op het gelaat van onder het puin gehaald. Op 26 December 1943 werd hij begraven na een rouwdienst, geleid door Daan van der Meulen. De arbeiders en studenten uit zijn kamp betaalden gezamenlijk de begrafenis.

Wij gedenken Willem Schmidt. Op 5 Augustus 1944 werd Schmidt, die student in de Wis- en Natuurkunde aan onze Universiteit was, bij een bomaanval in Dollbergen gedood. Hij werd geheel gaaf doch levenloos gevonden. Op 8 Augustus 1944 werd hij te Dollbergen begraven. Zijn moeder vindt groote troost erin, dat hij een steek Godsvertrouwen had. In een zijner laatste brieven getuigde hij: God overwint alles, zelfs den dood.

Frans Nicolaas Erdsieck, die voor het notariaat studeerde, overleed op 23 Januari 1944 in een strafkamp bij Berlijn. Zijn ouders getuigen van hem, dat hij leefde als een goed Christen.

Arnold van den Hoek, student in de Wis- en Natuurkunde, be-gaafd en bekend schaakspeler, werd in Watenstedt te werk gesteld. Hij kwam om het leven door den luchtdruk van een ontplofte bom, op 14 Januari 1945. Zijn ouders vinden grooten troost in zijn belijdenis van zijn geloof. Toen hij met Kerstmis van de 48 uur er 36 in de fabriek moest doorbrengen, geheel alleen in een ketel-huis, schreef hij, dat hij door Gods genade Kerstmis had gevierd als nooit tevoren en dat hij het Eere zij God gezongen had met geen andere begeleiding dan loeiende turbines.

De namen der studenten van de Vrije Universiteit, die gefusilleerd werden, vormen een lange lijst.

Lodewijk van Duuren, student in Wis- en Natuurkunde, werd op 9 Augustus 1944 gefusilleerd op grond van velerlei illegaal werk, hoofdzakelijk in verband met de organisatie van „Trouw". De hoogleeraren van zijn faculteit beschrijven hem als een scherpzinnig en toegewfd student, een van de meest begaafden der faculteit, van

wien men de grootste verwachtingen had. Op het oog zag men niet in hem den verzetsman, doch degenen, die hem kenden, wisten van zijn groote energie en dapperheid.

Onze studenten Cornelis Yno George Dijksterhuis en Jan Goldschmeding, beiden student in de theologie, werden op 11 October 1944 gefusilleerd. Zij waren bij hun vrienden bekend om hun moed en activiteit in het verzet tegen den vijand. Zij vielen als slachtoffers van een van de meest brutale repressaille-moorden, die in deze stad werden begaan.

Over den student Hobbes Dijkstra, die Wis- en Natuurkunde bij ons studeerde, ontving ik het bericht, dat hij kart voor de bevrijding, op 7 April 1945, gefusilleerd werd, in zijn werk als Sectie-Commandant van den O. D. In zijn laatsten brief schreef hij woorden, die voor zijn familie van grooten troost zijn. Hij zeide daarin: „Ik heb gekozen met God's hulp voor een korter leven in Zijn dienst (al is het met vele gebreken) tegen een langer leven met een sprekend geweten.”

Eenzelfde droevig bericht van overlijden tengevolge van fusilleering kwam er over den student in de theologie Egbert Mark Wierda. Kort voor de bevrijding werd hij op wreede wijze in Leeuwarden gedood. Ook hij stierf in den strijd voor het vaderland als een held.

Sep Postma, juridisch student, werd eveneens gefusilleerd. In Maart 1944 was hij in Engeland aangekomen. In Augustus is hij met een parachute in Nederland teruggekomen, na opgeleid te zijn tot verbindingsofficier voor het geallieerde hoofdkwartier. Gedurende vier maanden heeft hij zijn vaderland als zoodanig gediend. In Utrecht werd hij gegrepen en in Apeldoorn werd hij op 2 December 1944 doodgeschoten, midden in de procedure vermoord.

Over het lot van menigen student verkeerden wij nag in martelende onzekerheid. Zoo over dat van Antonie Sjakes, student in de Wis- en Natuurkunde.

Enkelen, waarvan tot voor kort eveneens niets bekend was en waarover groote zorg bestond, zijn tot onze groote blijdschap heelhuids teruggekeerd. Ik denk aan de studenten in de Wis- en

Natuurkunde Wuis, Benjamins, Los en Kes, die terugkwamen uit Sachsenhausen-Oranienburg.

Wij gedenken in deze samenkomst al die studenten, die ten gevolge van den aanval op ons Vaderland hun jonge leven verloren hebben. Wij zijn dankbaar, dat er zoovelen onder ons bereid waren, hun leven voor het Vaderland te wagen.

Wij gedenken ook de verwanten van al onze dooden. Wie schetst het leed, wie telt de tranen, die er vergoten zijn.

Wij bidden God: help hen allen en troost hen door de wetenschap, dat de dooden den goeden strijd gestreden hebben.

Hier zijn wij nu. Wij zijn gespaard. Wij kunnen weer werken aan den wederopbouw van ons Vaderland.

Ziet Gij hen, die vermoord werden, niet staan voor de loopenden geweren en staren zij U niet aan? Kijken ze U niet recht in de oogen en zeggen *zij* niet: wij gaan sterven, zoo dadelijk. Wij hebben ons leven gegeven, ook voor U.

Antwoorden wij dan: Ja, wij zien U. Maar wij durven U ook recht in de oogen kijken. Want Gij gaat sterven voor het Vaderland. God vergunt ons te leven, te werken en te strijden, desnoods ook te sterven voor datzelfde lieve Vaderland.

Het Vaderland heeft U noodig, U Directeuren, U Curatoren, U hoogleeraren, lectoren en andere docenten, ja ook U, studenten, U nog het meest, want Gij zijt jong en Gij hebt nog zoovele jaren voor U.

Wordt wakker, word t wakker, want de nood is groot.
Ik heb gezegd.

REDE IN DE PLECHTIGE BIJEENKOMST VAN HET
STUDENTENCORPS AAN DE VRIJE UNIVERSITEIT, TER HERDENKING
VAN DE GEVALLEN EERELEDEN EN LEDEN,
GEHOUDEN OP MAANDAG 25 JUNI 1945 DES AVONDS 7.45 UUR IN
DE ENGELSCH Kerk OP HET BEGIJNHOF,
UITGESPROKEN DOOR PROF. DR. J. WATERINK.

Orde van den dienst:

Opening

- 1 Votum
- 2 Zingen: Psalm 60 : 1 en 2
- 3 Declamatie: Psalm 55
- 4 Gebed
- 5 Herdenking van de gevallen
- 6 Declamatie: „De Achttien Dooden" van Jan Campert
- 7 Zingen: Gezang 5 : 4
- 8 Schriftlezing
- 9 Toespraak
- 10 Zingen: Gezang 23 : 2
- 11 Declamatie: Romeinen 8 : 31 v.v.
- 12 Dankgebed
- 13 Zingen: 2e en 6e couplet van het Wilhelmus
- 14 Zegenbede.

Herdenking:

Wij gedenken hen, die gevallen zijn door het geweld van den vijand.
Zij vielen, onze eereleden

Taeke Ferwerda

Victor Henri Rutgers.

Uit den kring van het Studentencorps vielen, voorzoover thans bekend:

Cornelis Chardon

Lodewijk van Duuren

Louis Cornelis Dijkman
Cornelis Yno George Dijksterhuis
Hobbes Dijkstra
Frans Nicolaas Erdtsieck
Jan Goldschmeding
Arnold Johan van den Hoek
Antonie Klaasse
Jan Peppink
Seerp Postma
Willem Schmidt
Egbert Mark Wierda.

Toespraak.

Ik lees U voor enkele gedeelten uit de profetie van Jesaja.

Jesaja 57 : 1 en 2.

De rechtvaardige komt am, en er is niemand, die het ter harte neemt; en de weldadige lieden worden weggeraapt, zonder dat er iemand op let, dat de rechtvaardige weggeraapt wordt voor het kwaad.

Hij zal ingaan in den vrede; zij zullen rusten op hunne slaapsteden, een iegelijk, die in zijn oprechtheid gewandeld heeft.

Jesaja 55 : 8 en 9.

Want Mijne gedachten zijn niet ulieder gedachten, en uwe wegen zijn niet Mijne wegen, spreekt de Heere.

Want gelijk de hemelen hooger zijn dan de aarde, alzoo zijn Mijne wegen hooger dan uwe wegen, en Mijne gedachten dan ulieder gedachten.

Jesaja 57 : 15.

Want alzoo zegt de Hoage en Verhevene, Die in de eeuwigheid woont, en Wiens naam heilig is: Ik woon in de hoogte en in het heilige, en bij dien, die van eenen verbrijzelden en nederigen geest is, opdat Ik levend make den geest der nederigen, en opdat Ik levend make het hart der verbrijzelden.

Jesaja 54 : 7, 8 en 10.

Voor een klein oogenblik heb ik U verlaten; maar met groote ontfermingen zal ik u vergaderen.

In een kleinen toorn heb ik Mijn aalgezicht van u een oogenblik verborgen; maar met eeuwige goedertierenheid zal ik Mij uwer ontfermen, zegt de Heere uw Verlosser.

Want bergen zullen wijken, en heuvelen wankelen; maar Mijne

goedertierenheid zal van u niet wijken, en het verbond Mijns vredes zal niet wankelen, zegt de Heere, uw Ontfermer.

Mijne hoarders,

Wij zijn bijeen om te gedenken, om te spreken van onzen rouw en om te verstaan, om ons te bezinnen op, onze roeping.

Wij staan midden in de geweldigste historie, die de wereld ooit aanschouwde.

Midden in die historie is God bezig af te breken. Af te breken veel, zeer veel, dat ons lief was. Wij hebben moeten loslaten, wat wij gaarne met bei onze handen hadden willen vast houden. God heeft los gebroken van ons hart, dat, waarvan ons hart niet scheiden wilde.

Wij bouwden onze hoop, onze verwachting, onze idealen, en God brak er dwars doorheen en weg viel zoo menig schoons, dat wij onszelf, dat wij aan Gods kerk, dat wij aan Gods zaak hadden toegedacht. Wij hadden een kring, onzen kring van vrienden; vrienden ook, die wij hoog vereerden; mannen als Rutgers en Ferwerda, die wij meenden, dat in Gods koninkrijk moeilijk konden worden gemist; en God breekt dwars door onze meening en door onze gedachten heen; en wij kunnen slechts stil zijn.

De Almachtige breekt, wie zal dan bouwen?

Zie, God zelf is bezig te bouwen. Nooit maakt hij een breuk enkel om te verbreken. Nooit slaat hij enkel om te treffen. Nooit neemt hij weg enkel opdat wij zouden missen. Hij breekt altijd om te bouwen, hij slaat om te heelen, hij neemt weg om te geven.

Wie dit niet kan zien en wie niet in geloof dit mysterie in Gods handen kan laten, die staat in uren van herdenking, als deze, stom. Die staart zich blind op het leed, die voelt enkel het schrijnen van het verlies.

Maar wie door genade geloof behield en in geloof aanvaardt, wat geschiedde, die verstaat, dat God wilde bouwen, zij het ook op een wijze, die wij niet direct begrijpen. Hij wilde vormen Zijn strijders, Hij wilde opvoeden Zijn kinderen, Hij wilde aangorden Zijn helden, ook en juist door wat Hij bracht aan smart en leed en rouw. Hij wilde ons en ons geslacht, Hij wilde jonge menschen inzonderheid, leeren wat het offer is voor het vaderland en wat het offer is voor heilige beginselen, opdat wij aan het vaderland des te meer verbonden zouden zijn en, door geloof, aan het leven door de kracht van de beginselen des te meer toegewijd.

Want oak in het chaotisch uitziende totaal van **het** gebeuren van de laatste maanden is Chrism's Koning. Oak in de concentratiekampen, oak in de Kerkstraat, waar Taeke Ferwerda viel, oak in de gevangenis in Bocholt, waar Rutgers langzaam -werd vermoord was Chrism's Koning. Oak daar was Hem gegeven alle macht.

Dit is onze kracht en dit is de eenig bestaanbare kracht, dat wij gelooven *in* de vastheid van de truw en de beloften van onzen Heer.

0, zeker, ik weet het wel. Dit klinkt paradoxaal: Immanuel Koning *in* de door oorlog, door tyrannie, door sadisme gemartelde wereld; het is schier onaannemelijk: onze Heiland Koning, als Zijn dienstknechten warden gedood door een schendende hand.

En toch! uiteindelijk beheerschte Hij wat er gebeurde. Zij zijn gevallen, onze vrienden, als een vrucht van het bestel van Koning Chrism's over de wereld. Hun dood was noodig voor de glorie van Jezus Chrism's en-voor hun eigen triumph.

Want door den chaos heen laat de Koning van hemel en aarde de zondevrucht rijpen. Hij laat toe, dat zondaren een tijdlang schijnen te triumpheeren, opdat heel de wereld zou *zien*, hoe *bitter*, hoe giftig de vrucht van de zonde is. Menschen moeten door alle ellende heen zich leeren buigen om te zeggen: 0, God, wij kunnen het niet en de zonde brengt alleen maar den dood. En Christus laat toe, Christus wil, dat aan Zijn kinderen, die rijp zijn voor den hemel, die onmacht van Satan wordt gedemonstreerd; en Zijn kinderen vreezen niet hem, die slechts het lichaam kan dooden, maar de ziel niet dooden kan.

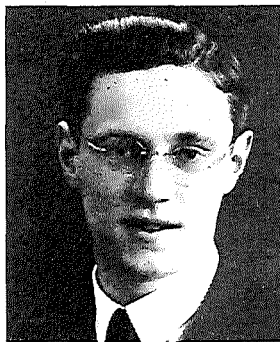
Onze God laat toe, dat onder het regiment van Koning Christus zijn kinderen martelaren warden. Ja, want zoo alleen kan de wereld zien, dat een martelaar het leven heeft en Gods vijarid den dood.

Nu gedenken wij hen, die door wreed geweld van den vijand heengingen. Wij gedenken onze dooden.

Wij gedenken hen als offer. Immers, de meesten hebben het geweten, welk offer zij mogelijkerwijs zouden moeten brengen en allen, die heengingen, vielen als een offer voor de vrijheid van het vaderland. Omdat de wreede vijand *in* hen vijanden zag. Daarom wilde hij hen treffen en zoo werden zij offer, offer der vrijheid, offer onzer nationale standvastigheid.

En niet alleen zij waren het, die het offer brachten. Wij denken bij

Studenten in de Faculteit der Theologie:

C. IJ. G. Dijksterhuis

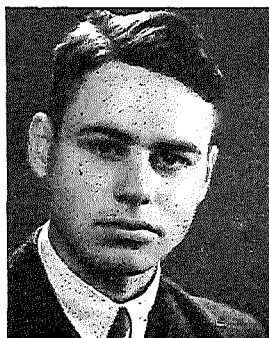
J. Goldschmeding

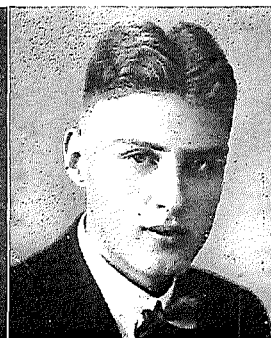
H. de Jong

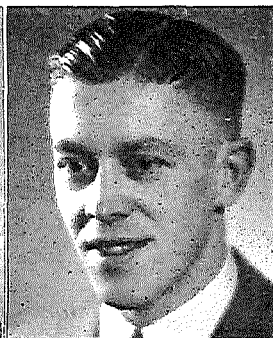
Ds. H. R. de Jong

M. F. van der Meulen

J. Peppink

E. M. Wierda

de ouderen aan hun vrouwen en kinderen. Bij de jongeren aan hun vaders en moeders en hun verloofden. Zij hebben het geweten. Maar zij zijn niet teruggedeinsd. Zij hebben het mogelijk geacht. Maar zij zijn doorgestaan en zij zijn van dag tot dag trouw gebleven tot het einde kwam en van hen gevraagd werd het grootste offer, dat een mensch brengen kan, het offer van zijn leven.

Zoo werd hun sterven een getuigenis. Moedig zijn zij gestorven, als die den dood niet vreesden.

Jan Goldschmeding en Cor Dijksterhuis zijn hand aan hand gevallen, hand aan hand stonden zij den kogel op te wachten. Samen **een** in het leven als vrienden, **een** in hun werk voor het vaderland, **een** in hun welbewust en moedig getuigen, dat nooit de vijand hun geloof zou kunnen breken.

Ik noemde alleen die twee. Bijzonderheden van allen noemen kan ik niet, ook omdat van het sterven van velen, geen bijzonderheden bekend zijn en wijl deze ure zich tot zulk een opsomming niet leent. Maar van het sterven van schier ieder van dezen komt een prediking en die prediking is een getuigenis: wij willen trouw zijn tot in den dood. Wij wachten de kroon des levens.

En zoo wordt hun sterven een zaad.

Tot U, mijne vrienden studenten, tot U allen, die jong zijt, komt hier een roepstem. Hun trouw geeft U verplichting.

Wij zullen moeten verstaan welk een taak wij jegens ons volksleven hebben. Wat achter ons ligt, was begrijpelijk, als wij verstaan, hoe de wereld van onzen tijd wís. Dat wij klagen: „De rechtvaardige korrit om, en er is niemand, die het ter harte neemt en de weldadige lieden worden weggeraapt, zonder dat er iemand op let, dat de rechtvaardige weggeraapt wordt voor het kwaad," - dat is verklaarbaar, even zooals Jesaja 57 : 1 verklaarbaar is uit Jesaja 56 : 10 tot en met 12:

Hun wachters zijn allen blind, zij weten niet; zij alien zijn stomme honden, zij kunnen niet bassen; zij zijn slaperig, zij liggen neder, zij hebben het sluimeren lief. En deze honden zijn sterk van begeerte, zij kunnen niet verzadigd worden, ja, het zijn herders, die niet verstaan kunnen; zij allen keeren zich naar hunnen weg, elkeen naar zijn gewin, elk uit zijn einde. Komt herwaarts, zeggen zij, ik zal wijn halen, en wij zullen sterken drank zuipen en de dag van morgen zal zijn als deze, ja grooter, veel treffelijker.

Zie, in zulk een wereld is Jesaja 57 : 1 vanzelfsprekend. Rechtvaardige lieden werden daar weggeraapt.

Tegenover de wereld hebben wij een taak, tegenover ons volksleven hebben wij een roeping. Het offer en de getuigenis van de gestorvenen zij het zaad, waaruit spruit nieuwe levenskracht voor de kinderen van ons volk, voor heel onze natie.

Als wij alleen maar vanuit den tijd tegen den chaos en tegen de benauwing, die er is in onze wereld van de menschen, die uit hun begeerte worden geleid, aankijken, als wij alleen maar vanuit den tijd zien het-weggeraapt-zijn van rechtvaardige lieden, dan begrijpen wij niet, wat er geschied is.

Maar dan opent God zelf de duistere poort van het gebeuren met Zijn sleutel uit Jesaja 55 : 8 en 9.

Want Mijne gedachten zijn niet ulieder gedachten, en uwe wegen zijn niet Mijne wegen, spreekt de Heere.

Want gelijk de hemelen hooger zijn dan de aarde, alzoo Zijn Mijne wegen hooger dan uwe wegen en Mijne gedachten dan ulieder gedachten.

En dit leidt als vanzelf tot Gods selectie (Jesaja 57 : 15).

Want alzoo zegt de Hooge en Verhevene, Die in de eeuwigheid woont, en Wiens naam heilig is: Ik woon in de hoogte en in het heilige, en hij <lien, die van eenen verhojzelden en nederigen geest is, opdat Ik levend make den geest der nederigen, en opdat Ik levend make het hart der verhojzelden.

En voor de verhojzelden en nederigen van geest is er de belofte van Jesaja 54 : 7, 8 en 10.

Voor een klein oogenhlik heb ik U verlaten; maar met groote ontfermingen zal ik u vergaderen.

In een kleinen toorn heb ik Mijn aangezicht van u een oogenblik verborgen; maar met eeuwige goedertierenheid zal Ik Mij uwer ontfermen, zegt de Heere, uw Verlosser.

Want bergen zullen wijken en heuvelen wankelen; maar Mijne goedertierenheid zal van u niet wijken, en het verbond Mijns vredes zal niet wankelen, zegt de Heere, uw Ontfermer.

Mijne vrienden, uit het leed, dat wij leden, groeide Gods belofte. Uit de verslagenheid, die ons beving, groeide onze ootmoed.

Maar als wij ootmoedig Gods beloften hooren, dan zien wij ook onze taak.

Dan groeit uit het offer der gevallen onze wijding; onze wijding

aan Gods zaak en onze wijding aan de zaak van het vaderland.
Nederig van geest.

En vol toewijding en bereidheid tot het offer.

Zoo vindt gij eenheid in den dienst voor ons arme, veel geplaagde vaderland.

Maar als ge dient om Christus wil, dan wordt dit ook een eenheid van de kerk van Jezus Christus, als organisme in het leven.

En als *ik* het zoo zeg, dan kan ik ook onze eenheid met onze gevallen zien. Zij zijn nu martelaars, maar martelaars met het witte kleed der overwinning. Martelaars met een kroon en voor den troon.

En de apostelen, de profeten en de martelaren in den hemel zijn **een** met de kerk op aarde. ,

Als wij dat verstaan, dan kunnen wij onze gevallen vrienden ook herdenken *ih* het aloude Te Deum der kerk:

U looft d'apostelschaar in heerlijkheid, o Heer!

Profeten, martelaars vermelden daar Uw eer:

Door heel Uw kerk wordt steeds, daarboven, hier beneden,

In strijd en zegepraal, Uw groote naam beleden:

Zij looft, o Vader! U, oneindig in vermogen,

Onpeilbaar in verstand, onmeetbaar in meedoogen.

REDE BIJ DE OPENING
VAN DE 64STE JAARVERGADERING
OP 19 SEPTEMBER 1945, UITGESPROKEN DOOR
PROF. DR J. F. KOKSMA 1)

Dank vervult onze harten, nu wij na de wegneming van den zwaren druk der bezetting in vrede en vrijheid voor het eerst samen komen als de Vereeniging voor Hooger Onderwijs op Gereformeerden Grondslag, die de draagster is van onze Vrije Universiteit.

Aan de bevrijding zijn we al weer gewend geraakt; velerlei toekomstproblemen nemen ons zoodanig in beslag, dat wij nauwelijks den tijd hebben ons nog te bezinnen op dien zwarten nacht, waaruit wij op 5 Mei van dit jaar in het licht traden.

Maar op een dag als heden, gaan onze gedachten onwillekeurig terug. En velerlei zijn de gevoelens, die ons bestormen. Zooals ik zeide: vreugde en dank gevoelen wij. Maar, gemengd met weemoed is onze vreugde, als wij zoo menigeen missen, die op dagen als deze nooit ontbrak; getemperd wordt onze blijdschap om vrede en vrijheid, daar op den achtergrond van ons bewustzijn steeds het besef leeft: hoe duur werd deze vrijheid betaald; tot welken hoogen prijs werd deze verkregen. Inderdaad, wij zijn, die wij zijn! Maar: hoeveel zonen van ons volk offerden leven en toekomst in den strijd. Inderdaad, veel bleef gespaard, waarvan we het niet hadden durven hopen! Maar, welk een ruine liet de bezetter achter op economisch, op sociaal, op moreel gebied. Soros kan ons de angst beklemmen: kan dit ooit weer goed worden? -'- Bij alles echter overheerscht toch de gedachte: God heeft ons bevrijd! Wij kunnen

1) De Jaarvergadering vond plaats in de Aula van het Indische Instituut te Amsterdam en werd door Prof Koksma gepresideerd.

weer ademen. Wij mogen weer vrije uiting geven aan wat in ons leeft. Wij zien weer een toekomst voor ons en onze kinderen! De vrees voor Grune Polizei en concentratiekamp is geweken. Het nationaal-socialisme is weggevaagd. Duitsland en Japan, die West en Oost gekneveld hielden, liggen met verbrijzelden ruggesloot ter neder. Staande bij de puinhoopen van wat eens was, blikken wij nochtans in een licht verschiet.

Denken wij terug aan de laatste dagen voor de bevrijding, toen de hevige spanning ons bevangen hield, of de Duitschers het deel van Nederland, dat ze nog bezet hielden en dat voor hen een soort chantage-pand betekende, niet geheel zouden verwoesten, dan zien we de bevrijding van onze westelijke provincies als een wonder. Wat toen nog stond, bleef gespaard. Gespaard bleef zooveel op stoffelijk gebied; gespaard bleef deze goede stad. Gespaard bleef zooveel op geestelijk terrein: zoo ons vrij Christelijk Onderwijs! Wie zou dat hebben voorspeld op 14 Mei 1940, ook al had hij met zekerheid geweten, dat het naziregime het nog hoogstens vijf jaren zou uithouden?

Gespaard bleven onze Vereeniging en Universiteit. Al troffen haar vele en ernstige slagen, ons past ootmoedige dankbaarheid.

Onze Vereeniging. Haar Doelstelling strookte niet precies met het nazi-regime. Haar organisatie stond telkens opnieuw voor altijd weer andere zwaarigheden: evacuatie van heele steden, oorlogsgeweld in heele provincies in 1940 eerst, toen in 1944 en 1945; Onderduikmoeilijkheden van en huiszoeken bij correspondenten en andere medewerkers; onderbreking van het verkeer, enz. enz. Geruimen tijd had de Gestapo het kernstuk van de geheele boekhouding onzer Vereeniging in beslag, zoodat de ergste ontwrichting dreigde. Daarbij voegde zich het overlijden van onzen oudsten boekhouder, den heer N. L. Flipse, wiens arbeid we hier met dankbaarheid gedenken. Maar het Bureau werkte door! In 1940-1945 moesten door allerlei der genoemde oorzaken van onze ruim 850 correspondenten er rond 350 door nieuwe worden vervangen. Een woord van dank: aan den heer Faber en zijn staf is hier niet misplaatst, maar hulde ook aan de honderden medewerkers in den lande, die onze Vereeniging ondanks persoonlijke moeilijkheden trouw bleven en droegen!

Onze Vrije Universiteit zelf! Veel wederwarigheden waren haar deel. Maar ze moge gesloten zijn geweest en van studenten beroofd, haar laboratoria mogen zijn geplunderd, zij is er nog! In het materiele, kunnen we, ziende op de verliezen der R.K. Uni"

versiteit te Nijmegen en van de Landbouwhoogeschool te Wageningen, er met dankbaarheid van gewagen, dat onze gebouwen nog recht overeind staan. In het geestelijke kunnen we met dankbare voldoening constateeren, dat de Universiteit haar blazoen in den strijd onbevlekt heeft mogen hooghouden, dat haar houding on-dubbelzinnig is geweest. Daardoor heeft zij zich sympathie verworven ook in de kringen, waar overigens hare beginselen niet warden gedeeld. Hare houding was, Gode zij dank, zooals van haar mocht worden verwacht. Dat kon, omdat ze een eenheid vormde en er, ondanks individuele verschillen, op de essentiele punten eenstemmigheid bestond tusschen de drie Colleges: Directeuren, Curatoren en Senaat. En deze Colleges weer wisten zich eensgeestes met wat er leefde onder de studenten. In de Directeuren, de Bestuurderen onze Vereeniging, trof de bezetter mannen aan, in wie de verzetsgeest levendig was en zich trouwens niet beperkte tot het terrein der Vereeniging voor Hooger Onderwijs op Gereformeerden Grondslag. Zij mochten dan ook de voortdurende belangstelling der „Sicherheitspolizei" ondervinden. Een woord van zeer hartelijk welkom is hier op zijn plaats aan Dr J. J. C. van Dijk, den heer J. Schouten en Notaris J. D. F. van Halsema, die uit verschillende concentratiekampen tot ons terugkeerden!

Onze President-Directeur, Dr H. Colijn, zagen we helaas niet terug komen uit het land van den vijand. Hij stierf als balling in het eenzame berghotel te Ilmenau in Thüringen, waar hij met Mevrouw Colijn was ge'interneerd. Hij heeft de bevrijding van het vaderland, waarnaar hij haakte en die hij zeer na zag komen, niet meer mogen beleven. Bij een clandestien bezoek, dat Prof. Oranje in het begin van 1944 kans zag den heer en mevrouw Colijn te brengen, bleek, hoe gespannen Dr. Colijn medeleefde met de gebeurtenissen in het vaderland, die hem zoo schaarsch ter oore kwamen en hoe hij vol plannen en ideeën zat voor den wederopbouw, waaraan hij zich ongetwijfeld met hart en ziel zou hebben gegeven, niet in de laatste plaats met betrekking tot de Vrije Universiteit.

Het is hier niet de plaats, Colijn te herdenken op de vele terreinen, waar hij zijn activiteit ontplooidde. Het is ook ondoenlijk, in dit bestek alles naar waarde te schatten, wat onze overleden President Directeur voor de Vrije Universiteit heeft beteekend. Breed van blik en grootsch van durf, toonde hij zich een geboren regent en wist hij onze Vereeniging en haar Stichting op beslissende momen-

ten op te stuwen, soms tot schijnbaar boven hare vermogens. Ik denk aan zijn aandeel in de instelling der vierde faculteit, aan zijn stimuleeren van de plannen voor de economische faculteit, die door andere oorzaken nog niet tot verwerkelijking kwamen en zooveel meer. In zulke dingen werd hij gedragen door een krachtig geloofs-optimisme, dat achteraf door het verloop der feiten in het gelijk werd gesteld. Hoewel vlak na den zegevierenden opmarsch der Duitschers naar de kusten van den Atlantischen Oceaan, bij hem, als bij zoovelen, de vlam van het optimisme ten aanzien van den uiteindelijken uitslag van de volkerenworsteling en van het lot van ons vaderland, een korten tijd scheen te dooven, deed dit niets af aan zijn houding in het principieele verzet onzer Universiteit, tegen welken aanslag op hare vrijheden ook. Zoolang Dr Colijn in staat bleef gesteld om het presidentschap daadwerkelijk uit te oefenen, stond hij aan de spits van hen, die ten opzichte van de bezetters de verstaande beslissingen wilden nemen.

Vereeniging en Universiteit zullen zijn nagedachtenis in hooge eere houden. Op een gewichtige periode harer geschiedenis heeft hij zijn stempel gedrukt.

Ook in het College van Curatoren, dat in groote eensgezindheid met Directeuren samenwerkte, greep de schennende hand van den vijand in. Ds. T. Ferwerda werd, nu ruim een jaar geleden, zonder vorm van proces, zonder zelfs den schijn van recht, neergeschoten. Hoe hij opging in de belangen van onze Universiteit, is U allen bekend. Op onze jaarvergadering ontbrak hij nooit en onderscheidene malen trad hij er als voorzitter of als spreker op. Een zeer speciale plaats nam hij in de kringen der studenten in; zij voelden hem als hunner een. Het is slechts aan enkelen gegeven, bij het oud worden zoo jeugdig van hart en gemoed te blijven. Wie hem beter leerden kennen, voelden, dat een vast en kinderlijk geloof de eenheidbrengende band in dit harmonische leven was.

Ook in den kring der hoogleeraren vielen de slagen. Verscheidene van hen werden gevangen genomen en voor korter of langer tijd vastgehouden in eel of concentratiekamp. Zoo tot driemaal toe Prof. Rutgers. Zoo eenige malen Prof. Aalders. Prof. Hellema zat als gijzelaar in het concentratiekamp te Amersfoort tijdens de ergste periode. Wij mochten hem echter ongebroken zien terugkeeren tot zijn arbeid, zoo legaal als illegaal.

Prof. Coops, wiens illegale arbeid, onder anderen ten behoeve van de

onderduikende studenten, voor het speurend oog der Gestapo niet onopgemerkt bleef, werd in November 1943 op reis naar Engeland gevat en achtereenvolgens in verschillende gevangenissen opgesloten. Hoewel het ergste gevreesd moest worden, bleef hij gespaard. Na de bevrijding keerde hij vermagerd, maar ongeschokt tot zijn werk terug. Hedenmiddag hoopt Prof. Oranje aan hem het Rectoraat voor den komenden cursus over te dragen.

De lectoren Dr J. Haantjes en Dr G. H. A. Grosheide F.W.zn, beiden reserveofficier, hadden zich door ender te duiken aan terugvoering in krijgsgevangenschap onttrokken. Dr Grosheide werd echter gevat en alsnog naar Polen gezonden. Ook hij keerde eenigen tijd geleden ongedeerd tot ons terug.

Zijdelings als gevolg van het oorlogsgeweld, stierf Prof. Dr H. H. Kuyper. Een evacuatie uit het brandende Arnhem, die hem uiteindelijk in Groningen deed terecht komen, was onder de omstandigheden, die na den dollen Dinsdag in het Oosten des lands heerschten, voor zijn verzwakt lichaam, zelfs bij een sterk gestel als het zijne, te veel. Met den dood van dezen geleerde verdwijnt de naam Kuyper van onze Universiteit en voor ons jongeren de band, die H. H. Kuyper vormde met de generatie van den stichter onzer hoogeschool, van wien hij zich niet alleen in natuurlijk opzicht den zoon voelde.

Wel rechtstreeks als gevolg van de bezetting, liet het leven Prof. Dr V. H. Rutgers.

Op de hem eigen, nuchtere, doordachte, vriendelijke, doch evenzeer principieele en besliste wijze, gaf hij leiding in velerlei verzetswerk, zoowel binnen als buiten de Vrije Universiteit. Ieder onzer voelde in hem den aangewezen Rector Magnificus tijdens de moeilijke jaren, die wij in 1940 na de Meidagen tegemoet gingen. Helaas bevroedden ook de Duitschers zijn beteekenis. Een en andermaal werd hij vastgenomen, doch na korten of langer tijd weer vrijgelaten. - Op weg naar Engeland in een open motorbootje, werd Prof. Rutgers nog eens gepakt en veroordeeld tot een straf in Duitschland, die hij niet heeft overleefd. Een zware slag trof met zijn verscheiden onze Universiteit en de familie niet alleen, maar, in ruimer kring, ons geheele vaderland, dat mannen als hij zoo noode ontbeert. 's Heeren wegen zijn niet onze wegen en wij zwijgen Gode stil, in dankbare en weemoedige nagedachtenis voor alles, wat onze school en ons vaderland in Rutgers hebben mogen bezitten.

Niet alleen de Colleges van Bestuurderen en Docenten werden getroffen door den bezetter; in veel sterkere mate nog geldt dit van onze studenten. Het is hier niet de plaats, hunnen arbeid en hunne offers uitvoerig te herdenken: bij de vermelding der lotgevallen onzer Universiteit gedurende de laatste jaren, zal onze Rector Magnificus, Prof. Mr J. Oranje, hedenmiddag naar ik verwacht, deze eerschuld officieel afdoen. Ik wil slechts memoreeren, dat de houding onzer studenten bijna zonder uitzondering, boven allen lof is geweest. Veel echter is door hen geleden: door hen, die moesten onderduiken om leeftijd of niet-teekenen, door hen, die naar Duitschland werden gevoerd om daar in de fabrieken van den vijand te werken, door hen, die daaruit ontvluchtten, door hen, die op zulke vluchten werden gegrepen en in de strafkampen werden gemarteld, meermalen ten doode toe, door hen, die in Duitschland de gedurige bombardementen medemaakten en hun leven lieten, door hen, die, hier of ginds, gevaarlijk illegaal werk verrichtten en in de hoogste spanningen leefden, door hen, die daarbij werden gegrepen en door den vijand gefusilleerd. Lang is de lijst onzer leerlingen, die hun trouw aan vaderland en beginselen met hun bloed bezegelden.

De nagedachtenis onzer overleden Bestuurderen, Hoogleraren en Studenten werd in zittingen van den Academischen Senaat en in bijeenkomsten van het Studentencorps geerd. Ook wij als Vereeniging eeren hunne nagedachtenis, evenals die van vele andere ongenoemde medewerkers in onze organisatie, die door het geweld van den bezetter het leven lieten.

Ons vervult weemoed als wij beseffen, hoe van onze besten ons ontvielen. Wij gevoelen ons opgeheven door de gedachte, dat zij de onzen waren. Ons bezielt beschamende dank, als wij uit menig roerend afscheidswoord, dat nog de familie bereikte, ervaren, hoe het hoogste offer werd gebracht in bewuste overgave aan het eene, als Goddelijke roeping geziene doel: de bevrijding van ons volk, die **wij** thans mogen beleven.

(Hierna zong de vergadering staande uit het Lutherlied: „Geen aardsche macht begeeren wij”).

Een enkele maal heb ik in het voorgaande eenige bijzonderheden uit de geschiedenis der Universiteit en ons land moeten aanhalen, tegen welker achtergrond de personalia pas relief kregen.

Het ligt niet op mijn weg, om de historie van ons vaderland over de afgelopen 5 jaar, of ook maar de geschiedenis onzer Universi-

teit en haar instellingen voor U te ontwikkelen. Dit laatste is hedenmiddag de taak van onzen Rector Magnificus. Maar anderzijds ligt het voor de hand, dat wij een blik achterwaarts werpen voor we de toekomst verkennen. We **kunnen** niet geheel voorbijgaan aan de neiging om de hoofdmomenten uit de recente historie onzer Vereeniging vluchtig te belichten, nu we voor het eerst de gelegenheid hebben, elkander in vrijheid, en niet maar alleen clandestien of bedektelijk, in- en voor te lichten. Bovendien, die historie is zoo rijk en gevarieerd en biedt zoovele facetten en gezichtspunten, dat ze niet licht uitgeput raakt in het bestek van eenige toespraken.

Eigenlijk begon het al in het najaar van 1939. De oorlog tusschen Duitschland eener- en de geallieerden anderzijds was uitgebroken. De beide Lectoren Dr Haantjes en Dr Grosheide, in 1938 opgetreden, werden als reserve-officier onder de wapenen geroepen. Ook vele onzer oudere studenten werden opgeroepen. In April 1940 werd het meenens, toen Noorwegen en Denemarken bezet werden. Ons vaderland kreeg zijn Meidagen. Na de capitulatie op 14 Mei 1940 hebben we allen gedacht, dat de ondergang onzer Vrije Universiteit nabij was en het was slechts schuchter, toen de hoogleeraren met de Senaatsvergadering in de bibliotheek van de laboratoria in de De Lairesestraat, hun taak hervatten gingen, dat zij besluiten namen voor de toekomst, zij het slechts voor de nabije toekomst. Maar hoe het zij, op 21 Mei 1940 gingen de collegezalen weer open en het leven werd voortgezet. Ook, de krijgsgevangen docenten en studenten kwamen weer terug, zoodat het studieleven zelfs intensiever en geregelder werd, dan in den mobilisatietijd van v66r den 10den Mei.

Vooral als men die eerste jaren bezielt in het licht van latere beproevingen, ons door den bezetter opgelegd, zou men achteraf kunnen meenen, dat ze bijna gelukkig hadden kunnen zijn. Immers, de enerverende vrees, in den zenuwenoorlog geïntensifieerd, dat Nederland ieder moment zou kunnen worden overvallen, was thans voorbij: de vrees was werkelijkheid geworden, zij het een droeve; echter een zekere doffe rust bracht dat mede, nog gestabiliseerd door de capitulatie van België en Frankrijk. Het economisch leven herstelde zich verrassend snel en onze oorlogsverliezerl aan menschen en materiaal bleken telkens mede te vallen, vergeleken met de geruchten die hadden geloopen. Doch het doodende zat in die gedwongen afwachting: hoe zou de invasie tegen Engeland afloopen? Zou Amerika zich onzer aantrekken? Wat ging Rus-

land doen? Zander het geloof in de toekomst van vrij Nederland te verliezen, zagen we toch nag niet duidelijk het hoe der bevrijding en op den achtergrond van alle dingen bleef het drukkend besef: we hadden verloren en waren bezet, overgeleverd aan het Duitsche Nazidom en een voorgevoel van wat ons te wachten stand hadden we e genlijk allen, al viel niet bij benadering te zeggen hoe en wat.

In dien tijd vielen de Universiteitsdagen van 1940 te Utrecht. Wie erbij was, zal het nooit vergeten. Eenerzijds de angstige beklemming van steeds dezelfde vraag: „wat gaat er van Nederland, wat van de Christenheid warden?“, die ons in dat dieptepunt van ons nationale bestaan dag en nacht voor oogen stand. Anderzijds, het gevoel van verrassing, dat dit nag mogelijk was: een jaarvergadering onzer Vereeniging, een weerzien van zoovele gelijkgezinden en gelijkgestemden, een samenkomst, waar z66 vrijuit gesproken, gebeden, gezongen werd, als daar geschiedde! Het feit, dat van den voorzitter der vergadering, Dr Colijn, af, tot den eenvoudigsten bezoeker, diep uit het achterland, toe, iedereen evenveel of even weinig kon voorspellen omtrent de bedoeling der bezetters en den afoop van den oorlog, gaf een gevoel van saamhoorigheid en eendracht, als we op de meest geestdriftige bijeenkomsten onzer Vereeniging nog niet hadden gekend.

Met den tijd leerden we de Duitschers en hun methoden beter kennen, maar, Gode zij dank, met de aanschroeving van den binnenlandschen druk, steeg oak het vertrouwen in den afloop van het geheel. De Duitsche maatregelen beroerden ons volk diep en gingen oak de Universiteit niet ongemerkt voorbij: De instelling van het burgelijk bestuur in Nederland, de vastneming van gijzelaars, de Jodenvervolging, de repressaillemaatregelen! Maar hoewei de V.U. de slagen te incasseeren kreeg, gemunt op hare individueele hoogleraren en bestuurderen, die ik U reeds noemde, algemeene maatregelen tegen haar bestaan gericht en door ons verwacht op grand harer afwijzende houding, bleven vooralsnog uit.

De Universiteitsdagen van 1941 en 1942 gingen zelfs ongestoord door; in 1941 te 's-Gravenhage, in 1942 te Amsterdam.

Werkte de Vereeniging betrekkelijk rustig door, dit gold oak voor onze Universiteit. In den cursus 1941/1942 kreeg ze zelfs een grooten toevloed van studenten, toen de Leidsche Universiteit in verband met haar verzet tegen de voorgenomen nazificeering algeheel werd gesloten en haar leerlingen door de andere Nederlandsche Universiteiten gastvrij werden opgenomen. - Zooals ik

reeds mededeelde was Prof. Rutgers voor den cursus 1940/1941 tot Rector Magnificus benoemd. Hij bleef ondanks een Duitsch verbod, als zoodanig ook voor 1941/1942 gehandhaafd. In 1942/1943 volgde Prof. Nauta hem als Rector Magnificus op, terwijl in de cursussen 1943/1944 en 1944/1945 Prof. Oranje de keten droeg. Een ernstige aanval begon tegen den cursus 1942/1943, toen de Rijksbeurzen werden ingetrokken van hen, die aan bijzondere Universiteiten studeerden. Ons Studiefonds sprong bij; alle alumni bleven de Alma Mater trouw. In dienzelfden tijd kreeg de officieele inschakeling van den Arbeidsdienst haar beslag, aan welke de Vrije Universiteit de medewerking weigerde, waartoe Departement en bezetter haar wilden verplichten.

Midden December 1942 echter kwam het begin van het einde. De Secretaris-Generaal van het Departement van „Onderwijs, Wetenschap en Kultuurbescherming" deelde in een door hem samenge-roepen vergadering van de Rectoren der Nederlandsche Universiteiten en Hoogescholen mede, dat de Duitschers, nog voor het einde van het jaar een groot aantal studenten (genoemd werd het getal 15000) naar Duitschland wilden doen voeren. Of de heeren maar de lijsten met de namen en adressen wilden inzenden. De verontrusting na uitlekking van dit bericht onder docenten en studenten was algemeen. De collegezalen lagen met een slag verlaten en het liet zich aanzien, dat na de Kerstvacantie zeer weinig studenten op hun post zouden komen. Toen heeft de genoemde Secretaris-Generaal, Prof. Van Dam, door pers en radio de studenten en hun ouders gerustgesteld en den eersten aangemaand naar hunne colleges terug te keeren: alles zou op een misverstand berusten en de Duitschers zouden geenszins de bedoeling hebben gehad hen te hinderen in hun studie. Vele studenten hieven echter thuis of zelfs ondergedoken! Anderen lieten zich verleiden. Als gewoonlijk kregen de zwartste pessimisten gelijk: Op 6 Februari werden gelijktijdig in de verschillende Universiteitssteden de auditoria door met overvalwagens aangevoerde groene politie omsingeld en een groot aantal studenten werd uit de collegezalen gehaald en naar Vught vervoerd.

Zelfs deze blamage was voor den Secretaris-Generaal geen reden om af te treden. Toch zag hij wel in, dat zijn prestige eischte, dat de jongens uit Vught zouden worden vrijgelaten. De moeilijkheid was, dat achter de Vughtgeschiedenis de „Sicherheitspolizei" met Rauter zat (die als reden der deportatie opgaf den moord op Generaal Seyffart, die dan door een student zou zijn gepleegd),

terwijl Van Dam meer was aangewezen op het „Reichskommissariat" met Seyss Inquart. De onderhandelingen in deze weinig frissche kringen, waarbij zich ook nog de Nederlandsche N.S.B inschakelde, waren voor buitenstaanders niet overzichtelijk. De ontkenning kwam in den vorm van een tweetal verordeningen, die gelijktijdig in **een** blad verschenen, doch met een dag verschil waren gedateerd. De eerste, van Seyss Inquart, regelde de inschakeling van ons H.O. in de Duitsche oorlogsproductie; o.a. werd ieder afgestudeerde verplicht binnen het kader der oorlogsvoering voor het „Nieuwe Europa" een jaar in Duitschland te werken. Verder werd een z.g. „numerus clausus" aangekondigd: het aantal studenten, dat kon blijven studeeren, mocht niet onbepaald groot worden, doch zou door de Duitschers worden vastgesteld. De tweede verordening, van Van Dam, had ten doel „de orde en de rust aan de Nederlandsche Universiteiten te herstellen", die n.b. alleen door de heeren zelf waren verstoord. Tot de studie zouden eventueel slechts die studenten kunnen worden toegelaten, die een loyaliteitsverklaring iouden teekenen. De anderen zouden automatisch onder de in de eerste verordening uiteengezette maatregelen voor den „Arbeitseinsatz" vallen. Dat de teekenaars ook inderdaad zouden mogen blijven studeeren viel uit de verordening nog niet eens te lezen: hun zweefde immers het gevaar boven het hoofd bij de vaststelling van den „numerus clausus" (over welks grootte geen enkel gegeven was bekend gemaakt) der tot de studie toegelaten studenten alsnog te worden uitgesloten indien het aantal teekenaars den Duitschers te groot zou voorkomen. De fuik was dus wel naar alle zijden opengezet. - Het is hier niet de plaats, in te gaan op de vele, soms subtiële, redeneeringen pro en contra het aangrijpen van de formeele onderteekening dezer verklaring als tactisch middel om tijdelijk aan den greep der Duitschers te ontkomen (want van een welgemeend onderteekenen was uiterard j n het geheel geen sprake, afgezien dan van die enkele studenten, die zich hadden vereenigd in het z.g. „Studentenfront" en hun lot op leven en dood met dat van de N.S.B. hadden verbonden; dit „front" bestond overigens aan de V.U. niet, zooals U wel zult hebben begrepen).

Het resultaat is U bekend: er werd aan de Universiteiten slechts door weinigen geteekend, ondanks een radiorede van Van Dam, waarin hij met allerlei drogredenen op teekenen aandrong, de verklaring zoo. soepel mogelijk interpreteerde, het verband tusschen zijn beschikking en die van Seyss ontkende en op gezag van de Duitschers

beloofde, dat althans ieder teekenaar in den numerus clausus zou vallen.

Aan de Vrije Universiteit werd zelfs de gelegenheid tot teekenen niet opengesteld. Van de mogelijkheid om door bemiddeling van het Departement toch te teekenen, maakten slechts weinigen gebruik. De vraag was nu: wat moeten de Universiteiten doen? De V.U. ging, evenals Nijmegen en Tilburg, dicht, d.w.z. de colleges W!rden stopgezet. De examens, die immers kunnen worden afgelegd zonder dat de student als zoodanig is ingeschreven, gingen nog door, tot ook voor deze bij verordening het teekenen der verklaring werd verplicht gesteld. Tenslotte trof eenzelfde lot de promoties. Bij het examenverbod waren ze niet speciaal genoemd, misschien omdat een promotie volgens .Duitsche begrippen een examen is. Toen de Universiteiten doorgingen met promoveeren, kwam er een speciale aanschrijving, waarbij door een of andere nonchalance de V.U. werd vergeten. Bij ons vonden nog snel eenige promoties plaats, tot een telegrafisch verbod vanwege het onthutste Departement ook deze laatste openlijke werkzaamheid deed stilleggen.

De Vrije Universiteit was daarmede aan het einde van den cursus 1942/1943 practisch geheel gesloten.

Zelfs toen bleven de ernstige represailles, waarop de Vrije Universiteit zich reeds had voorbereid, Gode zij dank, uit. En toen eenmaal deze gevaarlijke sprong van principieel verzet was gedaan, plukte de Vrije Universiteit er ook de vruchten van. Haar bleef de ellende bespaard, die aan de openbare zusterinstellingen (met uitzondering van het reeds gesloten Leiden), werd beleefd. Daar toch, waar geen principieele eenstemmigheid heerschte over de te volgen ge ragslijn, wilden bezetter en Departement de hoogleraren dwingen, om voor de teekenaars college te geven, iets wat de meesten hunner uiteraard met hun eer en geweten niet konden overeenbrengen. De zaak kon nog rekkende worden gehouden, doordat die hoogleraren op grond van een belofte van Van Dam den eisch stelden, niet met de colleges te beginnen, voor de laatste jongen uit Vught zou zijn thuis gekomen. Hun positie werd echter steeds moeilijker en in die dagen is mij bij de diverse clandestiene besprekingen over deze zaken gebleken, hoezeer de bijzondere Universiteiten werden benijd om haar zelfstandigheid en haar eenheid. In diverse wenschen, die tegenwoordig aan de Openbare Universiteiten naar voren komen met betrekking tot hare toekomstige inrichting, werkt dit gedachtencomplex nog duidelijk na: men be-

pleit hier en daar een organisatievorm, die in menig opzicht de onze nadert. Men zie echter nooit over het hoofd, dat de eenheid der Vrije Universiteit niet, zelfs niet in de eerste plaats, steekt in haar organisatievorm, doch in de leidende beginselen.

Hoe dit alles zij, de hoogleeraren der Openbare Universiteiten kwamen door den eisch tot college-geven aan teekenaars individueel te weigeren in dergelijke moeilijkheden, dat hun tenslotte geen uitweg meer overbleef dan onder te duiken met op zijn minst het risico, dat hunne eigendommen zouden worden „gepulst”.

Onderduiken! Dat was na zijn weigering om de loyaliteitsverklaring te teekenen, ook het parool voor den student, die zich op 6 Mei 1943 niet wilde melden (op grond van een daartoe strekkende algemeene oproep aan de niet-teekenaars met verdragende dreigementen aan het adres der ouders) voor den verplichten arbeid in Duitschland. En er werd gedoken! Algemeen. Als boerenknecht naar buiten, of als cellulair gevangene op een bovenkamertje bij een familielid; het deed er niet toe. Het Studiefonds der Vrije Universiteit onder de doortastende leiding van Prof. Coops, deed zich hier op de meest moedige en royale wijze kennen!

Er gingen ook studenten zich melden voor Duitschland. Van de Vrije Universiteit niet veel: ± 35 ; in heel Nederland ongeveer 2600. Na hun melding werden zij in Ommen geconcentreerd en van daar als arbeiders over Duitschland gedistribueerd. Over hun lotgevallen daar zou men uren kunnen vertellen. Hun daad werd verschillend beoordeeld. V66r hen pleitte, dat zij hadden geweigerd om te teekenen. Velen gingen om hun ouders represailles te besparen, soms na sterken aandrang, soms tegen den zin der ouders. Tegen hen getuigde, dat ze wisten voor den vijand te moeten werken, dat ze 66k hadden kunnen onderduiken.

Na verloop van tijd, werd het ons in Nederland wel duidelijk, dat de Nederlandsche studenten het niet rooskleurig in Duitschland hadden, dat ze gaarne terug wilden, dat de geest onder hen goed was gebleven, kort: dat ze afgezien van enkele profiteurs, die den Duitschers naar de oogen keken om een gemakkelijker baantje te verwerven, steun, belangstelling en raad uit het vaderland noodig hadden. Uit besprekingen groeide een klein interacademiaal comite, dat geregeld te Utrecht vergaderde. Het verzamelde gegevens en gaf die via enkele hoogleeraren der betreffende Universiteit aan de ouders door. Het kon gebeuren, dat ouders, wier zoon in Duitschland was omgekomen, hetzij door ziekte, hetzij door een bombardement of in een strafkamp, dit pas na maanden langs een om-

weg hoorden, want de officieele Deutsche instanties narnen een houding aan, alsof de heele zaak der studenten hun niet aanging. Veel rnonnikenwerk is door het cornite'tje verricht, want elk initiatief, dat iets beloofde, werd doorkruist door maatregelen van den S.D. of van andere Deutsche instanties. Medewerking uit verschillende industriele kringen, wier vertegenwoordigers nu en dan de grens over rnochten werd gul verleend, rnaar het was alles samen niet meer dan een druppel op een gloeiende plaat.

De groep der „Oriunengangers", die „vrijwillig" naar Duitschland waren gegaan, was langzamerhand vergroot door een niet onaanzienlijk aantal van in Nederland gepakte onderduikers, die via het kamp van Amersfoort alsnog naar Duitschland werden gezonden. Van principieel belang (ik loop even vooruit) was de dappere, prachtige clandestiene reis, die onze Rector Magnificus Professor Oranje naar Duitschland maakte in het begin van 1944. Het was een ware kruistocht, waarbij hij honderden studenten (van alle Universiteiten en Hoogescholeu) in hun „Lager" bezocht en hun aanmaande naar Nederland terug te vluchten, hun daarbij tevens de rmiddeleu aan de hand doend. Na zijn reis begon de groote terugtocht der studenten uit Duitschland, langs allerlei clandestiene wegeu, zoowel in den trein als passagier, met valsche stempels, als er onder, als verstekeling in de schadelijke ruimte, die zich onder den bodem tusschen de assen van bepaalde D-wagenu bevinden. Tot zoover over de studenten in Duitschland. Wat onzeu ondergedokenen in Nederland betreft, ze wisten, dat er door hun hoogleeraren alle gelegenheid werd geboden tot clandestiene tentamenu en verdere studiehulp, maar hoewel hiervan door velen werd gebruik gemaakt, het aantal, dat werkelijk in staat bleek behoorlijk door te studeeren, viel toch tegen. De meeste jongelui hadden andere dingeu aan hun hoofd dan studie. Bovendien bleken de omstandighedeu meest te moeilijlc, de tijden te enerveerend voor rustige bezinning.

Zoo zag de Vrije Universiteit aan het einde van den cursus 1942/1943 een bestaan tegemoet als nooit te voten: er waren officieel geen studenten meer! Onder deze donkere omstandighedeu werden de Universiteitsdageu 1943 te Utrecht gehouden. Hoe geheel anders was de sfeer dan in 1940. Vergeleken bij toen waren de uiterlijke omstandighedeu zeer verslechterd; de druk van den bezetter was tot het ondraaglijke gestegen, maar inwendig waren we veel sterker en optimistischer. We geloofden, we voelden, dat de invasie ging komen, dat Duitschland ging verliezen. We waren

overtuigd, dat ons nog doodelijke dingen boven het hoofd hingen, maar door alles heen zagen we reeds de vrijheid gloren.

Toch bleef de vrijheid nog lang uit en de bezetter benutte den tijd om onze Universiteit het vuur na aan de schenen te leggen.

Verscheidene aanslagen o.a. op de eigendommen der Universiteit moesten worden geparereerd. Eenige keeren gelukte dit, andere keeren niet. Vooral onze Laboratoria aan de De Lairesestraat werden ondanks intensieve sabotage van de goede zijde, grof geplunderd, deels met het oog op inysterieuze geheime wapenen, die Duitschland voorgaf te bezitten of bijna klaar te hebben en waarvan dan later zou blijken, dat onze bondgenooten de primeur hadden: de atoom-bom!

Van alle bezettingsjaren hebben de laatste zoo de Vrije Universiteit op materieel gebied het meest geknauwd: de bovenbedoelde diefstallen door den bezetter gingen gepaard met de derving van groote bedragen aan inkomsten, die o.a. anders zouden zijn voortgevloeid uit de betaling der college- en examengelden. Deze bedragen mogen voor de betreffende beide jaren samen op rond *f*250.000 warden gesteld.

Voorwaar geen kleine taak, die hier van dag tot dag voor het toch al zoo gedunde College van Directeuren gereed lag. Daar, zooals ik in het begin reeds vermeldde, de voorzitter, de tweede voorzitter en de derde voorzitter zich in gevangenis of concentratiekamp bevonden, was het presidiaat opgedragen aan Mr H. Bos Kzn, van wiens stuurmanskunst veel werd gevraagd. Mr J. Terpstra, die reeds in 1943 moest aftreden, was zoo goed het secretariaat te blijven waarnemen. Samen met onzen onvermoeibaren penningmeester, Mr G. H. A. Grosheide en Mr H. Bijleveld hebben deze heeren onze Vereeniging en hare Stichting door de klippen mogen loodsen.

1944 verstreek met zijn invasie, dollen Dinsdag, spoorwegstaking en hongerwinter. Een jaarvergadering kon niet warden gehouden. 1945 bracht eindelijk de Ljevrijding, die ik reeds herdacht in den aanhef van dit openingswoord.

De Vrije Universiteit kon toen reeds spoedig daadwerkelijk warden opengesteld. In samenwerking met de Contactcommissie der Studenten, waarmede de Rector Magnificus en verscheidene hoogleeraren gedurende de bezetting steeds clandestien voeling hadden gehouden, kon een verzuivering der zich anmeldende studenten worden verricht, met dien verstande, dat alleen werden ingeschreven die studenten, waarvan kwam vast te staan, dat ze zich niet

aan een onvaderlandsche houding of daad hadden schuldig gemaakt. De rest der zich aanmeldende studenten, waarvoor dus dit niet zonder nader onderzoek dadelijk viel vast te stellen, werd voorloopig verwezen naar een officieele Zuiveringscommissie, die inmiddels door Directeuren is ingesteld. Het aantal moeilijke gevallen, dat deze Commissie te bezien krijgt, is gelukkig niet zeer groot. Met de toegelaten studenten begonnen de lessen en practica midden Juni. De docenten konden alle hun taak weer opvatten op een hoogleeraar na, die buiten functie verkeert, in afwachting van een nader door Directeuren en Curatoren in te stellen onderzoek.

Het College van Curatoren werd door Directeuren aangevuld: Door het overlijden van Ds. Ferwerda was een vacature ontstaan. Een tweede ontstond, doordat Mr Dr S. C. de Vries, die den 75-jarigen leeftijd bereikte, aftrad. Voor het vele, dat onze President-Curator voor de Universiteit verrichtte, zeggen ook wij als Vereeniging hem dank. Directeuren benoemden Mr Dr J. Donner van Den Haag en Dr J. Hoek van Scheveningen in de opengevallen plaatsen.

Zoo draaide de Universiteitsmachine weer, zij het eenigszins stroef door reisverbod en vervoersgebrek. Inmiddels zijn deze obstakels ook opgeheven en daarom achtten Directeuren het verantwoord alsnog de Jaarvergadering 1945 te doen doorgaan, zij het op een ongewoon tijdstip en in versoberden vorm.

En zoo zijn we hier samen, het oog op de toekomst „gericht. Dat Directeuren en Curatoren deze toekomst vol moed en vertrouwen tegemoet blikken, kan U zijn gebleken uit de aankondiging van een groot aantal benoemingen, indertijd in de pers gedaan.

Tot hoogleeraren in de Faculteit der Wis- en Natuurkunde werden bevorderd de heeren Dr J. Haantjes en Dr G. H. A. Grosheide F.W.zn. In de Juridische Faculteit verkreeg Prof. Anema emeritaat wegens het bereiken van den zeventigjarigen leeftijd. In de Literaire en Theologische Faculteit geschiedde hetzelfde met Prof. van Gelderen. Ik hoef U niet de verdiensten van deze beide mannen jegens de Vrije Universiteit te schetsen, noch het verlies te beschrijven, dat zij door hun heengaan lijdt. God geve hun een vredigen levensavond, wairin de rust hen nog tot velerlei arbeid bringe. Als opvolger van Prof. van Gelderen werd benoemd Dr W. H. Gispen. In de Juridische Faculteit, waar bovendien de vacature Rutgers nog bestond,, werden drie nieuwe hoogleeraren benoemd: Mr A. M. Donner, Mr I. A. Diepenhorst en Mr J. Verdam.

- Prof. Berkouwer, die reeds lang aan de Vrije Universiteit als

buitengewoon hoogleeraar was verbonden, werd benoemd tot gewoon hoogleeraar in de Theologische Faculteit. Ik heet al deze heeren, voor ons overigens geen van allen onbekenden, in ons midden, hartelijk welkom.

Als men nu nog bedenkt, dat de Economische Faculteit op een haartje na ingesteld zou zijn geworden (het ging om redenen, buiten den wil van Directeuren gelegen, niet door), dan ziet ge, dat een zeker optimisme aan onze Bestuurderen niet vreemd is.

Is zulk een optimisme ook op zakelijke gronden gerechtvaardigd?, zult ge zeggen. Ik heb mijzelf die vraag ook gesteld, en gedachtig aan het inkomstentekort van f 250.000 over de beide laatste jaren, dat ik U reeds noemde, mijn oor eens te luisteren gelegd bij de administratie onzer Vereeniging.

Nu is het <luidelijk, dat men twee dingen moet scheiden: de inkomstenderving van 2½ ton is een tekort, dat afzonderlijk client te warden gedekt; de vernieuwingskosten van gestolen goederen vergrooten dit tekort, maar geen van deze bedragen mag de exploitatiekosten van de toekomst drukken, wil de Vrije Universiteit zich ontplooiën in overeenstemming met haar taak. Evenwel, voor een uitbouw, zooals in de medegedeelde benoemingen bevat en zooals nog verder noodig zal zijn met het oog op het snel naderende 1955, waarin de vijf faculteiten compleet moeten zijn, zal het contributiebedrag, zooals dat in 1940 was, zelfs al neemt men er niets van af ter dekking van de tekorten, bij lange niet voldoende zijn. Dit zal dan veel hooger moeten zijn. De vraag is dus: hoe is het verloop der contributie sinds 1940 geweest, m.a.w. op welke bedragen kan de penningmeester in de toekomst ongeveer rekenen? En nu blijkt, dat de administrateur met zijn Bureau en de staf van correspondenten niet hebben stilgezeten! Integendeel, mij is gebleken, dater ondanks allen druk, hard is doorgewerkt. Ik vergelijk thans in ronde cijfers den toestand van 15 Mei 1940 met <den van 15 Mei 1945 en bereid U voor op verrassingen.

Het aantal leden en begunstigers onzer vereeniging bedroeg in 1940: **47500** thans **59250**, steeg dus met **een kwart**. Het aantal leden steeg van **1859** op **3676**, **verdubbelde** dus.

Het aantal busjeshoudsters steeg van **26000** op **38250**, steeg dus met de **helft**.

Hoe uitte zich de vergrooting van het contribuantental in de contributies? Deze bedroegen rond f 140.000 in 1940 en f 215.000 in 1945; ze stegen dus met de helft.

Men kan, zoekend naar de middellijke oorzaken van dit succes,

het schuiven op de arbeidzaamheid van ons Bureau en zijn honderden trouwe medewerkers en medewerksters in den lande (in de laatste jaren werden 12000 bezoekbrieven geschreven), op de losheid, waarmede het geld thans velen in den zak zit, op de groote sympathie, die de Vrije Universiteit zich door hare houding in den lande heeft verworven, maar een conclusie is mijns inziens zeker: op de vraag aan ons volk, aan U, aan ons alien: „Moet de Vrije Universiteit blijven doorbestaan, moet ze warden uitgebouwd, of moeten we haar, waar er allerwegen een streven is naar eenheid, sluiten of inleveren bij den Staat?" geven deze cijfers een ondubbelzinnig duidelijker antwoord, dan welk referendum, welke enquête ook! Ze bewijzen, dat de Vrije Universiteit diep haar wortels heeft geslagen in ons Christelijk volksleven. Ze bewijzen ook, dat de noodzakelijke uitbreidingen, die Directeuren ter hand namen, geschiedden in een gerechtvaardigd vertrouwen. - Natuurlijk zijn we er niet en doemen allerlei vragen nog op, zoowel op stoffelijk als op geestelijk terrein. Zal de aanwas blijven voortbestaan, ook na een herstel van het monetaire evenwicht in ons land? Zullen de benauwende moeilijkheden, die heden ten dage de leden der Gereformeerde Kerken in Nederland, tot heden de grootste groep onder de vrienden onzer Vrije Universiteit, beroeren, op de een of andere wijze terugslaan op haar, die toch blijkens de bedoeling harer Stichters vrij zal staan, zoowel van Kerk als van Staat?

Wij weten dit alles niet, maar geven ons vol vertrouwen *over* aan Hem, Die onze Stichting tot nu toe zoo genadig heeft behoed. In het teeken van dat vertrouwen sta ook deze Jaarvergadering, die ik thans geopend verklaar.

REDE BIJ DE OVERDRACHT
VAN HET RECTORAAT AAN PROF. DR IR J. COOPS,
OP 19 SEPTEMBER 1945, UITGESPROKEN DOOR
PROF. MR J. ORANJE 1).

Mijne Heeren Directeuren der Vereeniging voor Hooger Onderwijs
op Gereformeerden Grondslag;
Mijne Heeren Curatoren der Vrije Universiteit;
Mijne Heeren Leden van de Commissie van Toezicht;
Mijne Heeren Professoren, Lectors en Doctoren in onderschei-
dene wetenschappen;
Dames en Heeren Studenten;
En voorts Gij allen, die deze plechtigheid met. Uw tegenwoordig-
heid vereert,

Zeer geachte Toehoorders!

Hartelijk heet ik U allen welkom in deze vergadering, waarin wij de lotgevallen onzer Universiteit zullen nagaan over de periode der bezetting en waarin wij de heropening onzer Universiteit zullen viëren.

Bijzonder heeft ons getroffen een bezoek van enkele Leuvensche Hoogleraren, die kort na de bevrijding woorden van sympathie kwamen spreken en leveijsmiddelen kwamen brengen voor hun getroffen Nederlandsche collegae.

Hunnerzijds werd ook hulp aangeboden aan hoogleraren van Nederlandsche Universiteiten, die in België eenigen tijd willen uitrusten en enige inkoopwen willen doen van het allernoodzakelijkste.

1) De plechtigheid vond plaats in de Aula van het Indisch Instituut te Amsterdam.

Deze vriendelijke houding stellen wij op den hoogsten prijs. Wij hopen gaarne, dat een blijvende band tusschen Leuven en de Vrije Universiteit zal blijken te zijn gelegd, welke voor beide instellingen en voor de wetenschap rijke vruchten zal afwerpen.

Het is ons een groote eer, thans in ons midden te hebben, U Monseigneur van Waeyenberg, Rector Magnificus der Leuvensche Universiteit en verschillende andere vertegenwoordigers van die zusterinstelling, met wie wij besprekingen mochten voeren over hulp, die Gij ons opnieuw komt aanbieden. Wij zijn zeer ontroerd, mijne Heeren, door Uw blijken van sympathie en door Uw daadwerkelijk hulpbetoon en zulks te meer, nu Uw eigen schoone stad zoozeer geleden heeft van het Duitsche geweld en Uw: eigen Universiteit schade opliep, die in de honderden millioenen franken loopt. Wij waardeeren deze zorg voor den naaste, die uitgaat boven die voor Uzelf, als een betoon van Christelijke liefde. Wij danken U voor Uw komst en wij verzekeren U van onzen oprechten wensch, dat het U, Uw Universiteit en Uw Vaderland wel ga.

Welkom heet ik ook Prof. Hofman. hoogleeraar in de Kerkgeschiedenis aan het New Brunswick Theological Seminary, het oudste seminarie in de Vereenigde Staten, gesticht door onze Voorvaderen in 1784. Wij stellen Uw aanwezigheid hier ten zeerste op prijs.

Het Reglement voor de Vrije Universiteit schrijft voor, dat de Rector Magnificus bij den aanvang van het studiejaar in het openbaar een verslag geeft van de lotgevallen der Universiteit in het afgelopen studiejaar.

Wanneer gij de redevoeringen, die mijn voorgangers bij den aanvang van een studiejaar gehouden hebben, eens doorbladert, zult gij erdoor getroffen worden, dat zij hun taak zoo hebben opgevat, dat zij ernaar gestreefd hebben, naast de vermelding van een aantal feiten, een inzicht te geven in de ontwikkeling van het leven van de universiteitsgemeenschap in het jaar van hun Rectoraat.

Wanneer ik ga trachten dat ook te doen, moet ik mij eerst wenden tot het noodrecht, dat in deze dagen hoogtij viert. Indien gij U herinnert, dat precies een jaar geleden de slag om Arnhem woedde, keurt gij tegelijkertijd goed, dat ik verleden jaar tegen het Reglement gezondigd heb, door in het geheel geen fata te vermelden over het jaar 1943/44. Zoo kort na dollen Dinsdag hoopte menigeen nog, dat uitstel hier geen afstel beteekende. Eerst langzaam aan durfden wij hier boven de Moerdijk ons vertrouwd

maken met de afschuwelijke werkelijkheid, dat wij nag een winter zouden moeten doormaken in het danker, in de kou en met een hongersnood voor oogen, en dat alles onder het juk van een steeds doldriester optredenden, roovenden en moordenden vijand.

Indien gij U verder in het geheugen wilt roepen, dat onze Universiteit haar poorten voor haar studenten sloot op Zaterdag 10 April 1943 (weliswaar am de achterdeur op Maandag 12 April voor alle niet-teekenaars in den lande wagenwijd open te zetten) zult gij tevens willen goedkeuren, dat de Heer Nauta de fata over het jaar 1942/43, waarin hij Rector was, op Woensdag 22 September 1943 niet in een openbare, maar in een besloten vergadering vermeldde.

Om nu maar ineens met het noodrecht af te rekenen: nu ik vandaag U de fata ga vermelden over de cursusjaren 1942/43, 1943/44 en 1944/45, meen ik nog op tweeerlei wijze van de mos te mogen afwijken.

In de eerste plaats, door een terugblik te geven over den geheelen bezettingstijd ten aanzien van enkele aangelegenheden van algemeen belang.

In de tweede plaats, door ook over de toekomst iets in het midden te brengen, daar wij heden immers officieel de heropening van onze Universiteit vieren na de bevrijding van ons Vaderland van de dwingelandij.

Als ik het leven van onze Universiteit mag vergelijken met de vaart van een schip, kan ik niet anders dan met de grootste dankbaarheid ervan gewagen, dat het schip tot nog toe behouden heeft gevaren. Het heeft menigen storm getrotseerd.

Mijn eerste taak is, in Uw midden God den Heer openlijk op het eerbiedigst te danken, dat onze Universiteit niet zoo gehavend is, dat zij niet meer of nog niet geopend zou kunnen warden.

Weinigen onzer zullen na den verraderlijken inval der Duitschers in 1940-hebben durven hopen, dat het zoo met ons zou afloopen, als door Gods goedertieren genade het geval is geweest, want er is veel vrees beschaamd.

De gebouwen zijn gespaard gebleven. Het kapitaal is niet ingepalmd door de grijpvingers van de organisatie Muller-Lehning. De inventaris is voor een groot gedeelte ongeschonden gebleven, ondanks de boosaardige aanvallen van de bezetters. En dat alles ondanks het feit, dat de Duitschers zich er ten volle van bewust waren, dat juist onze Universiteit een haard van verzet was.

Anderzijds moeten wij ons hoofd diep buigen als wij denken aan de

velen, die ons door het geweld van den vijand zijn ontvallen. Ik moge U verzoeken, van Uw zitplaatsen op te staan, nu wij hen gaan herdenken.

Van de Directeuren is ons de uitnemendste van allen ontvallen, Dr Hendrikus Colijn. Na op velerlei wijze te zijn geplaagd en getreiterd, is Dr Colijn gevangen genomen en verbannen naar Valkenburg en vandaar via Berlijn naar Ilmenau in Thiiringen, waar hij op 18 September 1944 aan een hartaanval is overleden.

Zooals hij al zijn werk deed, zoo werkte hij ook voor onze Universiteit: in grooten stijl, doortastend, snel en besluitvaardig, geheel toegewijd aan haar belangen.

Wij hebben medegeleefd met Colijn in zijn eenzame afzondering, die voor hem, gewoon als hij was, dagelijks in persoonlijk contact te staan met Nederlanders en vreemdelingen, wel buitengewoon zwaar geweest is.

Het is mij een voorrecht hier te kunnen getuigen, dat Colijn deze beproeving als een waar Christen gedragen heeft.

Bij het bezoek, dat ik hem clandestien mocht brengen in Februari 1944, is noch uit zijn mond, noch uit dien van Mevrouw Colijn, ook maar een klacht gekomen en in allen tegenspoed betoonden zij zich geduldig en uitten zij zich zoo, dat bleek, dat zij een goed vertrouwen hadden op hun getrouwen God en Vader, dat hen geen schepsel van Zijn liefde scheiden zou. Het stemt tot groote dankbaarheid, dat Mevrouw Colijn, die lief en leed met haar man gedeeld heeft, behouden in het Vaderland teruggekeerd is. Met grooten eerbied en diepe dankbaarheid zal de Vrije Universiteit aan haar President-Directeur Dr Colijn blijven denken.

Van onze Curatoren is Ds Taeke Ferwerda op 12 September 1944 door de Duitschers in de Kerkstraat te Amsterdam, aan de achterzijde van de Keizersgrachtkerk, op de meest lafhartige wijze vermoord.

De koster dier kerk, de Heer Van der Baan, had wapens in de kerk verborgen, hetgeen door den Sicherheitsdienst was ontdekt. Toen de Heer Van der Baan ondanks alle martelingen bleef weigeren iets los te laten, heeft, niet de een of andere loslopende Deutsche boef, maar de officieele Sicherheitsdienst dezen dapperen held op straat doodgeschoten en met hem den oudsten predikant der Gereformeerde Kerk, dezen weerlozen ouden man, nadat zij dezen 's avonds laat uit zijn donkere huis hadden gehaald.

Wij treuren over het heengaan van Ferwerda als over het verlies

van een der trouwste vrienden van onze Universiteit. Nooit zal ik vergeten, hoe hij in de jaren der bezetting steeds blijmoedig getuigde van het recht Gods, dat nooit vergaat.

Wij mogen Mevrouw Ferwerda onze innige deelneming betuigen en haar verzekeren, dat *wij* aan haar man steeds zullen blijven denken als aan een vaderlijken vriend.

Van de oud-hoogleraren is heengegaan Dr Herman Hub'er Kuyper. Hij stierf als evacue op 29 Januari 1945, in Groningen. Eerst uit Den Haag, daarna uit Arn.hem verjaagd, stierf deze grijsaard in een hem vreemde omgeving.

Wij gedenken hem als een man van groote geleeFdheid en energie. Tot op het laatst gaf hij zijn adviezen, meest over zaken van kerkrecht, waarin hij bedreven was als geen ander. Zijn einde is gekomen ver van degenen, die hem liefhadden. Zwaar is de verantwoordelijkheid voor hen, die ook dit leed veroorzaakten en zijn dood verhaastten. Onze deelneming gaat uit naar de Familie Kuype!", wier naam in den kring der Vrije Universiteit nog steeds zulk een bijzonderen klank heeft.

Van de hoogleraren stierf voor zijn vaderland Mr Victor Henri Rutgers.

Dat juist Rutgers niet meer zou terugkeeren, is wel het ei-gste, wat onze Universiteit kon treffen. Geen Uwer zal het mij euvel duiden, als ik beweer, dat Rutgers in vele opzichten iets boven den beste van ons stond. Hij wist meer; hij wekte meer vertrouwen; hij was veelzijdiger; hij was scherpzinniger; hij was moediger. Hij heeft ook meer geleden voor zijn Koningin en Vaderland.

In 1941 bracht hij eenige weken door als gijzelaar in de strafgevangenis te Scheveningen. Van 1 April tot 3 September 1943_ was Rutgers opgesloten in de cellenbarakken te Scheveningen. Geboeid en geblinddoekt werd hij er heen gebracht; vernederend werd hij er behandeld. Ongebroken kwam hij uit de gevangenis.

Op Woensdag 24 April 1944 vertrok Rutgers naar Engeland in een open boot; na zorgvuldige voorbereidingen van zijn reis. Door stoornis in de motoren mislukte deze zeis. Na veel geleden te hebben op zee, dreef hij *in* de boot aan land bij Veere. Na gevangenschap in Middelburg, Haren en Utrecht werd Rutgers veroordeeld tot twee jaar gevangenisstraf en weggevoerd naar Duitschland. Daar stierf hij den hongerdood, na mateloos geleden te hebben door de hand van de onmenselijk wreede Duitschers.

Wij kunnen het ons n o g niet goed indenken. Er gaat geen dag voorbij, dat wij hem niet missen. Het is of ons oog hem ook nu zoekt in de rijen der hoogleeraren.

Steeds weer missen wij Rutgers, met wien men nooit sprak zonder iets van hem te leeren en wien men nooit tevergeefs om raad vroeg.

Wij buigen ons hoofd, diep verslagen.

Wij bidden: Heer, leer ons U loven en danken voor dien man en leer ons het klagen te staken.

Heer, leer ons het klagen te staken, moeten wij ook bidden, als wij de vele studenten gedenken, die tengevolge van den oorlog omgekomen zijn.

Het waren er vele: drie en twintig is een groot getal voor een zoo kleine Universiteit als de onze.

Gefusilleerd werden:

Lodewijk van Duuren.

Cornelis Yno George Dijksterhuis.

Hobbes Dijkstra.

Jan Goldschmeding.

Seerp Postma.

Nicolaas Samuel Rambonnet.

Johannes van der Slikke.

Antonie Sjakes.

Egbert Mark Wierda.

Op andere wijze om het leven gebracht werd:

Jan Peppink.

Bij bombardementen kwamen om:

Evert Willem Hissink.

Arnold Johan van den Hoek.

Willem Schmidt.

In Duitse gevangenkampen kwamen om:

Frans Nicolaas Erdsieck.

Leendert Kruit.

Theodoor Kruger.

Carel Lodewijk van Leeuwen.

Jan Willem Mobach.

Rudolf Riphagen.

Willem Karel de Ruyter.

Studenten in de Faculteit der Rechtsgeleerdheid:

G. Bergshoeff

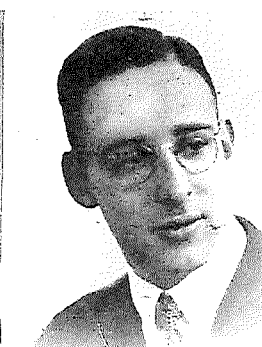
Mr. L. C. Dijkman

E. W. Hissink

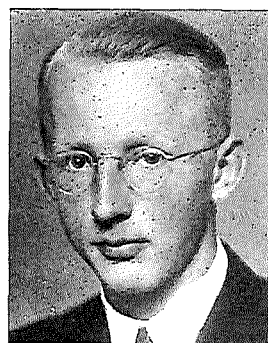
Mr. A. Klaasse

Th. Kruger

C. L. van Leeuwen

S. Postma

N. S. Rambonnet

R. Riphagen

Vermist worden: .

Hendrik de Jong.

„ Coenraad Bernardus Vergouwen.

Paul van Weeren.

De vaandrig Lodewijk van Duuren werd op 9 Augustus 1944 gefusilleerd in den leeftijd van 27 jaar. Door dezen dood werd een einde gemaakt aan het leven van een buitengewoon begaafden candidaat in de Wis- en Natuurkunde. Deze bescheiden jongeman met groote talenten heeft gedurende den bezettingstijd zijn land gediend door ondergronds werk van velerlei aard, onder meer in verband met het blad „Trouw". Wij gedenken in hem een dapperen zoon van zijn vaderland, wiens verzet gedragen werd door een innig geloof. Zijn familie is wel zeer bitter getroffen. De vader deelde mij mede, dat ook ~~zijn~~ vrouw van hem is weggenomen als gevolg van den dood van zijn zoon.

Cornelis Yno George Dijksterhuis is tegelijk met Jan Goldschmedifft gevangen genomen en op 11 October te Wormerveer gefusilleerd. Deze student in de theologie werd slechts 23 jaar oud. Hij wist wat hij deed, toen hij zich aan het werk zette voor „Trouw". Het was geen lust tot avontuur. Hij vocht tegen de Deutsche overheersching omdat hij wist, op deze wijze zijn God te dienen en zijn vaderland. Ook de familie Dijksterhuis is wel zeer getroffen, want ruim een week na den zoon werd ook de vader gefusilleerd. Te Westerbork hrachten onze vijanden hem om het leven.

Hobbes (Bob) Dijkstra werd op 17-jarigen leeftijd bij ons ingeschreven als student in de Wis- en Natuurkunde. Bij de razzia's van 6 Februari 1943 werd hij gearresteerd en naar Vught gebracht maar spoedig kwam hij vrij. Toen op 5 Mei Rauter's bevel kwam dat de studenten, die niet geteekend hadden, naar Duitschland moesten gaan, zocht de vader den zoon op zijn onderduikadres op en die twee beloofden elkaar, niet te buigen voor den vijand. In October 1944 werd Hobbes groepsleider bij de N.B.S.; 18 maal ving hij met zijn groep wapens uit de lucht op en vervoerden zij die door het Westen van Friesland. Mede door deze wapens heeft dat deel van Friesland zichzelf bevrijd en zijn veel levens gespaard. Overdag zorgde hij mede voor clandestien vervoer van levensmiddelen over het IJsselmeer naar hongerend Holland.

Op 7 April 1945, vlak voor de bevrijding werd hij door verraad gevangen genomen en drie maal verhoord. Ondanks alle toegepaste middelen bleven hij en de zijnen zwijgen, waardoor de levens van

velen werden gespaard. Met vijf kameraden werd deze held nog dienzelfden dag doodgeschoten te Makkum.

'Een brief schreef hij, naar zijn eigen woorden, om daarmee wat troost te brengen na zijn dood en om de zijnen den eenigen weg te wijzen, die hun wanhoop zou kunnen verzachten. „Met Gods hulp heb ik gekozen voor een wat korter leven in Zijn dienst (al is het met vele, vele gebreken), tegen een langer leven met een sprekend geweten. Ik hoop op de beloften Gods aan een zondaar gegeven en hoop Hem dan na mijn dood eeuwig te zien."

Alie zes kameraden zijn gekist en begraven op het kerkhof te Makkum; zijn stoffelijk overschot ligt te midden zijner makkers in den grond, dien hij zoo liefhad.

Jan Goldschmeding, student in de theologie, werd op 11 October 1944 te Wormerveer gefusilleerd, 23 jaar oud. Hij was een jonge man, die uitstak boven de anderen. Veel heeft hij gepresteerd in zijn korte leven; hij was een harde werker en hij was een geloovig Christen. Hij was ook een stoere verzetsman. Speciaal voor „Trouw" heeft Goldschmeding zich op een vooraanstaande plaats zeer beijverd. Uiterst voorzichtig ging hij te werk en toch is hij gepakt, niet omdat de vijand hem kwam zoeken, maar omdat in het huis, waarin hij en zijn vriend Dijksterhuis woonden, een inval gedaan werd. Zonder vorm van proces werd hij eenige dagen later bij wijze van represaille neergeschoten. „Een volk dat zulke zonen heeft, gaat niet te gronde." Deze woorden uit den mond van een vijand mogen wij tot de onze maken.

In Maart 1944 was de juridische student Seerp Postma na veel avonturen en herhaalde pogingen om uit Nederland weg te komen in Engeland aangekomen, waar hij gedecoreerd werd voor de wijze, waarop hij uit het bezette gebied was ontlucht. Daar is hij gedurende vier maanden in opleiding geweest tot verbindingsofficier met het geallieerde hoofdkwartier. Als zoodanig is hij hier in Augustus 1944 met een parachute neergekomen. Gedurende weer vier maanden heeft hij hier zijn vaderland gediend. Daarna werd hij in Utrecht op een vergadering gegrepen, naar Apeldoorn vervoerd en daar op 2 December 1944 doodgeschoten, met twaalf anderen, midden in de tegen hen aanhangige procedure. ¹⁾

Hij heeft gestreden voor zijn vaderland met geloofsovertuiging. Hij was een jonge man vol lust tot avontuur; maar deze strijd te-

¹⁾ Noot bij de correctie: In 1946 is Seerp Postma door H.M. de Koningin posthuum begiftigd met den Bronzen Leeuw.

gen den vijand streed hij niet als een avonturier, maar als plicht-betrachtend Christen.

Nicolaas Samuel Rambonnet, student in de rechten moest na zijn candidaatsexamen onderduiken en begaf zich steeds verder in het ondergrondsche werk. Als Commandant eener B.S. groep viel hij, op 13 April 1945 te Heerde bij de verdediging van een brug over het Grift-kanaal, in de handen der Duitschers, die hem op slag doodschoten.

Op 4 Augustus 1944 werd in Vught door den kogel een einde gemaakt aan het korte leven van den student in de Wis- en Natuurkunde Antonie Sjakes.

Steeds dieper had Sjakes zich in het verzetswerk begeven.

Op 5 October 1943 gelukte het hem zijn broer, toen deze uit het concentratiekamp Amersfoort op transport gesteld werd, op het perron te Amersfoort uit de handen van de acht bewakers te redden. Hij bleef daarna eenige maanden ondergedoken, doch in April 1944 stortte hij zich geheel in het gevaarlijkste werk. Op 21 Juli 1944 ging hij 's avonds met vier anderen van huis om het politiebureau aan den Stadionweg te overvallen. 's Nachts om 3 uur werden zij gewapend gearresteerd. Op 24 Juli werden zij naar Vught gebracht en op 4 Augustus werd Sjakes reeds gefusilleerd, 24 jaar oud.

Twee broers komen niet meer terug naar de Universiteit. Na den dood van Abraham van der Slikke, die zich met Godsvertrouwen aan een ernstige operatie had overgegeven, doch kort daarna op 7 Februari 1944 in den leeftijd van 20 jaar overleed, viel Johannes **van der Slikke**, student in de klassieke talen, door wreed geweld als offer onzer duurgelokchte vrijheid, ook in den leeftijd van 20 jaar. In Februari 1945 werd hij gefusilleerd. Hij heeft gevangen gezeten in het Huis van Bewaring in de Gansstraat te Utrecht.

Beiden waren veelbelovende studenten. Het waren geen meeloopers, zij gaven leiding. Zij hadden een open oog voor de vragen van dezen tijd. Zij hadden ook de kracht, hun gedachten in <laden om te zetten.

Egbert Mark Wierda was eerst technisch student in Delft, maar in 1942 werd hij theologisch student aan onze Universiteit. Een week voor de bevrijding van Friesland, op 11 April 1945, is deze held met twaalf andereri, waaronder twee broers van hem, na vreeselijke folteringen vermoord. Met anderen heeft hij weten te bewerken, dat de telefooncentrale te Leeuwarden vrijwel onbeschadigd door de N.B.S. kon worden bezet. Uit een brief, <lien

Wierda met geboeide handen geschreven heeft, weten wij, welke kwellingen hij heeft moeten ondergaan. Wij weten er ook uit, dat hij, om van het ondragelijke lijden af te zijn, wel in de verleiding kwam, te zeggen, wat de folteraars hem graag wilden doen zeggen. Hij heeft echter volgehouden; hij schrijft: „Ik moest erg aan onzen Heiland denken, die ook zoo onschuldig moest lijden; aan dien kant was het mij rijk, dat kruis mijn Jezus te mogen nadragen.”

Jan Peppink was student in de theologie. Hij was de eerste van onze studenten, die zijn leven heeft gegeven voor den strijd van ons land. In de oorlogsdagen meldde hij zich vrijwillig voor het Nederlandsche leger. Toen onze officieele strijd eindigde, heeft hij dien ondergronds voortgezet als leider van de spionnagegroep „Nederland Vrij” en door het uitgeven van illegale lectuur. Door verraad viel Jan Peppink op 19 April 1941 na een hevige worsteling in de handen van de S.D. Hij werd van de eene gevangenis naar de andere gevoerd en op zijn 24sten verjaardag ter dood veroordeeld. Na wreede mishandelingen en na maanden van hongerslijden werd hij op transport gesteld naar Kiel. Onderweg stierf hij op 2 Sept. 1942 van uitputting. Zijn totaal uitgeput- en op vele plaatsen door slagen en trappen geschonden en gebroken lichaam kon deze laatste krachtproef niet meer doorstaan. Dat hij in zijn afscheidsbrief kon schrijven: „Ik ben bereid gemaakt, het zwaarste blijmoedig te dragen. God verandert nooit. Zijn trouw en Zijn liefde voor zondaren niet. Daarom ben ik rustig en blij”, is voor alle nabestaanden een groote troost.

Op 22 November 1943 werd de student in de rechten, **Evert Willem Hissink**, op 26-jarigen leeftijd te Berlijn bij een bombardement gedood. In 1937 was Hissink student geworden aan de Stedelijke Universiteit en kwam naar ons over, toen hij zijn studie daar niet kon voortzetten. In 1943 als niet-teekenaar naar Duitschland gegaan, werkte hij in Berlijn in de Knorr Bremse fabriek. Eenige weken na zijn dood werd zijn lijk gaaf en met een rustige uitdrukking van onder het puin weggehaald. Op 26 December werd hij begraven. De student D. van der Meulen leidde de begrafenis, die bekostigd werd door de arbeiders en studenten uit zijn kamp, die in hem een trouwen kameraad verloren.

Arnold Johan van den Hoek, geboren in 1921, werd reeds op 17-jarigen leeftijd student in de Wis- en Natuurkundige faculteit. Groote bekendheid verwierf hij als schaakspeler. Toen hij 20 jaar oud was speelde hij met Dr Euwe om het kampioenschap van Nederland.

1h Mei 1943 meende hij, niet-teekenaar, zich te moeten melden voor tewerkstelling in Duitschland. Hij werd naar Watenstedt gezonden. Toen hij op 14 Januari 1945 in de omgeving van Driiten wandelde, liet een Amerikaansche vlieger eenige bommen vallen; door den luchtdruk werd Van den Hoek gedood;

Hij heeft het moeilijk gehad in Duitschland: zwaar werk, heimwee, infectie aan de hand. Maar hij heeft het geloof behouden. Toen hij met Kerstmis van de 48 uur er 36 in de fabriek moest doorbrengen, geheel alleen in het ketelhuis, schreef hij, dat hij door Gods genade Kerstmis had gevierd als nooit tevoren, en dat hij het „Eere zij God" gezongen had met geen andere begeleiding dan loeiende turbines.

Een zeer begaafde student in de scheikunde, een overtuigd Christen, is in **Willem Schmidt** heengegaan. Na in Vught gezeten te hebben en weer vrijgekomen te zijn, ging hij in Mei 1943 als niet-teekenaar naar Duitschland, eerst naar Hannover, daarna naar Dollbergen. Op 5 Augustus 1944 werd de schuilkelder, waarin hij was gevlucht, bij een bomaanval op de fabriek waar hij te werk gesteld werd, getroffen. Geheel onbeschadigd doch levenloos werd hij gevonden. Op 8 Augustus werd hij te Dollbergen begraven.

Het is een bron van troost voor de zijnen, dat hij van Duitschland uit getuigde, dat hij den dood niet vreesde.

Ook **Frans Nicolaas Erdtsieck**, notarieel student, behoorde tot de studenten, die de verklaring niet geteekend hebben, doch die op 6 Mei 1943 naar Duitschland gingen. Hij werkte bij Siemens en Halske te Berlijn. Op 16 September 1943 werd hij daar in hechtenis genomen en overgebracht naar het strafkamp Gross-Beeren, waar hij op 23 Januari 1944 overleed.

Wat Erdtsieck ten laste gelegd werd, is mij onbekend, maar dat hij in het kamp om het leven kwam, kan niet anders gequalificeerd worden dan als moord. Van hoeveel duizenden is nu al niet het bericht van hun dood in een kamp ontvangen?

Theodoor Kruger, geboren 23 Mei 1914, is volgens opgaaf van bet Roode Kruis te Neuengamme overleden op 12 Maart 1945. Op weg naar Elburg, waar zijn verloofde woonde, kwam hij door Putten en werd hij bij de daar juist gehouden razzia's meegevoerd, om in Neuengamme den dood te vinden.

Het eenige, dat zijn familie troost kan bieden bij dit zoo tragisch einde, is, dat zij van hem weten, hoe hij nog op het laatst tot steun is geweest voor zijn medegevangenen, die hij wees op Hem, die macht heeft over ziel en lichaam beide.

Van Leendert Kruit bereikte mij nog slechts kort geleden het bericht van zijn overlijden. Nadat hij *in* Mei 1943 als chemisch student ondergedoken was, werd hij begin Juni 1944 gevangengenomen en via „de Amstelveensche weg” naar Amersfoort overgebracht. Eenigen tijd werd hij te Husum in de oorlogsindustrie te werk gesteld en op 14 December 1944 vond hij zijn droevig einde als gevolg van een zware dysenterie, in Neuengamme.

Carel Lodewijk van Leeuwen, student in de rechten, gearresteerd wegens illegalen arbeid, liet zijn leven op 28 Januari 1945 te Trostberg (een buitencommando van Dachau) in den ouderdom van 23 jaar.

Jan .Willem Mobach was aan de Vrije Universiteit ingeschreven in de medische faculteit. Met twee broers vertoefde hij in Nederland, terwijl zijn ouders in Indie wonen, waar zijn vader hoofd is van een zendingsschool. Met zijn broer, die in Utrecht studeerde, richtte hij in bezettingstijd een blad op, getiteld „De Nieuwsbode”, wat oorzaak werd van zijn gevangenneming in April 1944. Hij werd eerst naar Amersfoort overgebracht en vandaar op transport gesteld naar Duitschland. In Duitschland werd hij tenslotte naar het verschrikkelijke Neuengamme overgebracht, waar hij op 9 December 1944, kort na aankomst, tengevolge van uitputting door mishandeling en slechte voeding overleed.

Slechts eenige dagen geleden ontving ik bericht, dat op 9 Februari 1945 in den leeftijd van 30 jaar in het concentratiekamp Neuengamme overleed onze student in de rechten **Roelof Riphagen**. De combinatie van de woonplaats Putten en de moordplaats Neuengamme deden reeds vermoeden, dat wij hier te doen hebben met een slachtoffer van een van de afschuwelijkste misdaden van den bezetter. Deze berichten vinden bevestiging in de laatste tijdingen, uit Putten ontvangen.

Willem Karel Eduard de Ruyter.

De Ruyter stierf, 31 jaar oud, aan tuberculose in Buchenwald. Op 21 Februari 1944, op den dag voor dien, waarop hij zijn laatste tentamen voor het doctoraal examen zou hebben afgelegd, werd hij gearresteerd wegens het verschaffen van levensmiddelenkaarten aan Joodsche onderduikers. Drie maanden zat hij alleen in Scheveningen, daarna ging zijn via dolorosa over Vught en Sachsenhausen naar het gevreesde Buchenwald. Zijn medegevangenen getuigen van zijn groote geestkracht en trouwe kameraadschap, die bleven tot het laatste van zijn leven. Een begaafd man ging met hem heen, die in Leiden eerst als student in de letteren, later als jurist

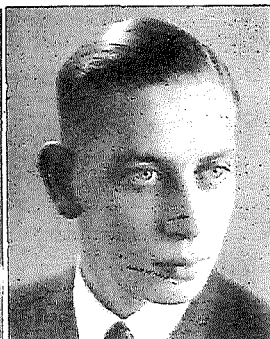
Studenten in de Faculteit der Rechtsgeleerdheid:

Mr. C. Chardon

W. K. E. de Ruyter

F. N. Erdsieck
(notariaatsstudie)

Studenten in de Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte:

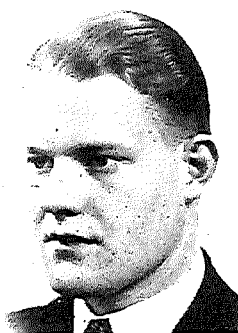

J. van der Slikke

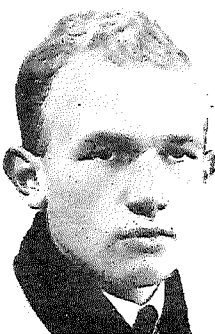

C. B. Vergouwen

Studenten in de Faculteit der Medicijnen:

J. W. Mobach

P. van Weeren

was ingeschreven, en die, toen de Leidsche Universiteit gesloten werd, bij ons gastvrijheid zocht, welke wij ook dezen beminnelijken jongen man gaarne verleenden.

Omtrent den student in de theologie **Hendrik de Jong** uit Arnhem, die in Juni 1944 gearresteerd werd, is helaas geen enkel bericht ontvangen. Wij mochten echter wel gaan vreezen, nu maand na maand verstreken is zonder zijn terugkomst. ¹⁾

Hetzelfde geldt van: den ook bij ons ingeschreven student in de medicijnen **Paul van Weeren**, die in Augustus 1944 op zijn onderduikersadres in Friesland werd gearresteerd en naar Neuengamme werd gevoerd. ¹⁾

Coenraad Bernardus Vergouwen was student in de klassieke letteren. Met eenige kameraden trachtte hij op 8 Januari 1945 met een roeiboot bij de Kop van 't Land bij Dubbeldam naar Brabant over te steken.

Een broer van Vergouwen schrijft, dat tot nog toe geen enkel spoor ontdekt is van wat van hem geworden is, doch dat zeker is, dat hij de overkant niet bereikt heeft. Ook deze student moet wel haast als verloren worden beschouwd.

Niet direct door de oorlogsomstandigheden maar toch wel onder invloed daarvan, stierf op 21 December 1943 Tjeerd van der Ploeg, candidaat in de Wis- en Natuurkunde. Vast geloofde hij aan de uiteindelijke overwinning op Duitschland. Ondanks zijn zwakke gezondheid was hij het middelpunt van zijn vriendenkring en gaf hij zich vol energie aan allerlei verzetswerk, onder meer door hulp aan Joden; Hij verteede hierin zijn krachten en ook deze moedige zoon van Nederland heeft de bevrijding van zijn land niet mogen beleven.

In diepen eerbied denken wij aan al deze dooden. Van het beste bloed hebben stroomen gevloeid. Wij willen ook niet vergeten die velen van de oud-leerlingen onzer Universiteit, die hun leven voor ons vaderland gegeven hebben. Wij denken ook aan zoovelen, die bij plechtigheden als deze niet plachten te ontbreken, die nu nimmer meer bij ons zullen zijn.

Wij gedenken in dit uur al degenen, voor wie de gevallen in het bijzonder veel betekenden - hun vrouwen en verloofden, hun ouders en hun kinderen, hun verwanten en vrienden. Wij denken ook aan de onzen, die in hun naaste omgeving verliezen leden.

¹⁾ Een ander bericht meldt; dat Hendrik de Jong op 11 Januari 1945 te Neuengamme en dat Paul van Weeren op 19 Febr. 1945 te Bergen-Belsen is overleden.

Mogen zij en wij troost putten uit de wetenschap, dat het offer van het leven voor het vaderland niet tevergeefs gebracht is. Velen van hen, die stierven, getuigden v66r hun dood, dat zij bereid waren te sterven en dat zij met vol bewustzijn van de gevaren, die dreigden, zich aan het werk voor het vaderland gaven. Zij begrepen, waarom het in dezen oorlog ging; tenslotte ging het om de vraag: v66r of tegen Christus. Achter alles was daar de strijd om de vrijheid van den geest. Het ging erom, of de Staat op den troon zou klimmen, die aan Christus toekomt. In een wereld, waar de Staat en zijn organen vergoddelijkt worden, is voor God zelf geen plaats meer.

Omdat zij dit begrepen, hebben onze helden hun leven desbewust op het spel gezet, en den vijand overal afbreuk gedaan, waar zij konden. Zij hebben in woord en geschrift uiteengezet, waar het in den oorlog om ging en waarom verzet gepleegd moest worden. Zij hebben gespionneerd, wapens verzameld, ondergedokenen geholpen met valsche papieren, gevangenen bevrijd en op duizenderlei wijze gevochten.

Wij danken hen van ganscher harte en zullen hun offers blijven gedenken.

Dat van velen het veege lijf gered is, ondanks de groote gevaren, waaraan zij waren blootgesteld, daarover is onze vreugde groot. De meest markante gevallen moge ik U opsommen.

:Van de Directeuren noem ik U Dr J. J. C. van Dijk, die als gijzelaar en als gevangene in Nederland en Duitschland gezeten heeft; den Heer J. Schouten, voor wiens leven wij zoo ernstig beducht waren, toen hij in Amersfoort en in Duitsche concentratiekampen opgesloten zat; Notaris J. D. F. van Halsema, die geruimen tijd in gijzelaarschap door moest brengen..

Van de Curatoren Mr Dr J. Donner, die herhaaldelijk en voor geruimen tijd van zijn vrijheid beroofd is geweest.

Van de docenten onzen collega Coops, die wel het meeste van allen aan den lijve heeft ondervonden, tot welke barbaarschheid de Duitschers in staat zijn; Aalders, die eenige malen gegrepen werd; Hellema, die 81 onvergetelijke dagen in Amersfoort moest doorbrengen en meer als een dood dan als een levend geraamte thuis kwam; G. H. A. Grosheide F.W.zn, die alle ontberingen van een ondergedoken en daarna opgespoord officier in krijgsgevangenschap heeft moeten doormaken; tenslotte Haantjes en Versteeg, die maandenlang als officier ondergedoken moesten leven.

Daar ik onvolledig zou moeten zijn, onthoud ik mij van het noemen van namen van studenten, die zich bijzonder onderscheiden hebben. Ik moge alleen met groote dankbaarheid zeggen, dat er zeer velen zijn, die bene meriti de patria zijn.

Er zijn er ook, over wier lot wij nog in het duister tasten. Wij blijven hopen, dat er nog van hen terug zullen komen.

In de jaren achter ons beleefden eenigen uit onzen academischen kring vermeldenswaardige gedenkdagen.

Hun 60sten verjaardag vierden:

op 17 Juli 1943 de Curator Mr J. Verdam;

op 26 September 1944 A. Goslinga.

Hun 40-jarig ambtsjubileum herdachten:

op 23 September 1944 R. H. Woltjer;

op 28 October 1944 A. Anema;

op 18 November 1944 P. A. Diepenhorst;

op 4 Mei 1945 C. van Gelderen.

Den dag, waarop zij v66r 25 jaar hoogleeraar werden, herdachten:

op 8 Juli 1943 A. Goslinga;

op 18 October 1943 J. Wille;

op 28 Mei 1945 G. Ch. Aalders.

Met dankbaarheid gedenken wij, dat Aalders hersteld is van de gevolgen van een operatie.

Op 21 April 1945 herdacht L. van der Horst, dat hij v66r 25 jaar tot arts werd bevorderd.

Aan Van Gelderen, die op 7 Juni 1942 zeventig jaar werd, werd een door Roeland Koning clandestien geschilderd portret aangeboden, bij welke gelegenheid de hoogleeraar Vollenhoven, de Curator Ferwerda en de Rector Nauta het woord voerden.

Nieuw, benoemd werden:

tot gewoon hoogleeraar in de Theologische Faculteit Dr G. C. Berkouwer, tot nog toe buitengewoon hoogleeraar;

tot gewoon hoogleeraar in de Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte en tot buitengewoon hoogleeraar in de Theologische Faculteit, als opvolger van Van Gelderen: Dr W. H. Gispen;

tot gewoon hoogleeraar in de Wis- en Natuurkundige Faculteit de doctoren G. H. A. Grosheide en J. Haantjes, tot nog toe lectoren in die Faculteit;

tot gewone hoogleeraren in de Juridische Faculteit: Mr J. Verdam, voor Romeinsch Recht,

Mr A. M. Donner, voor Staatsrecht, Administratief Recht en Algemeene Staatsleer en

Mr I. A. Diepenhorst voor Strafrecht en strafvordering.

Ondanks de voortvarendheid van Curatoren en Directeuren, om reeds v66r den nieuwen cursus een zoo belangrijk aantal benoemingen te doen, blijven er nog gaten, die snel gedicht moeten worden. Spoedig kan de benoeming van een tweeden Hoogleeraar voor het Privaatrecht tegemoet gezien worden. Voor het belangrijke vak Volkenrecht moet een voorziening worden getroffen. Curatoren en Directeuren plegen met verschillende faculteiten overleg over de bezetting van leerstoelen. Het spreekt vanzelf, dat bij deze uiterst gewichtige beslissingen allerlei vraagstukken van meer algemeenen aard om een oplossing komen vragen. De Universiteit prijst zich gelukkig, dat de beide colleges steeds bereid zijn de voorstellen, die hun gedaan worden, ernstig onder het oog te zien, al blijven er wenschen over, die niet door hen vervuld worden.

Wanneer Directeuren b.v. niet ingegaan zijn op het voorstel van de Juridische Faculteit, om een aparten hoogleeraar te benoemen voor het Administratieve Recht, dat in de laatste jaren zoo buitengewoon in belangrijkheid is toegenomen, dan is dit niet geschied, omdat het college niet met de faculteit van oordeel was, dat een dergelijke nieuwe leerstoel van groot gewicht zou zijn, maar enkel en alleen omdat naar zijn oordeel de financiën het niet toelieten.

Aan de Juridische Faculteit is toegestaan, vier assistenten te benoemen. De Faculteit acht zith met dit nieuwe instituut zeer gelukkig en vertrouwt daardoor tot grootere prestaties in staat te zullen zijn. Twee assistenten, de Heeren Mr J. N. van Veen en Mr A. Zeegers, zijn reeds geruimen tijd in functie als assistenten voor de privaatrechtelijke vakken.

De Heeren Anema en Van Gelderen hebben in den oorlogstijd hun 70sten verjaardag gevierd. Beide Hoogleeraren hebben hun taak tijdelijk voortgezet op uitdrukkelijk verzoek van den Senaat en van Directeuren; nieuwe benoemingen zouden in den oorlogstijd groote gevaren hebben medegebracht. Art. 188 van de Wet op Hooger Onderwijs was immers in dien zin gewijzigd, dat al onze benoemingen bekrachtiging van het Departement behoeften. Aan deze inbreuk op ons recht wilden wij ons niet onderwerpen.

Onschatbaar zijn de diensten, die deze beide collegae aan de Universiteit hebben bewezen. Beiden zijn zij mannen van uitzonderlijk hooge begaafdheid. Het zullen niet alleen Uw bijnamen zijn, waar-

mede gij onder ons gewoonlijk in besloten kring werd aangeduid - teeken van groote waardeering en achting -, noch ook tallooze anecdoten, die bewaard zullen blijven, neen, gij hebt op generaties van studenten gedurende veertig jaren Uw wetenschappelijk stempel gedrukt en mede aan U is het te danken, dat aan de wetenschappelijke graden, aan de, vooral in Uw jeugd nog zoo jonge, Vrije Universiteit verleend, zulk een hooge waarde wordt toegekend.

Nu gij heengaat, laat gij - hoewel wij ons gelukkig prijzen, in Uw plaats jonge krachten te zien komen, van wie wij de hoogste verwachtingen koesteren -, toch open plaatsen achter. Het is, alsof in de gelederen, waarin Gij Uw plaats vultet, nog ruimte over is. Het is aan U, jongeren, zoo snel mogelijk uit te groeien; Het is aan ons, in gedachten te houden, dat Gij, die nu afscheid van ons neemt, behoort tot de grootsten, die een plaats aan onze Universiteit hebben ingenomen. Wij danken U voor het vele, dat gij voor onze Universiteit gedaan hebt, maar wij danken bovenal God, dat Hij onze Universiteit mannen van groot wetenschappelijk formaat heeft willen geven.

Ziehier een korte samenvatting van onze ervaringen met den bezetter.

In Juni 1940 benoemden Directeuren tot Rector Magnificus Prof. Mr V. H. Rutgers, omdat zij dezen, in overeenstemming met het oordeel van den Senaat, wegens zijn wijsheid, ervaring en relaties, voor de moeilijke taak, de Universiteit in bezettingstijd te leiden, het meest geschikt achtten.

In 1941 werd Rutgers, weer op voorstel van den Senaat, opnieuw tot Rector benoemd. Inmiddels hadden Duitsche instanties begrepen, dat Rutgers zijn belangrijken invloed in den lande tegen hun regiem aanwendde.

Zij eischten van Directeuren, dat Rutgers als Rector zou aftreden; zij lieten weten, dat de Hoogleeraar Van Schelven in hun oogen genade zou vinden als opvolger. Directeuren, eigerden vierkant en Rutgers bleef Rector tot het einde van zijn ambtsperiode.

Op 2 October 1941 aanvaardde de Heer Versteeg zijn functie van docent voor het Notariaat en op 14 November 1941 hield Hellema zijn inaugureele oratie, na zijn benoeming tot buitengewoon Hoogleeraar in het Fiscale Recht.

Het optreden van deze beide Heeren was den Duitschers niet aangenaam en hun werd gelast, hun functie niet te aanvaarden. Zoowel

zijzelf als Directeuren weigerden aan dezen eisch te voldoen. De wettelijke voorschriften waren immers bij de benoeming in acht genomen. Hellema werd als gijzelaar naar Amersfoort gevoerd. Na zijn terugkomst hervatte hij zijn werk. Versteeg ging met zijn werk door.

Directeuren zoowel als Hellema en Versteeg weigerden aan hernieuwde eischen van den Duitscher, dat beiden zouden aftreden, gevolg te geven. Beiden gingen rustig door met hun werk, Hellema officieel tot de sluiting der Universiteit, Versteeg officieel tot op het oogenblik, waarop hij moest onderduiken als reserve-officier, beiden officieus tot den dag der bevrijding.

De **grote** moeilijkheden ontstonden, toen van de studenten in 1943 een loyaliteitsverklaring werd geeischt. Hierdoor ontstond groote beïnvloeding in den lande, een beroering, die vandaag nog niet geluwd is. De Heer Nauta heeft in zijn rede uitvoerig de details gememoreerd van de geschiedenis van de „verklaring“.

Ik was bezig, U de moeilijkheden te schetsen, waarin onze Universiteit door den bezetter gebracht is en ik ga dus nu niet nader in op de kwestie van de loyaliteitsverklaring zelf. Hierop kom ik later terug.

Nieuwe moeilijkheden ontstonden, toen de Duitschers een aanval deden op de bescheiden omtrent de studenten. Op 14 April 1943 werd het bureau aan de Keizersgracht onder bewaking geplaatst. Op 4 Mei verscheen de Sicherheitspolizei, die de kantoorlokalen doorzocht en zich meester maakte van alle bescheiden, betrekking hebbende op de studenten onzer Universiteit.

Nieuwe aanvallen werden ingezet in 1944, ditmaal tegen de gebouwen en den inventaris der laboratoria van de Wis- en Natuurkundige Faculteit.

De sluiting der Universiteit bracht het Natuur- en Scheikundig Laboratorium in een gevaarlijke positie. De mogelijkheid, dat de Duitschers op deze goed geoutilleerde laboratoria beslag zouden leggen, was zeker aanwezig. Op grond daarvan werd door Directeuren een contract gesloten met de Centrale Organisatie voor Toegepast Natuurwetenschappelijk Onderzoek (T.N.O.), volgens hetwelk de laboratoria officieel onder beheer van deze organisatie kwamen te staan en ter beschikking werden gesteld voor onderzoekingen ten dienste van industrie en techniek.

Dat het desondanks niet ten volle gelukte de aanvallen der Duit-

schers op het laboratorium af te weren, is zeker niet te wijten aan gebrek aan medewerking van de zijde van het bestuur van T.N.O. Integendeel: dat het laboratorium, zij het ook niet zonder groote schade te hebben opgelopen, toch in stand is gebleven, is mede te danken aan den krachtigen steun, die van dit bestuur werd ontvangen.

Intusschen was in Juni 1943 reeds een deel van het Scheikundig Laboratorium in beslag genomen ten behoeve van de Gasschutzschule, waarvan de leider door Prof. Van Dam op het Scheikundig Laboratorium der Vrije Universiteit was attent gemaakt. Op de collegebanken, waarvan de studenten waren verjaagd, namen nu soldaten, Wehrmachtshefherinnen, Rijksduitschers en N.S.B.-ers plaats, om geïnstrueerd te worden in het gebruik van gasmaskers, enz.

In Februari 1944 trof het Natuurkundig Laboratorium een ernstige slag. Ob. Stab Ing. Kindermann, leider van een technischen Arbeitsstab, in totaal circa 12 personen tellende, wenschte zich blijkbaar gewichtig te maken en eischte het geheele Natuurkundig Laboratorium voor zich op.

De pogingen, in het werk gesteld om deze inbeslagneming te voorkomen, waarbij van de zijde van het bestuur van T.N.O. krachtige hulp werd ondervonden, hadden slechts tot resultaat, dat de afdeling, waarin de neutronen-generator was opgesteld, van de vordering werd uitgezonderd en dat aan Prof. G. J. Sizoo werd toegestaan, daar met eenige assistenten te werken. Overigens moesten alle wetenschappelijke installaties, waarvan sommige het product waren van jarenlangen arbeid; in den tijd van drie dagen werden afgebroken, om plaats te maken voor de meubels, de bedden en het bad van Ob. Stab Ing. Kindermann en zijn manschappen. Van de 22 gevorderde laboratorium-,kamers bleken er tusschen slechts twee inderdaad voor technisch onderzoekswerk door de heeren te worden gebruikt.

Bepaald critiek werd de situatie, toen op 4 Maart 1944 in de collegezaal die bij de Gasschutzschule in gebruik was, een brand uitbrak; natuurlijk werd onmiddellijk de beschuldiging van sabotage geuit, welke beschuldiging bevestiging vond, toen een jeugdig deskundige van de hoofdinspectie van het Brandweerwezen de onvergefelijke fout beging, in aanwezigheid van de Sicherheitspolizei op grond van bepaalde aanwijzingen te concludeeren, dat hier inderdaad brandstichting had plaats gehad met behulp van een licht ontvlambare vloeistof. Deze conclusie werd in een schrift-

telijk rapport vastgelegd. De gevolgen zouden en voor het laboratorium, en voor de Universiteit zeker zeer ernstig geweest zijn, indien het Sizoo niet gelukt ware, dit rapport op meesterlijke wijze te ontzenuwen. De medewerking hierbij verleend door de Nederlandsche politie en brandweer valt des te meer te waardeeren, omdat althans eenige der hierbij betrokkenen, zooals achteraf is gebleken, van meening waren, dat hier inderdaad sprake was van een vloeistofbrand, hetgeen hen niet weerhield krachtige argumenten voor het tegendeel aan te voeren.

De spanning, waarin men op het laboratorium leefde, werd opnieuw verhoogd, toen in Mei 1944 Dr A. Boettcher verscheen, vergezeld van twee leden van de Sicherheitspolizei, met de bedoeling, beslag te leggen op den inventaris, teneinde dezen over te brengen naar een in Doetinchem in te richten laboratorium van de S.S. Dit keer ging het met name om den 600 kilo-volt neutronengenerator, die met zooveel moeite uit de handen van den heer Kindermann was gered. Bij de helaas vergeefsche pogingen, deze inbeslagneming te voorkomen, kwam aan het licht, dat men hier te doen had met een onderdeel van een bredere actie, waarbij alles wat te maken had met het onderzoek van de atoom-kernen en dus direct of indirect op atoomsplitsing en de mogelijkheid van de constructie van een atoombom betrekking had, gesteld werd onder de supervisie van een onderzoeksorganisatie, die onder directe leiding van Goring stand.

Dat de neutronen-generator van de Vrije Universiteit voor dit doel niet gebruikt mocht warden, stond bij ons natuurlijk vast. Was inbeslagneming niet te voorkomen, dan moest hij *in* elk geval onklaar gemaakt warden. Anderzijds voelden onze niannen er niet *voor*, bij de demontage en verzending ook maar ~~een~~ hand uit te steken. De zaak werd zeer eenvoudig opgelost, toen het bleek dat Dr Boettcher voor de demontage en verzending een geheel ondeskundige firma had uitgezocht en het toezicht had opgedragen aan een nog meer ondeskundigen gewezen amanuensis van het Pharmaceutisch Laboratorium te Leiden. Slechts enkele, naar het scheen zeer vriendelijk en welwillend gegeven aanwijzingen van de zijde van collega Sizoo omtrent de wijze van de demontage en verpakking, gecombineerd met het achterhouden van eenige essentieele onderdelen waren voldoende om het apparaat in geheel onbruikbaren staat te brengen. Inderdaad is het Dr Boettcher nooit gelukt het apparaat in werking te stellen.

In September 1944 is het overgebracht naar Schmalkalden in

Thiiringen, waarbij, naar het schijnt, de trein waarin het werd vervoerd, bovendien nog is gebombardeerd. Deze kostbare installatie moet dus wel als voor goed verloren worden beschouwd.

Dat het aan eenige leden van het laboratorium-personeel gelukte uit de reeds verzegelde kamers nog tal van zeer kostbare apparaten weg te halen, en, terwijl de Duitschers een wakend oog hielden op de voordeur, deze apparaten door de achterdeur te doen verdwijnen en veilig op te bergen in de aangrenzende Valeriuskliniek, mag worden vermeld met groote dankbaarheid voor den hierbij betoonde moed.

Begin September 1944 werd het Kindermann in Amsterdam te benauid. Hij vertrok op 2 September met *zijn* Arbeitsstab met onbekende bestemming. Het laboratorium zag hem gaarne vertrekken, maar moest met leede oogen aanzien, dat hij den volledige inventaris van de instrumentmakerij met zich mee voerde. Blijkens later ontvangen informaties zijn de machines, die tot Wychen bij Nijmegen konden worden nagespeurd, vandaar doorgestaan naar Duitschland. Ze van daar terug te krijgen is tot nog niet gelukt. Het wetenschappelijk werk in beide laboratoria, maar vooral in het Natuurkundige, werd door dezen laatste slag wel zeer ernstig getroffen, zooal niet geheel stilgelegd. Van den nood werd een deugd gemaakt: in den hongerwinter van 1944-1945 werden de leegstaande ruimten dienstbaar gemaakt aan de voedselvoorziening voor de Universiteit, en waar eens electronen en neutronen werden bestudeerd, werden nu aardappelen en bieten gedistribueerd. Aan collega Sizoo zijn de overige docenten grooten dank verschuldigd. Met het oog op de electriciteitsvoorziening van de Valeriuskliniek werd in een der ledige lokalen een gasgenerator met motor en dynamo opgesteld. Toen de firma Geveke en Co., die deze noodagregaten in opdracht van het Centraal Nederlandsch Motorvoertuigen Bedrijf construeerde, door de Duitschers lastig werd gevallen, dook zij onder in de leeggeroofde werkplaats van het laboratorium, waar zij de agregaten verder afbouwde.

De opgewekte electriciteit werd behalve voor het laboratorium en de kliniek ook voor velerlei clandestiene doeleinden aangewend. Voor het laatst had het laboratorium contact met de Sicherheitspolizei op den Zaterdag van de capitulatie, 5 Mei 1945. Voor het open raam stand een radiotoestel opgesteld, waarom zich natuurlijk al spoedig een menschenmenigte verzamelde, om de uitzendingen te beluisteren. Dit stak de Duitschers zoo, dat zij om 11 uur het radiotoestel en een assistent meevoerden. Gelukkig waren beiden

nog juist op tijd terug om de rede van den Minister-President aan een talrijk publiek te doen hooren, zij het dan ook veiligheidshalve niet op straat maar in de collegezaal. Deze uitzendingen bleken zoo gewaardeerd te worden, dat besloten werd ze voort te zetten. Gedurende 14 dagen na de bevrijding werden dan ook de uitzendingen van Radio Oranje en Herrijzend Nederland voor twee geheel gevulde collegezalen ten gehoor gebracht.

Dat onmiddellijk na de bevrijding begonnen werd met het terughalen van de tientallen kisten met instrumenten en boeken, die op verschillende plaatsen in de stad waren ondergedoken, het te voorschijn brengen van de vele radiotoestellen, die onder het dak waren verborgen en van den voorraad koper en andere materialen, die in de luchtkokers en andere hoeken waren verstopt, met het opnieuw inrichten der practica en het herbouwen van de wetenschappelijke installaties, spreekt vanzelf.

Toen in Juli de Universiteit werd heropend, was het laboratorium dan ook weer gereed om de studenten te ontvangen. Zelfs kan het aan dakloze studenten huisvesting verleen in de zaal, waar eertijds de neutronen-generator stond. Het gemis van deze kostbare installatie en het ontbreken van de machines in de instrumentmakerij vormt voor het herstel van het wetenschappelijk werk echter een ernstige handicap en het zal zeker eenige jaren duren eer de geleden schade volledig is hersteld. Voorloopig zal er althans niet op kunnen worden gerekend, dat wij met een atoombom van eigen fabrikaat te voorschijn zullen komen.

Het psychotechnisch laboratorium in Arnhem werd na den slag om Arnhem volkomen leeggeplunderd.

Ik zal U niet vermoeien met gegevens over allerlei kleinere kwellingen, die de Universiteit in de bezettingsjaren heeft ondergaan als: bezoeken aan de gebouwen, om te onderzoeken of zij in aanmerking kwamen om gevorderd te worden; aanslagen op het personeel der Vereeniging voor de zgn. arbeidsinzet, welke alle afgeslagen werden;

aanvragen van allerlei verraderlijke zijde, om gegevens over studenten, professoren, lectoren en assistenten;

verplichte bezoeken van den Rector bij Deutsche instanties over geruchten, dat wij nog examens zouden afnemen; en zooveel meer.

Indien wij nu achteraf overzien, hoe de houding van onze Universiteit geweest is tegenover het geweld van den bezetter, ruogen wij ons niet ontveinzen, dat ook wij fouten gemaakt hebben.

Ook wij zijn niet ontkomen aan het algemeen bedreven kwaad, het teekenen van de Jodenverklaring, die ons reeds spoedig na de bezetting werd voorgelegd.

Dit was mis en uitvluchten baten hier niet.

Ongetwijfeld had er ook voor gezorgd moeten zijn, dat de Sicherheitspolizei geen bescheiden van studenten kon vinden, toen zij een inval deed.

Voorts blijkt achteraf de mededeeling aan de studenten over de loyaliteitsverklaring niet duidelijk genoeg gesteld te zijn.

Overigens moet de geschiedenis oordeelen of de Vrije Universiteit erin geslaagd is, den juisten koers te varen. Ik hoop en vertrouw, dat zij zal uitwijzen, dat wij den toets van de scherpste kritiek glansrijk kunnen doorstaan.

Het zij mij nog vergund te vermelden, dat na 12 April 1943 **alle** docenten der Vrije Universiteit clandestien tentamens afgenomen hebben aan studenten van welke Universiteit ook afkomstig, die niet geteekend hadden. In totaal zijn er op deze wijze honderden tentamens afgenomen. Vele docenten hebben clandestiene colleges en practica gegeven. Geen enkele docent heeft tentamens afgenomen of college gegeven aan teekenaars.

Ook wil ik hier openlijk dank brengen aan de studenten onzer Universiteit, die zich in groote meerderheid goed gedragen hebben, niet bezwaken zijn voor dreigementen en het mogelijk gemaakt hebben, den weg te gaan, dien de Universiteit aangaf. Zeer velen van hen hebben, vaak op vooraanstaande plaatsen, aan het actieve verzet deelgenomen in al zijn vormen. Het percentage der teekenaars bedroeg 3 en dat dergenen, die op 6 Mei naar Duitschland gingen, 4. Hiermede sloegen onze studenten een zeer goed figuur.

De colleges van Directeuren en Curatoren stonden dikwijls voor heete vuren. Moedig zijn zij geweest; als zij hun weg klaar en duidelijk voor oogen zagen, dan hebben zij zich niet door vrees van hun stuk laten brengen. Een bijzonder woord mag ik hier wel wijden aan den Heer Mr H. Bos Kzn, die zich door het wegvallen van anderen geplaatst zag voor de taak, leiding te geven in een zoo moeilijk tijdsgewricht. Hem komt de bijzondere dank van ons allen toe, voor de principieele wijze, waarop hij dit heeft gedaan.

Nu moet mij toch nog iets van het hart, dat ik wil zeggen met het oog op het nageslacht. Het is een woord van critiek ten aanzien van de Universiteiten in het algemeen. Ik moge eerst aantoonen, waarom ik zulk een woord van critiek op zijn plaats vind.

Toen Nederland den oorlog inging, was het daar in geen enkei opzicht paraat voor. In de eerste plaats militair niet, maar daarover kan ik in dit verband moeilijk spreken. Maar verder ook geestelijk niet en het ligt wel op het terrein van de universiteit, haar woord daarover te spreken.

Ons volk heeft reeds eerder een bezetting doorgemaakt: in den tijd der Fransche revolutie. Wat Nederland toen heeft doorgemaakt, is voor het grootste deel van ons volk een gesloten boek. Onvoldoende wordt onze jeugd geleerd, welke geestelijke strijd er gestreden is door onze voorvaderen in die jaren. Evenmin werd er op onze scholen en - wat veel ernstiger is - op onze Universiteiten, voldoende aandacht besteed aan vele vragen, die zich bij een eventuele bezetting van ons vaderland zouden voordoen. Het bestaan van het Landoorlogreglement b.v. was den meesten Nederlanders volkomen onbekend; de positie van den bezetter tegenover de wet, tegenover de regeering, tegenover de Kerk, - het was alles ook voor academisch gevormden veelal terra incognita.

Deze feiten geven mede een verklaring, waarom ons volk in zoo groote moeilijkheden is geraakt, toen het zijn standpunt moest bepalen ten opzichte van den bezetter en diens maatregelen. Nu geef ik dadelijk toe, dat niemand in Nederland rekening had kunnen houden met de mogelijkheid, dat de verachtelijke Duitschers zoo alles met voeten zouden treden als zij gedaan hebben. Maar, om enkele voorbeelden te noemen, voorlichting had er kunnen zijn over de vraag, of een bezettende macht als wettige overheid moet worden beschouwd; over de vraag, of aan onze rechterlijke colleges het recht van toetsing aan het Landoorlogreglement toekwam ten aanzien van de verordeningen van de bezetters en hun handlangers. Het is een gebiedende eisch, dat deze fouten niet worden herhaald en voor de Universiteit ligt hier een zeer breed terrein braak. De Universiteit heeft zich te beraden over de vragen, die een bezetting of, meer algemeen gesproken, een aantasting van onze grondwettelijke vrijheden door welke binnen- of buitenlandsche macht ook, opwerpt.

Het is ook een gebiedende eisch, dat wij hard en duidelijk zeggen, welke fouten er in de achter ons liggende jaren gemaakt zijn, opdat ons nageslacht zich tegen een herhaling kan wapenen.

Het is om deze reden, dat ik meen, ook in universitair kring op fouten, die gemaakt zijn, te moeten wijzen. En dan noem ik in de voornaamste plaats, dat de Universiteiten en Hoogescholen

niet in voldoende mate hebben gezien, dat verzet alleen dan goed kan slagen, als het collectief geschiedt. Dat hebben de medici in Nederland begrepen. Zij stichtten het Medisch Contact en de leidende figuren daarin hebben niet afgelaten, den artsen in Nederland deze les te leeren: staat bij elkaar! Dat hebben ook de Christelijke scholen begrepen.

Hebben de Universiteiten dat begrepen?

In geenën deele. Vele Hoogleraren niet, en ook menige student niet en de Universiteiten als zoodanig niet. Ik moge dit toelichten.

Enkele hoogleraren van de verschillende inrichtingen van hooger onderwijs zijn reeds spoedig na den Duitschen inval regelmatig bij elkaar gekomen, om te spreken over de houding, die moest worden aangenomen. Van onze zijde werd aan deze besprekingen deelgenomen, afwisselend door Rutgers, Koksma, Waterink en mijzelf. Dit zoogenaamde Interacademiale Overleg liep echter op niets uit. Vele deelnemers bespraken n.l. de resultaten van de overleggingen in te ruimen kring en aan vele inrichtingen van hooger onderwijs wisten zoodoende de vreesachtige en onprincipiele elementen, die op deze wijze in het verzet betrokkeil werden, de verzetshouding onmogelijk te maken.

In October 1943 wendden zich tot mij Prof. Borst, hoogleraar aan de Stedelijke Universiteit van Amsterdam, en eenige studenten uit de verzetsgroepen met de -vraag, of ik de leiding op mij wilde nemen van een nieuwe groep van hoogleraren, die op andere wijze dan tot nog toe het geval was geweest, zou trachten, aan het verzet van de docenten leiding te geven.

Het initiatief tot dezen stap was genomen door den Amsterdam-schen hoogleraar Dr G. C. Heringa, een man, dien de Duitschers, door hem naar Assen te vervoeren, in zijn activiteit trachtten te belemmeren, maar die desondanks, heel den oorlog door, door zijn nooit **een** oogenblik verflauwende felheid steeds opnieuw verscheidenden als het ware in brand gestoken heeft en gemaakt heeft tot laaiende verzetshaarden.

Ik aanvaardde deze uitnoodiging en zoo kwam het zgn. Hoogleraren-Verzet tot stand, bestaande uit een of meer vertegenwoordigers van alle tien inrichtingen van Hooger Onderwijs.

Deze groep heeft anders gewerkt dan het Interacademiaal Overleg. Wij zochten ieder aan eigen Universiteit of Hoogesthool contact met slechts die hoogleraren en lectoren, van wie met eenigen grond gehoopt mocht warden, dat zij daadwerkelijk verzet zouden

plegen tegen de Duitschers. Regelmatig kwamen wij bijeen, vaak in de Senaatszaal van onze Universiteit, later meermalen in de vergaderkamer van de Valeriuskliniek, plaatsen, waar door Mevrouw Van der Linden en Prof. Van der Horst steeds op onverschrokken wijze gastvrijheid werd verleend aan de meest uiteenlopende groepen van verzetslieden.

Het is hier niet de plaats en tijd, de geschiedenis van het Hoogleeraren-Verzet te vermelden. Ik moet echter in het verband, waarin ik thans spreek, tot mijn groote teleurstelling vermelden, dat het Hoogleeraren-Verzet, welk goed werk het ook overigens moge hebben verricht, niet geslaagd is in zijn primairen opzet, n.l. de hoogfeeraren van Nederland er toe te brengen, als een man tegen de Duitschers op te treden. Ware dit wel mogelijk geweest, ik ben ervan overtuigd, dat dan, evenals door de artsen en de Christelijke onderwijzers, grootere resultaten zouden zijn bereikt.

Hoeveel waardeering ik heb voor het moedige gedrag van duizenden Nederlandsche studenten, ook te hunnen aanzien moet ik getuigen, dat niet allen begrepen hebben, dat het vormen van een gesloten phalanx het eerst noodige was, om succes te behalen. Een niet onbelangrijk aantal studenten heeft gefaald in de teekenkwestie. Gedurende een maand is er gelegenheid geweest, kennis te nemen van het feit, dat er door de Regeering te Londen en door de goedwillende elementen onder studenten en hoogleeraren op aangedrongen werd een lijn te trekken: niet teekenen.

Als voornaamste motief gold, dat teekenen gelijk stond met het vrijwillig aanvaarden van den arbeidsinzet. De numerus clausus was voorts niet aanvaardbaar. Helaas heeft een belangrijk aantal studenten wel geteekend, n.l. een 2600.

Dit verwijt geldt niet in de eerste plaats - ik heb liet reeds vermeld - onze eigen studenten. Een brochure van Delftsche studenten, dezer dagen verschenen onder den titel: „Ander Inzicht", geeft blijk, dat ook nu nog in breede kringen niets begrepen wordt van dezen eisch.

Ik ga thans niet in op de vele onjuistheden, die in deze brochure vermeld staan; ik constateer alleen, dat sommige studenten, die geteekend hebben, nog niet inzien, dat zij frontbrekers geweest zijn; zij hebben het daardoor aan de Duitschers gemakkelijker gemaakt, ons hooger onderwijs te knakken. Of de universiteiten en hoogeschoolen voor een aantal maanden gesloten werden of niet, is een zaak van verhoudingsgewijs ondergeschikt belang, zooals het ook een zaak van verhoudingsgewijs ondergeschikt belang was,

iof er in een gemeente een N.S.B. burgemeester benoemd werd, of 'de Hooge Raad aan den kant werd gezet, of gebouwen en fondsen werden geconfisqueerd. In een oorlog als thans gevoerd werd, tegen een niets ontzienden vijand, moet men, ieder op eigen terrein, alles p het spel durven zetten, of men gaat ten onder, althans gees:telijk. Met schipperen wint men misschien aardsche, vergankelijke goederen, maar men verliest het goede geweten. Bovendien is het heillooze gevolg van schipperen, dat er een onderlinge strijd ontbrandt, waarvan het einde nog niet te voorzien is.

Het gaat hier over het groote probleem van dezen geheelen bezettingstijd: schipperen of niet.

Ons volk zal het eens moeten worden over dit vraagstuk, niet alleen tot leering van het nageslacht, maar vooral ook, omdat wij samen weer verder moeten en omdat ons volk. zich niet kan veroorlooven, als een gescheurde natie voort te leven. Voor de universiteit ligt hier zeker een groote taak.

Onze Vrije Universiteit is in 1943 gesloten.

Niemand twijfelt eraan, dat dit de juiste houding was op dat oogenblik. Hadden wij niet eerder moeten sluiten? Nu de zaken zoo geloopt zijn, als het geval geweest is, meen ik van niet. Het had geert zin, alleen dicht te gaan zonder daartoe v n buiten af gedwongen te zijn, nu er geen uitzicht bestond, dat alle anderen mede wilden sluiten.

Het staat voor mij echter vast, dat toen Leiden moest sluiten, alle Universiteiten samen hadden moeten volgen. Laat het nageslacht dit altijd voor oogen houden: indien ooit Nederland weer l'ezet gebiea ZOU worden: bij den eersten aanval van onrecht alien zij aan zij, zonder te vragen wat het kost. Tegen onrecht van een overweldigder bestaat maar een middel: nooit toegeven doch aaneensluiten.

Anders verovert hij Uw terrein centimeter bij centimeter.

Thans geef ik U in het kort een overzicht over enkele andere aspecten in ons universitaire leven in de afgelopen jaren.

Over de Vereeniging voor Hooger Onderwijs op Gereformeerden Grondslag moge ik U eerst enkele mededeelingen doen. Op 15 Juli 1943 werd de jaarvergadering gehouden in Tivoli te Utrecht onder voorzitterschap van Mr G. H. A. Grosheide, die sprak over: „De beteekenis van Elout en Keuchenius voor de Vrije Universiteit”.

Ds J. B. van der Sijs hield een rede over „De V.U. nog een geloofsstuk”; Prof. Dr J. F. Koksma over „Universiteit en volks-

leven" en Prof. Dr K. Dijk hield een rede onder den titel: „De kracht van hun kracht".

Des avonds tevoren had Ds P. Ch. van der Vliet een bidstond geleid, waarin hij sprak over Psalm 26 : 8 Onder leiding van Notaris A. M. Brouwer had daarna een ontmoetingssamenkomst plaats gehad in Hotel „Noordbrabant". Op 14 Juli was de wetenschappelijke samenkomst gehouden in het Jaarbeursgebouw, onder leiding van Prof. Nauta.

In de plaats van Prof. Rutgers had Prof. Oranje een referaat gehouden over „Civielrechtelijke bescherming van den uitvoerenden kunstenaar" en Dr J. Bax uit Zutphen over „Subjectieve geschiedschrijving over het Bestand". 's Middags had een vergadering plaats gevonden van Vrouwen V.U.-hulp onder presidium van Mevrouw J. M. W. Brouwer-van Houte. Mevrouw G. Sevensma-Themmen had een causerie gehouden over: „De lezer, de schrijver en de Vrije Universiteit". Collega A. Sizoo had gesproken over: „Doel en werking van de Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte".

In 1944 vonden noch wetenschappelijke samenkomst, noch jaarvergadering plaats met het oog op het gesloten-zijn der Universiteit. Het was niet raadzaam, te veel aandacht op haar te vestigen. Muller-Lehning, de Sicherheitspolizei en andere dergelijke instellingen van algemeen nut waren slapende honden, die liever niet wakker gemaakt moesten worden. Bovendien bestond er een vergaderverbod, waarvan dispensatie te vragen infra dignitatem leek. Op de jaarvergadering van 1943 werd het mandaat van den afgetredenden Directeur Mr J. Terpstra met een jaar verlengd.

De tweede president, Dr J. J. C. van Dijk, werd op 1 April 1943 gearresteerd. De Heer Bos nam het voorzitterschap op zich en trad eerst terug, toen na de bevrijding Dr van Dijk zijn plaats innam.

Thans waren er drie vacatures te vervullen, n.l. die van Dr Colijn, Mr Terpstra en Mr Bos, welke laatste niet herkiesbaar is. In de vergadering van de Vereeniging, hedenmorgen gehouden, zijn tot Directeuren gekozen de Heeren Schouten, Terpstra en Wilschut, die wij als zoodanig hartelijk begroeten.

Zoo juist bereikte mij het bericht van het overlijden van den oud-Directeur Notaris G. Wolzak. Ik herdenk in Uw middenmetgrooten dank wat de Heer Wolzak voor de Vrije Universiteit heeft gedaan. In 1943 vond geen wijziging plaats in het Curatorium.

In 1944 trad Mr S. de Vries, die den 75-jarigen leeftijd bereikte, als Curator af.

Mr de Vries heeft een zeer belangrijken staat van dienst; hem komt de dank van de Universiteit daarvoor ruimschoots toe. Als voorzitter van het Curatorium heeft hij in den oorlogstijd medegeholpen, den bezetter afbreuk te doen, waar dit eenigszins mogelijk was. Wij wenschen hem een welverdiend otium cum dignitate.

Reeds vermeldde ik, hoe Curator Ferwerda in 1944 vermoord werd.

Nieuwe benoemingen in het Curatorium vonden in 1944 niet plaats, doch Directeuren vonden in 1945 de Heeren Mr Dr J. Donner, Lid van den Hoogen Raad, en Dr J. Hoek, Predikant te 's-Gravenhage, bereid, een benoeming tot Curator te aanvaarden; Wij begroeten ook deze beide functionarissen hier als zoodanig voor het eerst en spreken den wensch uit, dat zij ten dienste van de Universiteit veel zullen presteeren.

Ik moge mij een enkel woord veroorlooven over den arbeid, die Directeuren en Curatoren wacht.

Gij, mijne Heeren, vertegenwoordigt een groote groep mannen en vrouwen, die samen onze Universiteit dragen.

Deze mannen en vrouwen zijn, helaas, niet allen trouw aan de Vrije Universiteit.

Gij, die U thans afkeerig toont van de Vrije Universiteit, gij hebt verplichtingen tegenover haar. Gij hebt haar mede in stand gehouden; op U rekt zij ook voor de toekomst. Voor en aler gij U van haar afwendt, moogt gij wel het hoor en wederhoor toepassen. Gij moogt U voor uw geweten ook wel afvragen, of het een onafwendbare plicht is, verschil van meening op kerkelijk gebied ook te laten resulteren in het in gevaar brengen van instituten, die gij vroeger in stand hebt helpen houden of mede hebt opgericht.

Ik doe een beroep op U, mijne Heeren Directeuren, om met des te grooter kracht u te geven aan het welzijn van onze Alma Mater. De Senaat en de studenten zullen tot U komen met voorstellen, die geld zullen kosten. Verbreding van de bestaande faculteiten is een gebiedende eisch. De Economische Faculteit dient zoo spoedig mogelijk gesticht te worden. Ik weet, hoe gij U ingespannen hebt om haar v66r de opening van den nieuwen cursus tot stand te brengen.

Ik doe een beroep op Uw onverflauwden ijver om alsnogtetrachten, haar in het leven te roepen, zoo snel dit eenigszins mogelijk is. Van U, mijne Heeren Curatoren, zal ook veel vergegd worden.

Zooals overal, zijn er ook in ons universiteitsleven zwakke plekken. Moge het U gegeven worden, die met kracht en spoed te versterken. Veel hangt daarbij af van Uw durf en Uw initiatief. Nettegale problemen zult gij weer onder de oogen moeten zien. Het karakter der promoties is een onderwerp, om er een te noemen, waarover nog veel verschil van inzicht bestaat. Een andere vraag is, of het bestuurslidmaatschap der Vereeniging niet voor een wijderen kring moet worden opengesteld.

Zoolang het Rectoraat van onze Universiteit elk jaar wisselt, verwacht ik persoonlijk niet veel initiatief van den kant van den Senaat ten opzichte van de groote lijn. Wel zullen de afzonderlijke faculteiten veel kunnen tot stand brengen voor de verdieping en de verbreeding van het onderwijs. Maar wil een lichaam als de Senaat werkelijk als eenheid fungeeren, dan zal aan zijn hoofd moeten komen een leiding, die langeren tijd het heft in handen houdt dan een jaar. Niemand zal het mij, die na drie jaren secretaris van den Senaat en twee jaren rector magnificus geweest te zijn, niets liever wensch dan een rustige plaats aan het onder einde van de Senaatstafel in te nemen, als een Oratio pro domo nahouden, als ik naar voren breng, dat v66r en aleer een Rector zich goed en wel ingewerkt heeft, hij reeds weer moet aftreden. Het is in de practijk gebleken, dat in een jaar practisch niemand een stempel op het beleid van den Senaat kan drukken.

Het verheugt mij te kunnen mededeelen, dat de Senaat bereid is, dit vraagstuk onder de oogen te zien en dat een commissie daarvoor aan het werk is. Over deze en dergelijke vragen zal het oordeel van Directeuren en Curatoren naar ik hoop binnen afzienbaren tijd gevraagd worden.

Nog enkele mededeelingen volgen hier.

Dr G. Keizer, die slechts korten tijd deel uitmaakte van het College van Deputaten voor de oefening van het verband tusschen de Gereformeerde Kerken in Nederland en de Theologische Faculteit, overleed op 5 Maart 1943. In zijn plaats en in dien van Dr Thijs uit Zwolle, die om gezondheidsredenen zich terugtrok, werden benoemd Dr C. Bouma en Dr W. G. Harrenstein.

In October 1943 overleed de Heer W. de Vries Gzn., Lid van de Commissie van Contr&de. In deze vacature werd nog niet voorzien, doch de Heer P. G. van Berge nam voorloopig aan de werkzaamheden deel. De Heer P. A. Fopma was in 1944 aan de beurt

van aftreden, zonder herkiesbaar te zijn. Deze heeft zich bereid verklaard, zijn functie te blijven waarnemen, totdat in de vacature op regelmatige wijze kan worden voorzien. In de vergadering van hedenmorgen werden benoemd de heeren P. G. van Berge en J. V. Tamboer.

Thans volgen eenige gegevens over de Universiteit zelf.

In 1942 werden voor de eerste maal ingeschreven 280 studenten, waaronder 77 dames.

Faculteitsgewijze luiden de aantallen:

	Heeren.	Dames.
Theologie	9	1
Rechten	144	63
Letteren en Wijsbegeerte	9	5
Wis- en Natuurkunde	35	4
Medicijnen	4	4
Notariaat	2	
	203	77

Voor een enkele les werden ingeschreven 9 heeren en een dame. De Senaat had zich beperkingen opgelegd bij de inschrijving. In verband met de invoering van den voor studenten verplichten arbeidsdienst was n.l. besloten, dat jonge mannen, die tusschen 1 Januari 1920 en 1 Juni 1924 geboren waren, en die niet v66r 1 Januari 1942 student waren, niet als student zouden worden ingeschreven. Op deze wijze werden de plannen 'der Duitschers' gedwarsboomd.

Het totaal aantal der voor den cursus 1942/43 ingeschreven studenten bedroeg 1208, van wie 169 dames. De verdeeling, over de Faculteiten was:

	Heeren.	Dames.
Theologie	197	7
Rechten	507	129
Letteren en Wijsbegeerte	71	15
Wis- en Natuurkunde	220	13
Medicijnen	15	4
Notariaat	12	
Theologie en Letteren	4	
Theologie en Rechten	7	
Rechten en Letteren	6	1

In den cursus 1942/43 vonden 13 promoties plaats, n.l. in de

Theologie	2				
Letteren	3	)	waarvan	1	cum laude
Rechten	3	)		1	
Wis- en N.	5	)	"	1	" "

In den cursus 1943/44 vonden geene promoties plaats.

Sedert de bevrijding vonden 3 promoties plaats, 2 in de Wis- en Natuurkundige Faculteit, waarvan een cum laude, en een in de Theologische Faculteit.

In de periode sedert 11 Juni 1945, den dag, waarop onze Universiteit haar poorten weer openstelde voor de studenten, werden voor de eerste maal ingeschreven: 180 studenten, waarvan 19 dames. Over de faculteiten verdeeld luiden deze aantallen:

	Heeren.	Dames.
Theologie	31	4
Rechten	74	11
Wis- en Natuurkunde	40	1
Klassieke Letteren	5	
Nederlandsche Letteren	3	
Theologie en Nederl. Letteren	1	
Medicijnen	1	1
Rechten en Klassieke Letteren	1	
Psychologie	4	2
Medicijnen en Wis- en Natuurk.	1	
	161	19

Het totaal aantal der sedert 11 Juni 1945 voor de maanden Juni en Juli ingeschreven studenten bedraagt 526, waaronder 52 dames. Dit aantal was als volgt over de faculteiten verdeeld:

	Heeren.	Dames.
Theologie	79	7
Rechten	222	35
Letteren en Wijsbegeerte	28	5
Wis- en Natuurkunde	129	4
Medicijnen	5	1
Notariaat	3	

Rechten en Letteren	4	
Rechten en Theologie	2	
Medicijnen en Wis- en Natuurk.	1	
Letteren en Medicijnen	1	

	474	52

Het totaal der ingeschreven studenten lag in 1942 boven onze normale maat. Het zal er nu ook nog boven liggen; hier werkt nog na het overkomen van verschillende studenten van andere universiteiten naar ons, waar zij een toevlucht zochten, hetzij omdat hun eigen universiteit door het optreden der Duitschers gesloten werd, zooals het geval was met Leiden, hetzij omdat zij zich aan hun universiteiten niet meer thuis voelden door de houding hunner nog niet ontslagen docenten, zooals aan de Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam.

Het was onze universiteit een eer, aan zooveel gastvrijheid te kunnen verleen. Wij hopen gaarne, dat wij in onze plichten van gastheer niet te zeer tekort geschoten zijn.

Een groot aantal studenten, die zich in den oorlogstijd voor hun examen hadden voorbereid, kon dit na de bevrijding officieel afleggen. In vele gevallen hadden de studenten reeds in alle vakken door het afleggen van tentamens doen blijken van hun bekwaamheid. Ook onder deze studenten bevonden zich velen, die oorspronkelijk aan de Stedelijke Universiteit van Amsterdam of in Leiden ingeschreven waren. Openlijk breng ik hier mijn collega's, die zich groote moeite getroostten, zelfs door buiten Amsterdam aan studenten ook van andere universiteiten tentamens te gaan afnemen, hulde en dank voor hun houding. Zonder overdrijving mag ik constateeren, dat geen enkele andere universiteit of hogeschool op deze schaal aan de ondergrondse studie leiding en stimulans heeft gegeven.

De gebouwen der Universiteit zijn alle gespaard. Zelfs is er in oorlogstijd een verbetering aangebracht door het aanbrengen van een verbinding tusschen de perceelen Keizersgracht 160 en 162. Toch baart het ruimtevraagstuk groote zorg. Wij zijn te klein behuist. Het gebouw aan de Keizersgracht moge ons dierbaar zijn door zijn geschiedenis en herinneringen, het is tenslotte niet veel meer dan een verzameling hokken.

Directeuren hebben een open oog voor dit vraagstuk. Zij hebben

een commissie samengesteld, die de opdracht heeft, een oplossing te vinden. Geld speelt hier een groote rol. Zonder hulp van buiten zullen wij het niet kunnen bolwerken. Zoodra er gebouwd zal kunnen worden, zal een beroep op het gemeentebestuur van Amsterdam voor een stuk grond gedaan moeten worden. Reeds nu worden de vroede vaders langzaam op den van ons te verwachten aanval voorbereid.

Vertegenwoordiging van de Universiteit vond in de laatste jaren bijna niet plaats, bij gebrek aan plechtigheden. Nauta woonde bij de overdracht van het Rectoraat aan de Universiteit van Amsterdam op 21 September 1942 en de diesrede van Prof. Dr H. T. Dedman op 8 Januari aan diezelfde Universiteit. Ikzelf was eergisteren aanwezig bij de overdracht van het Rectoraat aan diezelfde Universiteit.

Op 28 Juni genoot ik de eer, door H.M. te worden ontvangen, toen onze Koningin ter gelegenheid van haar blijde incomste in Amsterdam een audientie verleende aan verschillende groepen der bevolking.

Op 1 September 1945 was ik aanwezig op de receptie van den wvd. Commissaris der Koningin in Noord-Holland en Baronnesse de Vos van Steenwijk-van Royen ter gelegenheid van den vijftigsten verjaardag onzer Koningin.

Bij verschillende gelegenheden mocht ik sedert de bevrijding als Rector de gast zijn van Canadeesche en Nederlandsche autoriteiten. Spoedig na de bevrijding heeft de Senaat Hare Majesteit in een brief - een telegram werd toen nog niet door de P.T.T. geaccepteerd - zijn aanhankelijkheid betuigd en zijn groote dankbaarheid geuit over Haar behouden terugkeer in het Vaderland. Hedenmorgen zond de Vereeniging, waarvan onze Universiteit uitgaat, een telegram aan Hare Majesteit van dezelfde strekking.

In den bezettingstijd woonde ik slechts eenmaal een vergadering bij van Rectores van Universiteiten, onder leiding van den Secretaris-Generaal Prof. van Dam en diens paladijn Jhr Op ten Noort, chef van de afdeling Hooger Onderwijs, beiden thans gedetineerd. Op deze vergadering, welke gehouden werd te Utrecht in Mei 1943, werd medewerking van de Rectores gevraagd, om de studenten, die toen in Duitschland waren, ertoe te brengen, alsnog de loyaliteitsverklaring te onderteekenen. Ik vlei mij, ertoe bijgedragen te hebben, dat dit snoode plan vrijdeld werd. De Rectores van Utrecht: Van Vuuren, van Wageningen: Mees en van Gro-

ningen: de Burlet, hebben met behulp van de Duitsche referenten voor Hooger Onderwijs ervoor gezorgd, dat Uw Rector nimmer meer een uitnoodiging kreeg voor een Rectoren-vergadering.

Hieraan wil ik gaarne toevoegen, dat de Vrije Universiteit hoogen prijs stelt op nauw interacademiaal contact in de toekomst.

In 1942 vond de opening onzer lessen plaats in een samenkomst van hoogleeraren met studenten en wel op 23 September. Van Gelderen hield een toespraak. Binnen enkele dagen stelt de Senaat zich voor, opnieuw een samenkomst met studenten te beleggen ter opening van de lessen voor den nieuwen cursus, waarin F. W. Grosheide het woord hoopt te voeren.

Op den dies natalis, 20 October 1942, hield Nauta een oratie over „Het beeld van Calvijn in den spiegel der historie". De verjaardag der Universiteit werd in 1943 en 1944 niet gevierd.

Den geheelen oorlog door, behalve in het najaar van 1944, vonden regelmatig vergaderingen van het College van Rector en Assessoren van den Senaat plaats.

Eenige feiten moge ik thans nog voor de geschiedenis vastleggen: Op 3 Januari 1944 hield Vollenhoven voor de jaarvergadering der Vereeniging voor Calvinistische Wijsbegeerte een referaat over „Wijsbegeerte en Levenspraktijk". In Utrecht hield deze hoogleeraar eind 1943 een cursus voor oud-studenten over de geschiedenis der Wijsbegeerte.

M. van Haaften werd voorzitter van de afdeeling Verzekering van de Kamer van Koophandel van Noord-Holland te Amsterdam.

J. Waterink werd op 21 October 1942 geïnstalleerd als eerlid van het Studentencorps der Vrije Universiteit.

A. Sizoo werd henoemd tot Secretaris van het Nederlandsch Klassiek Verbond.

G. C. Berkouwer werd benoemd tot Voorzitter van de Generale Synode der Gereformeerde Kerken.

De Rector werd door de Regeering te Londen benoemd tot Vertrouwensman.

Na de bevrijding werden J. Coops, F. W. Grosheide en H. J. Helleva alsmede de Rector belast met werkzaamheden in verband met de zuivering en met de berechting van oorlogsmisdadigers.

De bibliotheek der Vrije Universiteit bleef gedurende heel den tijd der bezetting open. Een woord van bijzonderen dank komt daarvoor toe aan Mejuffrouw Wille, die ondanks koude en

honger op haar post bleef. De bibliotheek heeft weinig geleden, maar in de aanschaffing van werken is zooals vanzelf spreekt stagnatie ontstaan.

In September 1943 ontving de bibliotheek een zeer kostbare schenking van Mevr. de Wed. Dr J. van Katwijk, te Oegstgeest, die daarmede handelde in den geest van haar overleden echtgenoot. Voor deze schenking zeg ik hier hartelijk dank.

Een zeer blijde bladzijde uit de geschiedenis dezer jaren is die over het vele, dat door aan onze Universiteit verbonden personen is verricht in het belang van het vaderland.

Ik kan daarbij niet volledig zijn; ik stip alleen het belangrijkste aan. In de eerste plaats mag ik dan noemen den naam van Mevrouw H. B. van der Linden, directrice van het Hospitium aan de Keizersgracht. Zij heeft niet alleen ver boven haar krachten zich ingespannen voor het welzijn van de studenten, zoolang dezen er onderdak durfden zoeken, maar voorts heeft Mevrouw van der Linden met voorbeeldigen moed en zonder eenigen ophef in onze gebouwen verzetswerk verricht van de beste soort.

Zij herbergde Joden en onderduikers, soms zelfs geheele families met Vrouw, kinderen en personeel, zooals in het geval van de familie Okma, zij troostte vervolgden en opgejaagden, zij zorgde ervoor, dat geheime vergaderingen en spionnagewerk in het gebouw op groote schaal konden plaats vinden; zij verborg er wapens en levensmiddelen.

Vele jongemannen, die geen hol voor den voet meer vinden konden, heeft zij geherbergd en verzorgd. Dat het gevaarlijke gasten waren, moge blijken uit het feit, dat niet minder dan achttien verzetslieden, die vroeger of later bij haar onderdak vonden, door de Duitschers gedood werden.

De vraag is wel gesteld, of in zulke gevallen voldoende rekening gehouden werd met de gevaren, die de bij de Universiteit betrokkenen en haar gebouwen en inventaris liepen. Of stringenter nog: had de directrice wel het recht levens en goederen in de waagschaal te stellen?

Deze vraag lijkt mij niet moeilijk te beantwoorden.

Het werk, dat Mevrouw Van der Linden deed, moest, naar haar en mijn overtuiging, gedaan worden.

Verzet moest er gepleegd worden en aan verzetslieden moest het mogelijk gemaakt worden hun taak te volbrengen. Zij gaf haar aandeel in het verzetswerk niet als een avontuur, maar als een

taak in het belang van het vaderland, dat in nood was. Zoolang zij de noodige voorzichtigheid betrachtte - en dit deed zij - was zij gerechtigd het belang van het vaderland boven dat van individuen en goederen te stellen. De aard van het verzetswerk verbood haar, overleg hierover te plegen met of goedkeuring er voor te vragen aan meer dan een enkeling.

Ten overvloede vermeld ik hier, dat de heer Coops en de Rector door Mevrouw Van der Linden geraadpleegd werden en dat zij de verantwoordelijkheid voor haar daden mede droegen en nu ook nog dragen.

Met den grootsten eerbied vermeld ik haar veelzijdigen arbeid, dien zij, met doorlopend gevaar voor eigen leven; met onverschrokkenheid en met voorbeeldige voorzichtigheid heeft vervuld.

Mannen, die veel dank verdienen, zijn de hoogleeraren van de Wis- en Natuurkundige Faculteit.

Zij hebben zich in het bijzonder telkens weer bezig gehouden met de verzorging van de studenten in nood met kleeren en pakjes. Zij zijn ook op allerlei andere wijze tot grooten steun geweest van studenten en collegae.

Waterink heeft zich zeer gegeven aan allerlei werk in het belang van ons volk en in het bijzonder van onze studenten. Zijn veiligheid is vaak in gevaar geweest. Moedig heeft hij ons in zijn „Calvinistisch Weekblad" voorgelicht en gestimuleerd. Vele Joodsche kinderen heeft hij in zijn Instituut ondergebracht.

Ook Van der Horst heeft menig Joodsch leven in zijn Kliniek beveiligd. Zijn vergaderkamer stond altijd open voor illegale Professoren, Ver'trouwensmannen, K.-P.-ers en in het algemeen voor ieder, die een verzetsvergadering wilde beleggen.

Ik kan niet volledig zijn. Ik noemde U enkele voorbeelden van opofferende vaderfandsliefde. Veel is ongetwijfeld gedaan, waarvan de buitenwacht nooit hooren zal. Het is gedaan uit overtuiging en eer of dank wordt gevraagd noch verwacht.

Over een man wil ik graag nog iets zeggen, alhoewel hij niet meer aan onze Universiteit verbonden is, over den vorigen Minister-President, Prof. Gerbrandy.

Tot 1939 was de Heer Gerbrandy Hoogleeraar aan onze Universiteit; hij verliet haar om Minister van Justitie te worden, weinig vermoedende, welke taak op hem lag te wachten.

Als Rector van Uw oude Universiteit en als Uw opvolger als hoogleeraar heb ik er behoefte aan U te zeggen, Professor Gerbrandy,

dat wij U niet uit het oog verloren hebben. Integendeel, wij hebben scherp opgelet, hoe gij Uw nieuwe taak vervuld hebt en ik kan zeggen, dat wij zeer voldaan zijn.

Gij hebt bij Uw studenten de beste reputatie achtergelaten en als Minister-President staat gij bij het Nederlandsche volk hoog aangeschreven. Het is niet zoo, dat ons volk er niet in geslaagd zou zijn, eenige vlek of rimpel in Uw beleid te ontdekken. En gij zult U wel geen illusies maken, dat er niet nog veel tongen over Uw beleid los zullen komen. Maar Uw oude Universiteit is meer dan tevreden over U. Gode zij dank hebben wij in den oorlog een Minister-President gekregen, die ons niet aan de bezetters heeft overgegeven, die met groote kracht het verzet heeft gepredikt die ook heeft begrepen en gezegd, waarom het eigenlijk in dezen oorlog ging. Wij zijn U dankbaar voor de wijze, waarop gij Uw bovenmenschenlijk moeilijke taak vervuld hebt.

G. C. Berkouwer heeft in den cursus 1943/44 en H. J. Hellema in den cursus 1944/45 het secretariaat van den Senaat waargenomen. Voor dit werk, dat veel rompslomp, maar weinig vreugde medebracht, danken wij U van harte. Het is voor den nieuwen Rector een gevoel van rust, dat hij als secretaris Hellema naast zich krijgt, die het klappen van de zweep kent.

Over het studentenleven moge ik het volgende vermelden. De Corpsdies werd op 21 October 1942 gevierd. Op 9 December 1942 werd het 10de lustrum gevierd van de Juridische Faculteitsvereniging, Q.B.D.B.D.

Op 1 Februari 1944 vond in het geheim de herdenking plaats van het 50-jarig bestaan van het dispuut Forum; een veertigtal Forensen en oud Forensen uit Amsterdam en omgeving kwamen bijeen in het huis van een hunner. Het Wilhelmus en de aloude liederen werden gezongen met gedempte stem, met het oog op N.S.B.-over- en Duitsche achterburen.

Toen het Studentencorps aan de Vrije Universiteit in December van het jaar 1942 zijn officieel bestaan gedwongen moest prijs geven, ging mede het onderling contact tusschen de corpsleden voor een groot deel verloren. De disputen konden als kleinere kringen - zij het soms in gewijzigden vorm - hun werkzaamheden blijven voortzetten en het verband blijven bewaren. De &

beurtenissen van den 6den Mei 1943 deden het onderling corpsverband practisch geheel verdwijnen. De Senaat zag voor zich een tweeledige taak: ten eerste de representatie en het intact houden van de organisatie (speciaal de Societeit) en daarnaast het organiseren van een gedachtenwisseling over de na-oorlogse inrichting van het studentenleven aan de Vrije Universiteit in het algemeen en van het Studentencorps in het bijzonder. Dit laatste, omdat reeds v66r de opheffing van het Corps van vele zijden bezwaren waren geuit tegen de toenmalige inrichting van het studentenleven aan de Vrije Universiteit. Ik breng een woord van warme hulde aan de Contactcommissie, waarvan ik ook gaarne eervol vermeld de Heeren G. C. Klapwijk, B. A. Knoppers en W. P. Bijleveld. Voor vernieuwing van het studentenleven aan de Vrije Universiteit heeft de Senaat de disputen opgeroepen tot het organiseren van besprekingen onder hun leden, waartoe hij enkele vragen ter beantwoording voorlegde.

De resultaten van deze besprekingen werden zeer bevredigend geacht. Er werd een studiec ommissie in het leven geroepen, bestaande uit eenige corpsleden en eenige reinisten, die de ingekomen rapporten bestudeerden en tot voorstellen tot vernieuwing van de studentengemeenschap aan de Vrije Universiteit kwamen.

Kort na het einde van den oorlog zijn deze plannen in handen gegeven van de Overgangscommissie, welke voor een nadere uitwerking zal zorgen. Deze Overgangscommissie is op 17 Septembegedeeltelijk als Senaat, gedeeltelijk als Societeitsbestuur geïnstalleerd. De bedoeling is, dat het Corps een meer centrale plaats in het studentenleven aan onze Universiteit zal gaan innemen. Kunst en sport zullen een bredere plaats moeten innemen. In plaats van de gebrekkige Societeit dient een beter geoutilleerd Corpsgebouw te komen, waartoe - zij het hoofdzakelijk op papier - de voorbereidingen reeds ver gevorderd zijn. Het Corpsblad zal vervangen worden door een blad voor alle studenten aan de Vrije Universiteit onder auspiciën van het Studentencorps.

In het Nederlandsche Studentenverzet hebben onze studenten een actieve rol gespeeld. Zij waren vertegenwoordigd in de zgn. Studentencontactgroep. Een spreekbuis voor het studentenverzet was het blad „De Geus”, dat reeds sedert einde 1940 verscheen onder leiding van de gebroeders Mr H. en J. Drion. Het Studentenverzet en „De Geus” bleven zelfstandig, maar zij vergaderden tezamen. Veel contact is er geweest tusschen het Hooglerarenverzet en het

Studentenverzet. Beide groepen vinden hun vertegenwoordiging in de Groote Adviescommissie der Illegaliteit (de G.A.C.), waarin zij medewerken aan de liquidatie der illegaliteit.

Op de vraag of en zoo ja, welke studenten dienst in leger, vloot en luchtmacht moeten nemen, heeft Minister Meynen verhelderende woorden gesproken. Ik hen er dankbaar voor, dat er bij de Regeering begrip voor bestaat, dat het voor Nederland hier en overzee van het grootste belang is, dat er in ruime mate beschikt kan worden over afgestudeerden in alle wetenschappen. Maar dit legt de studeerende jeugd ook de plicht op, zich met alle energie toe te leggen op de studie. De Universiteit zal het den studenten zoo gemakkelijk mogelijk maken, zonder afbreuk te doen aan de waarde van de graaen, die verworven zullen worden.

Na de bevrijding hebben Directeuren en Curatoren in een gemeenschappelijke vergadering onmiddellijk de zuivering van het docentencorps ter hand genomen. Deze colleges hebben besloten, ermee te kunnen volstaan een hoogleeraar met ingang van 14 Mei 1945 op non-activiteit te stellen. Een onderzoek wordt reeds ingesteld naar de vraag, of deze hoogleeraar client te worden geschorst of ontslagen, welk onderzoek door ziekte van den hoogleeraar vertraagd wordt.

De zuivering van studenten heeft vertraging ondergaan door het talmen der regeeringsinstanties met het tot stand brengen van een regeling dienomtrent.

De Vrije Universiteit heeft zich met de zuivering zelf geholpen. Zij kon dit doen: zij is zelfstandig en onafhankelijk en heeft van deze zelfstandigheid en onafhankelijkheid in den bezettingstijd en daarna rijpe vruchten geplukt. De Vrije Universiteit is ook van plan haar zelfstandigheid en onafhankelijkheid met hand en tand te verdedigen tegen elke aanranding, van welke zijde die ook komt. Gerust zij wij niet. Wij zien, hoe op allerlei terrein ingegrepen wordt in rechten en vrijheden, meer dan wij toelaatbaar achten. Vrijwillig echter houdt de Vrije Universiteit zich geheel aan de voor openbare universiteiten met betrekking tot de zuivering gegeven voorschriften.

Op 11 Juni 1945 is onze Universiteit heropend. Aan alle studenten, die zich wilden laten inschrijven, is een formulier met vragen ter beantwoording voorgelegd. Een commissie van vijf studenten, bestaande uit de Heeren G. C. Klapwijk, W. P. Bijleveld, H. P.

Smeenk, B. A. Knoppers en Mr G. Verburg als toegevoegd lid, diende den Rector Magnificus van voorlichting. 526 Studenten, die voor de Commissie en door den Rector zuiver bevonden waren, werden voorloopig ingeschreven. Aan 22 studenten werd aangezegd, dat zij voorloopig niet ingeschreven konden warden. Tham hebben Directeuren een definitieve beoordeelingscommissie benoemd, bestaande uit een oud-alumnus onzer Universiteit, den Heer H. A. Howeler, uit twee hoogleeraren, Dr J. F. Koksma en Dr J. Waterink, en uit twee studenten, de Heeren G. C. Klapwijk en W. P. Bijleveld. De nieuwe Rector zal bij de inschrijving van studenten voor het jaar 1945/6 met het oordeel van deze Commissie rekening houden, al mede met haar advies over den dutir van de eventueele uitsluiting van de Universiteit.

Over de richtlijnen kan ik kort zijn.

Voor uitsluiting van de Universiteit voor korter of langer termijn komen in aanmerking de studenten, die de loyaliteitsverklaring geteekend hebben. Als algemeene richtlijn bij het vaststellen van den uitsluitingstei-mijn geldt, dat de studenten, die teekenden, daardoor niet in een betere positie mogen komen, dan anderen, die niet teekenden.

Ook voor andere misdragingen kunnen studenten warden uitgesloten. Hiervan gelden als voorbeelden: het vrijwillig naar Duitschland gaan; het zich in Duitschland verkeerd gedragen; het vrijwillig in den arbeidsdienst gaan en dan natuurlijk het lid, begunstiger of sympathiseerend lid geweest zijn van de N.S.B. en dergelijke instellingen.

Het zijn van „Ommenganger" zonder meer, d.w.z. het feit, dat men op grond van de Verordening van 4 Mei 1943 zich, als niet-teekenaar, bij de Sicherheitspolizei gemeld heeft voor inschakeling bij den zgn. arbeidsinzet, gevolgd door vertrek naar Duitschland via Ommen, levert geen grond op voor uitsluiting van de Universiteit. Naar mijn gevoelen terecht. In Februari 1944 heb ik gedurende veertien dagen clandestien vele studenten in Duitschland bezocht. Het doel van de reis was drieledig: 1o zoo mogelijk de studenten bemoedigen; 2o poolshoogte nemen en 3o de studenten aansporen, naar Nederland te vluchten.

Zander de onschatbare diensten van mijn vriend Wim Zeeman zou de reis niet hebben kunnen slagen. Ik breng hem hier voor zijn moed, zijn organisatietalent en zijn fiere houding warme hulde. Op deze reis heb ik eenige honderden studenten gesproken in Berlijn, Stettin, Kiistrin, Herzberg, Stadt des K. d. F. Wagens,

Watenstedt en Nienburg. Ik kan veel goeds van deze overigens verschrikkelijke reis dwars door het toen reeds zoo ontstellend geteisterde Duitschland vertellen. Mijn algemeene indruk is, dat de Nederlandsche studenten zich daar behoorlijk gedroegen, niet fraterliseerden, zooveel mogelijk saboteerden, en met gevaar voor het leven trachtten naar Nederland terug te keeren.

Ook heb ik geconstateerd, dat deze studenten het over het algemeen zeer hard te verduren hadden: te weinig voedsel; overmatige arbeidsuren; onvoldoende kleding en schoeisel; soms schokkende hygienische omstandigheden; koude; ongedierte; in vele plaatsen voortdurend doodsgevaar door bombardementen; geestelijke en cultureele verwaarloozing. Zij zijn over het algemeen voldoende gestraft voor hun fout, zich te melden, een fout, die de groote meerderheid van hen nu als zoodanig inziet en erkent. Zij erkennen, dat zelfs de bedreiging met geweld tegenover hun ouders en voogden geuit, geen rechtvaardigingsgrond voor hun. gaan naar Duitschland was. Zij hebben zich toch feitelijk, zonder daartoe met geweld gedwongen te zijn, in dienst gesteld van den vijand. En van hun goede bedoeling, te saboteeren, is dikwijls weinig terecht gekomen. Het is nu eenmaal zoo, dat in vele gevallen machines het tempo van den arbeid aangeven, en niet de arbeider. Men kan wel eens een beitel in een draaibank gooien en deze min of meer ruïneeren, maar dit kunstje kan men toch ook maar een enkelen keer vertoonen. Vele Duitschlandgangers hebben dus wel degelijk hulp aan den vijand verleend. Maar menige student heeft met zijn leven geboet voor dit kwaad, menige andere met zijn gezondheid en ik twijfel er niet aan, of allen zullen op den tijd, in het vijandelijk land doorgebracht, terugzien als op een nachtmerrie.

Van allerlei zijden wordt hulp aangeboden aan studenten, die hetzij wat hun gezondheid betreft, hetzij in financieel opzicht, zich in ongunstige omstandigheden bevinden. Binnen- en buitenlandse beurzen en verblijf aan buitenlandse Universiteiten zijn de voornaamste middelen, waarmede vriendenhand soulaas wil brengen. Voor de velerlei hulp is ook de Vrije Universiteit erkentelijk.

Herstel wordt gezocht van het onrecht, ons aangedaan in oorlogstijd toen aan de studenten van de Vrije Universiteit alle Rijksbeurzen werden ontnomen.

Een interacademiaal comite is opgericht voor hulp aan instellingen van Hooger Onderwijs, waarin onzerzijds zitting hebben de directeur Mr G. H. A. Grosheide en de hoogleeraar G. J. Sizoo.

In het eerder dan het Noorden bevrijde Zuidelijke Nederland is

een Tijdelijke Academie gesticht, welke haar zetel vond in Eindhoven en welke in het bijzonder die studenten trachtte op te vangen, die niet in Nijmegen of Tilburg terecht konden. Aan de organisatoren van deze Tijdelijke Academie komt een woord van warmen dank toe. Zij hebben de academische jeugd onschatbare diensten bewezen.

Voor plannen, die gemaakt worden en die gedeeltelijk reeds verwezenlijkt werden, moge ik Uw aandacht een oogenblik vragen. Het vraagstuk van de huisvesting der studenten is buitengewoon moeilijk: de daarvoor ingestelde Commissie, bestaande uit de Heeren Prof. Dr G. J. Sizoo, Dr F. Barendregt, Mr Ed. J. F. Westerhuis en W. P. Bijleveld, doet al het mogelijke. Daartoe behoort ook de inrichting van twee huizen tot nood-hospitium, nl. die naast het Paedologisch Instituut in de Vossiusstraat. Deze huizen, in huur bij het Psychotechnisch Laboratorium, zijn voorlooplg voor een jaar voor dit doel beschikbaar gesteld.

Gedurende den winter was al het houtwerk uit de huizen gesloopt; of dit door de hand van vriend of vijand geschiedde, vermeldt de historie niet. Hoe het zij, de huizeri zijn weer bewoonbaar en een 50 a .60 studenten zullen er een onderdak vinden.

Menig student, die in geeli van beide hospitia terecht kan, zal toch zijn dagelijksch brood kunnen nuttigen aan een mensa, die wordt aangericht onder de auspicien onzer Universiteit.

Zorg wordt besteed aan de gezondheid der studenten. Van der Horst zal *in* het bijzonder zich met dit vraagstuk bezig houden. De sport, die tot nu toe aan onze Universiteit een stiefkind was, zal de voile aandacht van Universiteit en Corps-Bestuur genieten. Directeuren hebben *in* hun vergadering van j.l. Zaterdag een bedrag uitgetrokken voor de aanstelling van een trainer en voor andere onkosten, die deze ontwikkeling met zich mede zal brengen. Dit onderwerp kan echter niet los bezien worden van het groote geheel van het universitaire leven, zooals dat er in de toekomst zal uitzien.

Al verkeert onze Universiteit, vergeleken met de openbare zusterinstellingen, gezien uit een oogpunt van organisatie, in een zeer bevoorrechte positie, toch is het bij ons ook niet alles goud wat er blinkt. Wij zullen van de publicaties van anderen nog veel kunnen leeren.

Zes docenten aan de Groningsche Universiteit hebben een brochure doen verschijnen onder den titel: „De Vernieuwing der Universi-

teit". Prof. Heringa en Ir Straub schreven een boekje: „De Taak der Universiteit", met als ondertitels: „Naar Uitbreiding en Begrenzing", en „Gedachten over een Academisch Genootschap". Dr A. W. j. H. Hoitink deed reeds gedurende de bezetting een geschrift het licht zien, getiteld: „Reformatie van de Universiteit?" Onder leiding van Mr Reinink, vroeger chef van de Afd. Hooger Onderwijs van het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen en nu chef van de Afdeling Kunsten en Wetenschappen, waaronder het Hooger Onderwijs thans ressorteert, vergaderden vele hoogleeraren reeds gedurende den bezettingstijd over de toekomst van de Universiteiten. Juristen van alle universiteiten kwamen bijeen om te spreken over wijziging van de juridische studie. Misschien werd er wel meer in het geheim of openbaar vergaderd en gediscussieerd. Genoeg is echter gebleken, om duidelijk te doen worden, dat er iets gaat gebeuren met het Hooger Onderwijs.

Heringa en Straub zoeken de vernieuwing in een lichaam, dat, naast en in samenwerking met de Universiteit, zich aan de belangen der studenten wijdt en dat zij „Genootschap" willen noemen. Individuele lessen, incidenteele en cursorische voordrachten, vooral ook vorming van werkgroepen voor gemeenschappelijke zelfwerkzaamheid zijn werkwijzen, die zij aanbevelen en welke gecentraliseerd dienen te worden in een Universiteitshuis, dat huisvesting zal geven aan een aantal studenten, goedkoop nachtlogies aan spoorstudenten, dat een aula les-, college-, conferentie- en vergaderzalen zal bevatten, waar de gezondheidsdienst zijn zetel zal hebben, waar een restaurant en een mensa zullen worden gehouden, waar de aangesloten vereenigingen een bureau zullen kunnen vestigen, kortom, waar het hart zal kloppen van het cultureele en organisatorische universitaire leven.

De Groningsche docenten zoeken het in een geheel andere richting. Zij zoeken het niet in een nieuwe organisatie naast de Universiteit, maar in een herorganisatie van de Universiteit zelf. Zij stellen zich voor een Hoogen Academischen Raad, genaamd Universitas Neerlandica, samengesteld uit vertegenwoordigers van de Universiteiten, instellingen van wetenschappelijk onderzoek als de Koninklijke Academie, het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, enz., benevens vertegenwoordigers van de afgestudeerden.

Aan den Hoogen Academischen Raad zou toekomen de benoeming der academische docenten op aanbeveling van de betrokken faculteiten, afdelingen of senaten. De bijzondere Universiteiten zouden

zich hieraan kunnen onttrekken. Voorts zou de Hooge Academische Raad tot taak hebben een verdeeling van leerstoelen in die vakken, die slechts aan ~~een~~ of enkele Universiteiten vertegenwoordigd kunnen zijn, en de aanwijzing van wetenschappelijke instellingen voor het instellen van een bepaald onderzoek. In de derde plaats zou deze Raad het onderwijs en de examens regelen; hij zou dus een academisch statuut uitvaardigen en bij den Minister de begroting van de gezamenlijke Nederlandsche universitaire en wetenschappelijke werkzaamheid indienen. Elke Universiteit en Hooogeschool zou haar eigen karakter behouden. De functie van den Rector Magnificus zou daarvoor van karakter en beteekenis moeten veranderen. Hij zou de algemeene leiding van het onderwijs, het toezicht op het beheer der universitaire gebouwen, de handhaving van de tucht te behartigen krijgen, in overleg met een Deken, wiens taak zou zijn, de zorg voor het sociale gedeelte der academisch gerneenschap en het spelen van een voorname rol bij de vorming der studenten. De nieuwe taak, die de Universiteit op zich zou moeten nemen, bestaat in hun sociale vorming en in hun intellectuele vorming, welke laatste dan weer uiteenvalt in een algemeene en een beroepsopleiding.

De Groningsche schrijvers leggen sterk den nadruk op de klacht, dat men aan de Universiteit voor zijn algemeene vorming zoo weinig heeft. Pit euvel willen zij bestrijden door de studenten te verplichten, het Algemeen Vormend Hooger Onderwijs (of Studium Generale) in een aantal vakken te volgen.

Ook dr Hoitink streeft naar bredere algemeene culturele ontwikkeling. Hij acht mogelijk een gesublimeerde encyclopaedische instelling, waarmede hij bedoelt een encyclopaedische instelling ten aanzien van de essentie van de verschillende gebieden van geestesarbeid.

In Leiden is men sterk bezig met de gedachte van vernieuwing, gecentraliseerd in de Civitas Academica. Aan de Amsterdamsche Gemeentelijke Universiteit is als overkoepelend orgaan der studenten de Algemeene Studentenvereniging Amsterdam ontstaan, een eenigszins misleidende naam, daar hij ten onrechte doet vermoeden, dat ook de Vrije Universiteit daarbij betrokken is.

Allerwegen leven en beweging; hierover kunnen wij ons alleen maar verheugen. Veel is er gezegd en geschreven, dat ook voor ons van groote waarde is. Wij zijn echter een stap verder dan de Operi-

bare Universiteiten. Wij zijn een Civitas Academica, wij hebben een Universiteit, bezielde door een „Nieuwe Gedachte“, zooals Heringa en Straub die als ideaal zich denken.

Alleen maar, wij weten zelf niet steeds meer, hoe rijk wij wel zijn. Wij verwaarloozen onze eigen weelde. Wij hebben ons studium generale. Maar wat maken wij ervan? Wij hebben onze eigen „centrale gedachte“, maar hoe sterk leeft die bij ons?

Wat baten alle plannen voor cultureele vorming, voor lichamelijke ontwikkeling, voor vernieuwing van den geest van ons onderwijs, als de docenten niet tegenover zich vinden studenten, die werkelijk student willen zijn? Denk slechts aan het ontstellend groot aantal der lijntrekkende en ten eenenmale niet in de studie geïnteresseerde, door niets of niemand tot eenige activiteit te brengen ingeschrevenen, wier hoogste wetenschappelijke prestatie is: het uit hun hoofd leeren van door repetitoren voor hen uitgekauwde excerpten en karren-reeksen. Misschien kan door psychotechnisch onderzoek een selectie van studenten plaats vinden en kunnen de niet-geïnteresseerden geweerd worden van de Universiteit.

Wat baten ook alle plannen, als de studenten tegenover zich vinden docenten, die voor hen ongenaakbaar zijn en die reeds van tevoren elk streven naar vernieuwing bestempelen als onbekookte wildheid.

Directeuren, Curatoren, docenten en studenten, zij moeten openstaan voor suggesties tot verbetering van de beroepsopleiding, de lichamelijke opvoeding, de sociale en cultureele vorming der studenten; maar alles hangt tenslotte af van U, dames en heeren studenten. Op U doe ik een beroep. Doet al het mogelijke om van deze Universiteit iets te maken, waarover niet alleen anderen met lof spreken, maar waarover wij zelf tevreden kunnen zijn. Ik doe ook een beroep op de oud-studenten onzer Universiteit. Onze reïnisten-organisatie is lang niet, wat zij moet zijn. Iedereen moet zich er in thuis voelen; elk der oud-studenten moet zich bewust worden van een blijvende taak tegenover de Alma Mater en tegenover de daar studeerende jeugd. Allen tezamen moeten wij meer zijn: bewuste Christenen, met bewuste doelstellingen in ons leven.

Voordat ik thans het rectoraat ga overdragen aan mijn opvolger, moge ik eerst nog een kort woord spreken over de beteekenis van die overdracht in dit bijzondere jaar. Onze Universiteit is gesloten gevreesd. Het opnieuw openen is een daad, vooral als men die beziet in het licht van de suggesties, of ook: ten aanzien van haar

de vraag niet onder de oogen gezien moet worden, of zij niet beter gesloten kon b l i j v e n . Allereen immers gaat de kreet op: zoekt de eenheid; weg met al het aparte. Bezinning op zulk een oogenblik, als wij thans beleven, is zeker geboden. Heeft onze Universiteit nog recht en reden van bestaan? Een beroep erop, dat zij zich tijdens den oorlog goed gedragen heeft, is niet voldoende rechtvaardigingsgrond voor haar zelfstandig blijven voortbestaan. Daar is meer voor noodig.

Bezwaren zijn er immers zeker tegen het apart staan als bijzondere Universiteit. Het uitdragen van eigen beginsel onder andersdenken wordt erdoor bemoeilijkt. In een klein land als het onze is het zelfs aan de openbare Universiteiten, waar men een veel ruimere keuze van candidaten heeft, moeilijk elken kathedraal op behoorlijke wijze te bezetten. Om eenige voorbeelden te noemen: waar haalt men voor alle Universiteiten goede rechtshistorici vandaan? Hoe moet in de zeven vacatures voor wiskundigen worden voorzien?

Verder: de financieele vraag is voor de toekomst een onrustbarende.

Om deze en andere redenen is de vraag onder de oogen te zien, of samenwerking met andere Universiteiten voor ons tot de mogelijkheden behoort. Heel andere factoren spelen hier een rol dan bij het Lager Onderwijs: het Lager Onderwijs is zaak van de ouders; het Hooger Onderwijs is dit in veel mindere mate.

Ook moet worden erkend, dat er veel aan de Openbare Universiteiten in goeden zin veranderd is sedert in 1880 onze Universiteit gesticht werd. Meer en meer wint de overtuiging veld, dat wetenschap in haar diepsten grond een zaak is van geloof. Met erkentelijkheid gedenken wij het werk van den zoo juist afgetreden hoogleraar Paul Scholten. Ook is het verblijdend, dat, mede blijkens de geciteerde brochures, overal meer en meer begrepen wordt, dat Hooger Onderwijs niet slechts is een zaak van technische vakopleiding, maar dat het ook, en misschien zelfs vooral, is een zaak van opvoeding, van vorming tot voldragen wetenschappelijk mensch. De Vrije Universiteit stond en staat echter nog steeds op het standpunt, dat die opvoeding, die vorming behoort te geschieden op den grondslag van de calvinistische beginselen. Zij streeft ernaar, het geheele onderwijs in al zijn geledingen te doortrekken van deze beginselen. En zij blijft overtuigd, dat alleen hooger onderwijs, dat van deze beginselen doortrokken is, beantwoordt aan het doel, eenzijdig jonge menschen voor te bereiden voor zelf-

standigen wetenschappelijke arbeid, die op zijn beurt weer van deze beginselen uitgaat, en anderzijds hen gereed te maken voor een functie in het maatschappelijk leven, bij de vervulling waarvan zij leven en handelen uit diezelfde beginselen. Wij blijven van meening, dat het bestaan onzer Universiteit niet is een groepsbelang, maar een belang voor het geheele Nederlandsche volk.

Handhaaf ik dus eenerzijds volledig den eisch van zelfstandigheid van bestaan van onze Universiteit, anderzijds vraag ik mij af, of er toch niet mogelijkheden bestaan van samenwerking met een openbare universiteit. Ik denk daarbij aan een gemeenschappelijke bibliotheek, aan gezamenlijk gebruik van laboratoria en ziekenhuizen, aan gezamenlijke museumverzamelingen, aan uitwisseling van leerkrachten, aan 'gemeenschappelijke colleges. Dergelijke vraagstukken moeten naar mijn gevoelen van tijd tot tijd opnieuw bezien worden in het licht van de vigeerende omstandigheden.

Waarde Coops, gij bemerkt, dat ik geen principiele bezwaren koester, het rectoraat aan een opvolger over te dragen. Ik ben overtuigd van het recht en de noodzaak van het bestaan onzer Universiteit. Dat ik het rectoraat aan U mag overdragen, vervult mij met een gevoel van oneindige dankbaarheid. Maandenlang hebben wij niet geweten of Gij nog in het land der levenden waart. Tallooze malen hebben wij ons afgevraagd, niet, of Gij het zwaar te verantwoorden zoudt hebben, maar hoe zwaar Uw lot wel zou zijn. Gij zijt teruggekeerd; God zij dank, dat Gij teruggekeerd zijt, z66, dat Gij onmiddellijk weer aan het werk zijt getogen in het belang van het vaderland, waarvoor — wij zullen het nooit vergeten — Gij getoond hebt, Uw leven te willen geven. Gij zijt er niet de man naar, geeerd te willen worden. Gij zult echter moeten toelaten, dat wij U uit den grond van ons hart danken voor wat Gij voor ons innig geliefde vaderland gedaan hebt, toen het in zoo bitteren nood verkeerde. Zulk een man als kapitein op ons schip te hebben, geeft ons vertrouwen in de toekomst. Gij gaat nu een moeilijke taak op U nemen.

Allerwegen gaat de roep op om vernieuwing der Universiteit. Daaraan zult gij leiding moeten geven. Gij zult niet kunnen volstaan met het presideeren van enkele routinevergaderingen van den Senaat. Gij zult met collegae en met studenten, maar ook met Directeuren en Curatoren veel te overleggen hebben. Plannen zijn er te over. Gij zult moeten schiften. Gij zult initiatief moeten nemen.

Gij zult ook naar alle kanten moeten strijden, eenerzijds tegen conservatisme, anderzijds tegen wilde vernieuwingszucht.

Maar Gij hebt den wind mee.

Er is een frischheid in het leven, ondanks alles wat wij op het heden tegen hebben, als zelden tevoren. Er is een flinke bemanning aan boord, versterkt door tal van nieuwe krachten'. Er is in den lande een groote goodwill voor onze Universiteit te bemerken. Als Gij nog eens terugdenkt aan den tijd van den afgelopen winter, zult Gij U nog wel eens in den arm moeten knijpen, om zeker te zijn, dat Gij niet droomt: de kabels zijn los - waarachtig, het schip vaart weer!

En als Gij het moeilijk krijgt en de tegenwind steekt op, kijk dan eens achteruit - Gij zult zien de schimmen van de gevallenen. Zij zullen U wenken: met kracht vooruit. Zij zullen U toeroepen: ook voor het bestaan van U w Universiteit zijn wij op de bres gesprongen en hebben wij niet versaagd, toen wij gemarteld werden en toen wij in de loop der geweren staarden.

Ook om hunnentwille neem ik op de lippen, nu ik U Jan Coops, installeer als Rector Magnificus der Vrije Universiteit: Salve, Rector Magnifice, iterum iterumque salve!

Ik moge mijn rede besluiten met U uit te noodigen, het bevrijdingslied bij uitnemendheid, het oude Wilhelmus, te zingen.

Vivat, crescat, floreat Universitas Libera Reformata!

Ik heb gezegd.

Nadat de Rector Magnificus was uitgesproken, greep de oud-Minister-President Prof. Mr. P. S. Gerbrandy, die zich onder het gehoor bevond, het woord en huldigde met enkele kernachtige woorden den scheidenden en den optredenden Rector.

N a s c h r i f t .

Uit verschillende na het uitspreken der bovenstaande rede nog binnengekomen berichten, blijkt, dat het aantal der ons tijdens de bezetting ontvallen studenten moet worden gesteld op 32. Daarbij zijn tevens gerekend eenige jonge mannen, die gedurende den bezettingstijd afstudeerden. Hier volgen nadere bijzonderheden.

G. Bergshoeff, student in de rechten werd 25 Aug. 1944 in Alphen aan den Rijn door den S.D. gearresteerd. Via Vught en de vliegtuig-industrie in Rathenau belandde hij op 6 Maart 1945 in een ziekenhuis te Oranienburg, waar bij den volgenden dag overleed. Ondanks honger en ellende wist hij tijdens zijn slavernij anderen te bemoedigen en te troosten.

Mr. Cornelis Chardon overleed in April 1945, in het gezicht der bevrijding, in het concentratiekamp te Wobelin. Van zijn onversaagd strijden en den rijkdom van zijn anderen troostend geloof in zijn Heiland, vertellen vele getuigenissen van vroegere medegevangenen. Hij gaf zijn leven voor anderen.

Mr. Louis Cornelis Dijkman, geb. 5 Aug. 1919, deed 11 Dec. 1942 zijn doctoraal examen rechten en wierp zich in den illegalen strijd, voornamelijk in het kader van „Trouw". De kogel was zijn einde hier op aarde, waar hij zich een trouw dienstknecht van zijn Beere toonde.

Ds. Hendrik Roelof de Jong, hoewel reeds predikant te Venlo, was ingeschreven als student met het oog op de doctorale studie. In het verzet nam hij een groote plaats in, hoewel hij steeds de eenvoud zelve bleef. Hij werd op 27 Jan. 1945 gearresteerd en op 12 Februari 1945 te Haarlem gefusilleerd, 33 jaar oud. Een ontroerend afscheidswoord aan zijn vrouw, gekrabbeld op een enveloppe, heeft deze nog bereikt.

Mr. Antonie Klaasse, geb. 3 Febr. 1920 te Bussum, deed op 14 Dec. 1942 zijn doctoraal examen rechten en zette zich in in den strijd voor vrijheid en recht. In het concentratiekamp Sachsenhausen terechtgekomen, vond hij in Februari 1945 den dood, na, bij de nadering der Russen, uit het kamp te zijn weggevoerd.

Martin Ferdinand van der Meulen op 29 Dec. 1922 te Ealige (N. Sumatra) geboren, deed staatsexamen A uit de Se klas van het Chr. Lyceum te Zutphen en studeerde daarna Japansch en Chineesch te Leiden. Begaafd als hij was deed hij reeds in 1942 zijn kandidaatsexamen (te Utrecht). Na de sluiting der Leidsche Academie kwam hij Theologie aan de V.U. studeeren en ook dat met succes. Wegens

ondergronds verzetswerk werd hij door de bezetters op 20 Juni 1944 gearresteerd; hij kwam via Amersfoort in de kampen Meppen, Wedel en Neuengamme terecht en is naar alle waarschijnlijkheid in April 1945 op transport naar Bergen Belsen-Sandbostel bezweken; zijn moeder heeft tot heden geen enkel officieel bewijs van zijn overlijden.

Harm Veldman, geboren 12 October 1917, studeerde medicijnen en chemie aan de Gemeentelijke Universiteit. Zijn doctoraal examen medicijnen deed hij in den normalen tijd, hoewel hij onderwijs aan belangrijke publicaties op het gebied der Physiologische Chemie werkte. Met het oog op zijn chemische studie liet hij zich tevens aan de Vrije Universiteit inschrijven. Op 1 Augustus 1944 werd hij gegrepen en via Arnhem en Vught naar Oranienburg gebracht. Daarna schijnt hij nog in Nordhausen te hebben vertoefd, doch niemand heeft sindsdien meer iets van hem vernomen. Zijn leermeesters getuigen van zijn wetenschappelijke gaven, maar ook van zijn onbaatzuchtigheid en sociaal gevoel.

TOESPRAAK BIJ DE BEGRAFENIS
VAN PROF. MR J. ORANJE OP 11 APRIL 1946
GEHOUDEN DOOR PROF. DR J. CO.OPS.

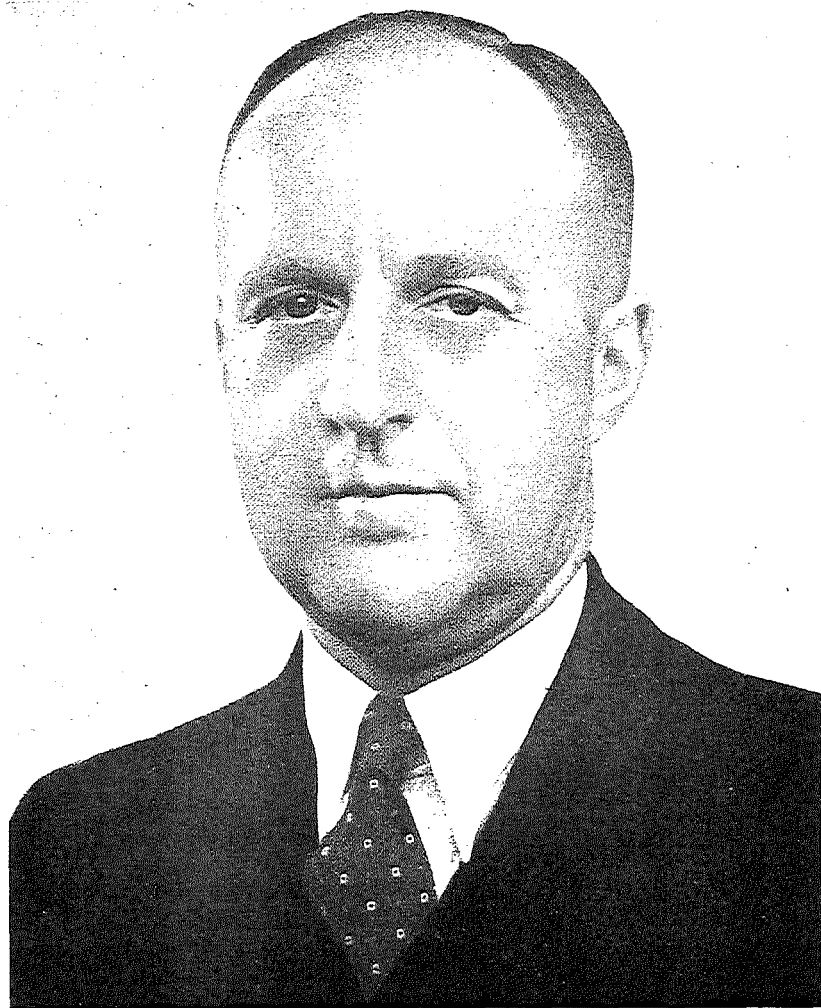
Zeer geachte familie Oranje en verdere aanwezigen,

Als Rector-Magnificus van de Vrije Universiteit rust op mij de droeve plicht namens de colleges van Directeuren en Curatoren en namens den Academischen Senaat een afscheidswoord te spreken en te vertolken wat er *bij* ons omgaat nu wij zoo aanstonds het stoffelijk omhulsel van Professor Oranje naar zijn laatste rustplaats zullen begeleiden.

Gods wegen zijn wonderbaar. Wij verstaan Hem niet; wij begrijpen niet waarom dit jonge leven afgesneden moest worden, nadat ons in de oorlogsjaren getoond was waartoe deze man in staat was, welke waarden hij in zich droeg, welke mogelijkheden er in deze figuur lagen!

Maar al begrijpen wij het Goddelijk bestel niet, wij hebben te berusten, in Zijn Wijsheid, die het noodig oordeelde, dezen getrouwen dienstknecht van zijn taak te ontheffen en tot Zich te nemen in de Eeuwige Heerlijkheid'. Want inderdaad een „getrouwe" dienstknecht van zijn Hemelschen Zender is Oranje geweest. Op elk terrein des levens, waar hij maar ook geroepen werd, heeft hij met niets ontzienden ijver, en zijn gezondheid niet achtende, gewerkt, daarbij een arbeidskracht ontplooiende zooals maar aan zeer weinigen gegeven is.

Al heeft Oranje geen hoogen leeftijd mogen bereiken, zijn korte leven is toch rijk gevuld geweest. Met een ontstuimigen drang tot daden beziel, is hij het leven doorgestaan, geestdriftig aangrijpend elke gelegenheid om recht te doen. Zijn sterksprekend rechtsgevoel

Prof. Mr. J. Oranje

..heh ik steeds als de bron gezien, waaruit de impuls tot handelen bij Oranie voortkwam. Zijn impulsieve natuur uitte zich zoowel in het snel vormen van een oordeel, in zijn directe bereidheid tot een fel debat met den tegenstander, alsook in een hulpvaardigheid tot het uiterste ten opzichte van een ieder die een beroep op hem deed, ja zelfs ook van hen, van wie hij verm_oedde dat zij zijn hulp noodig hadden.

Dit rechtsgevoel, deze impulsiviteit, gepaard met een ontembaren moed en een rondborstigheid in zijn optreden, waaraan alle diplomatiek geschipper vreemd was, stempelden Oranje tot de figuur die in den bezettingstijd tot leiding geven geroepen was.

En leiding heeft hij gegeven!

Voor den Academischen Senaat was Oranje, toen de moeilijkheden zich in 1943 opstapelden, de aangewezen figuur voor het rectoraat. Door zijn langdurig ab-actiaat onder. Rutgers en Nauta was hij als jong hoogleeraar met alle senaatszaken volkomen vertrouwd geraakt. Zijn kennis van het departementale leven, zijn ervaring als secretaris der directie vah een onzer grootste bedrijven, en vooral de connecties met allerlei Duitsche iustanties, intusschen met grooten tact aangeknoopt, kwamen hem hierb_ij te stade; Van welke beteekenis de leiding geweest is, die Oranje aan de Vrije Universiteit in de bezettingsjaren gegeven heeft, vermogen wij nu nog _niet in al zijn omvang te beoordeelen. Het zaad, dat hij met kwistige hand uit zijn rijken levensschat heeft mogen uitstrooien, is nog niet tot vollen wasdom gekomen.

Ons betaamt slechts dankbaarheid aan God, die ons in de oorlogsjaren deze eminente en krachtige figuur geschonken heeft, wiens beteekenis voor onze universiteit van niet te overschatten waarde ls geweest.

Oranje was het, die zorgde dat het onderwijs, ook nadat onze universiteit officieel gesloten was, toch voortgang had. Clandestiene cursussen en clandestiene tentamens, eerst in Amsterdam en later, toen het reizen voor de studenten al te gevaarlijk werd, op vele plaatsen in den lande, werden door hem geensceneerd. Welke moeilijkheden zich daarbij ook voordeden, zij werden overwonnen! Lange treinreizen, en later urenlange fietstochten door weer en wind moesten daarvoor worden ondernomen.

Zijn aandacht en activiteit bleef niet tot eigen universitair kring beperkt. Als een gedeelte van de Nederlandsche studenten, die geweigerci hadden de loyaliteitsverklaring te teekenen, later door eigen kleinmoedigheid of onder den indruk van de, ouders, zich

naar Duitschland heeft laten wegvoeren, is het Oranje, die een reis naar Duitschland onderneemt, en op de hem eigen handige wijze tot alle studentenkampen weet door te dringen; toespraken houdt om de gevangen jongens op te beuren, en hun de middelen verschaft en de wegen wijst tot terugkeer naar het vaderland. Deze reis in het hol van den leeuw is zeker een van de meest gewaagde staaltjes van durf, in den bezettingstijd gepresteerd.

Was het wonder, dat de studenten in Oranje een vaderlijken vriend zagen, en dat hij op de handen gedragen werd?

Maar Oranje's activiteit bleef waarlijk niet tot de studentenwereld alleen beperkt; ook daarbuiten heeft hij leiding gegeven. Van het Professorenverzet werd hij de ziel, de voortstuwende kracht; als voorzitter van dit verzet heeft hij vele conferenties geleid en adviezen gegeven, de terneergeslagenen opgebeurd, de aarzelenden den juisten weg gewezen. Ook aan het actieve verzet buiten den universiteitskring heeft hij een werkzaam aandeel genomen, getuige zijn voorzitterschap van de adviescommissie van den leider van de K.P. en zijn verdere functies in de illegaliteit, culmineerend in zijn lidmaatschap van het College van Vertrouwensmannen.

Niet alleen de problemen van het oogenblik - van het directe verzet - hielden zijn geest in de oorlogsjaren bezig. Ook aan de reconstructie van ons land na de bezetting schonk hij volle aandacht; onder meer in de anti-revolutionaire partij en in ruimer verband als vertrouwensman van de Nederlandsche regeering.

Daarnaast vond hij gelegenheid velen tot raadsman te zijn en hun, die in de klauwen van de S.D. gevallen waren, hulp te bieden. Dank zij zijn tallooze connecties wist hij belangrijke inlichtingen in te winnen bij de Duitschers, en resultaten te bereiken waartoe geen ander in staat was. Velen hebben aan hem de vrijheid en het leven te danken; nooit zal ik het vergeten, dat ik mijzelf ook tot die laatste categorie mag rekenen.

Naast al dit illegale werk wist Oranje nog tijd te vinden voor allerlei legale functies. Het Gereformeerd' Gymnasium heeft hij als directeur, het Bijbelgenootschap als hoofdbestuurslid gediend. Het gerechtshof te Amsterdam verliest in hem een scherpzinnig plaatsvervangend raadsheer; in het bijzonder gerechtshof alhier is met zijn heengaan de zetel van vice-president opgevallen.

Geen der vele aanwezigen bij de overdracht van het rectoraat op 19 September 1945 in het vroegere Koloniaal Instituut heeft kunnen vermoeden, dat de scheidende rector, die daar zijn magistrale rede

uitsprak, tevens zijn laatste handeling in het publiek verrichtte; niemand zal toen begrepen hebben, dat deze rede het universitaire testament van den hoogleeraar Oranje was, wiens ambtsperiode, aangevangen op 9 Februari 1940, toen de oorlogsfakkel in Europa reeds gloeide, zou eindigen nog voor de vrede geteekend is.

God heeft Oranje in de bezettingsjaren gespaard. Hem en zijn gezin is in die jaren geen euvel overkomen, ondanks de tallooze gevaren waaraan hij zich, en de zijnen dagelijks blootstelde. Oranje's voornemen, zich na de bevrijding ten volle aan zijn hoogleeraarstaak te wijden, heeft hij niet mogen uitvoeren. Zoolang er activiteit van hem gevraagd werd, heeft hij op zijn lichaam geen acht geslagen. Nooit kwam er een klacht over zijn lippen, hoewel hij de laatste maanden telkens onduidbare pijnen leed.

En nu, nog voor hij zich aan zijn onderwijstaak met volle energie heeft kunnen wijden, is het einde gekomen.

In vele kringen geeft Oranje's heengaan een ledige plaats, die niet gemakkelijk ingenomen zal worden. Naast de universiteit is zeker zijn familiekring wel het meest van alle getroffen.

Moge de wetenschap, dat God Uw man en vader, nadat Hij hem tot een rijken zegen gesteld heeft voor velen, in Zijn Vaderhuis heeft opgenomen, U sterken bij Uw verderen gang door het leven. En moge ook de gedachte U tot troost zijn, dat er onder de vele vrienden, die Oranje in zijn leven gemaakt heeft, verscheidene zijn, die U, mevrouw Oranje, en Uw kinderen met hun gebed en met de daad terzijde zullen staan.

God zij U en de Uwen nabij.

De Moeder van een der in de concentratiekampen omgekomen studenten zond ons de volgende regels na het vernemen van het bericht van overlijden en crematie:

*In 't doodenboek van Neuengamme
Daar hebben zij zijn naam geschreven.
Zij hebben aan zijn stille sterven
Een onverschilligen naam gegeven.
Wat van zijn lieve lichaam restte
Is niet meer hier op aard gebleven.*

*Maar - niemand kan hem ooit ontnemen,
Dat in 't eeuwig boek van 't Leven
Ter wille van des Heilands sterven
Zijn nieuwe naam werd ingeschreven,
Die naam, die zegt zijn diepste wezen
En d'eeuwige vrijheid hem gegeven.*

God zij in eeuwigheid geprezen.

A.S.K.-H.